

**UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV TRANSLATOLOGIE**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**G. V. Černov a jeho přínos pro vývoj teorie tlumočení
(teoretická studie)**

**Ghelly Chernov and his Contribution to the
Development of Interpreting Studies – theoretical study**

Autor: Bc. Filip Davydov

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

PRAHA 2018

PODĚKOVÁNÍ

V první řadě bych chtěl poděkovat vedoucí své diplomové práce prof. PhDr. Ivaně Čeňkové, CSc., za odborné rady a cenné připomínky, kterými výrazně přispěla ke zvýšení kvality mé práce a pomohla mi pochopit dílo G. V. Černova v kontextu mozaiky světového translatologického dědictví.

Děkuji také kolegům a studentům G. V. Černova: Pavlu Palažčenkovi, doc. Andreji Čužakinovi a doc. Irině Zubanové za pohotovou reakci a ochotu podělit se o své vzpomínky na ruského teoretika.

Rád bych na tomto místě poděkoval také Sergeji Černovovi za poskytnutý rozhovor, fotografie a další materiály, které tuto práci výrazně obohatily a umožnily zprostředkovat několik zajímavých fakt o známém ruském translatologovi, která předtím nebyla veřejně dohledatelná.

V neposlední řadě patří mé velké poděkování Mgr. Andree Šveřepové a Mgr. Barboře Stolínové za důkladnou jazykovou korekturu mé diplomové práce, Mgr. Liboru Nenutilovi za pomoc s překlady francouzsky psaných statí, na které odkazuji v textu práce, a dále Karolíně Hovorkové, Mgr. Hanně Marciniak, Mgr. Hedvice Stoklasové a všem spolužákům z Ústavu translatologie FF UK za bezmeznou podporu a inspiraci.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracoval samostatně, řádně jsem citoval všechny prameny a použil jsem pouze podklady označené na konci diplomové práce jako použitá bibliografie.

Tato diplomová práce ani její část mnou nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Nemám závažný důvod proti užití tohoto školního díla ve smyslu § 60 zákona č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

V Praze dne 2. ledna 2018

Filip Davydov

ABSTRAKT

Diplomová práce zevrubně popisuje život a dílo G. V. Černova jako předního představitele světové translatologie. Je vůbec první česky psanou prací, která se věnuje komplexnímu popisu díla tohoto ruského teoretika. Chronologicky uspořádané části systematicky popisují Černovův život a jeho poznatky z oblasti teorie a praxe tlumočení a překladu s důrazem na model pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení. Práce dále přibližuje Černovovy odborné didaktické příspěvky a také lexikografické publikace, na jejichž vzniku se během svého života bezprostředně podílel. Práce zachycuje stěžejní body Černovova díla, popisuje je v kontextu světové translatologie a přibližuje jeho život prostřednictvím dostupné bibliografie i unikátních materiálů získaných od osob, které předního ruského teoretika tlumočení znaly osobně.

KLÍČOVÁ SLOVA

Gelij Vasiljevič Černov, pravděpodobnostní prognózování, anticipace, prognóza, teorie tlumočení, translatologie, psycholingvistika, simultánní tlumočení, didaktika tlumočení, ruská tlumočnická škola.

ABSTRACT

This diploma thesis provides a detailed description of the life and work of Ghelly Chernov, a Russian theorist and a leading figure of interpreting studies. It is the first thesis written in Czech to comprehensively cover Chernov's work. The chronologically arranged parts of the thesis systematically describe Chernov's life and findings about translation and interpreting, both theory and practice, with an emphasis on the model of probability prognosis in simultaneous interpreting. The thesis also focuses on Chernov's articles on didactics of interpreting and lexicographic publications, to which he directly contributed during his lifetime. The thesis covers the core elements of his work, describes them within the context of global interpreting studies, and recounts his life using the available resources as well as unique material provided by people who met the leading Russian interpreting theorist in person.

KEY WORDS

Ghelly Chernov, probability prognosis, anticipation, interpreting studies, translation studies, psycholinguistics, simultaneous interpreting, didactics of interpreting, Russian school of interpreting.

НАЗВАНИЕ НАУЧНОЙ РАБОТЫ

Гелий Васильевич Чернов и его вклад в развитие переводоведения
(теоретическое исследование)

АБСТРАКТ

Настоящая дипломная работа является первым комплексным анализом научных трудов выдающегося русского теоретика перевода Гелия Васильевича Чернова, написанным на чешском языке. Текст дипломной работы состоит из нескольких хронологически упорядоченных частей, содержащих биографические данные Гелия Васильевича Чернова и описание его научных работ в области теории и практики перевода. Особое внимание уделяется модели вероятностного прогнозирования в синхронном переводе. Также в данной работе отдельно освещаются научные статьи Гелия Васильевича Чернова по дидактике перевода и лексикографические публикации, в написании которых он принимал непосредственное участие на протяжении всей своей жизни. Настоящая дипломная работа описывает основные научные труды Гелия Васильевича Чернова, рассматривая их в контексте мирового переводоведения, и рассказывает о его жизни на основании доступной библиографии и уникальных материалов, предоставленных различными людьми, которые были знакомы с теоретиком лично.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Гелий Васильевич Чернов, вероятностное прогнозирование, антиципация, прогноз, теория перевода, переводоведение, психолингвистика, синхронный перевод, устный перевод, дидактика перевода, русская школа перевода.

OBSAH

ÚVOD	10
ČÁST I: G. V. ČERNOV A STRUČNÝ PŘEHLED ŽIVOTOPISNÝCH UDÁLOSTÍ	12
ČÁST II: G. V. ČERNOV JAKO TEORETIK TLUMOČENÍ	16
1. VÝCHODISKA MODELU PRAVDĚPODOBNOSTNÍHO PROGNÓZOVÁNÍ	17
1.1 SOUBĚŽNOST ŘEČOVÝCH ČINNOSTÍ	17
1.1.1 Černovův výzkum a oscilografický přístroj	19
1.2 REDUNDANCE	21
1.2.1 Entropie	21
1.2.2 Informační kapacita	22
1.2.3 Výpočet míry redundance a její variabilita	23
1.2.4 Tezaurus a presupozice	25
1.2.5 Objektivní a subjektivní redundance	27
1.2.6 Význam redundance v simultánním tlumočení	28
2. PRAVDĚPODOBNOSTNÍ PROGNÓZOVÁNÍ V SIMULTÁNNÍM TLUMOČENÍ	30
2.1 DEFINICE A PODSTATA	30
2.2 ANTICIPACE VERSUS INTUICE	32
2.3 VZTAH MEZI TÉMATEM A RÉMATEM	32
3. VÝZKUM A POJETÍ ANTICIPACE VE SVĚTĚ	36
3.1 ČESKÉ A SLOVENSKÉ PROSTŘEDÍ	36
3.2 OSTATNÍ SVĚT	38
4. PRAKTICKÝ POHLED NA ČERNOVŮV MODEL PRAVDĚPODOBNOSTNÍHO PROGNÓZOVÁNÍ	43
4.1 VÝZKUM PRAVDĚPODOBNOSTNÍHO PROGNÓZOVÁNÍ V LABORATORNÍCH PODMÍNKÁCH	43
4.1.1 Úseky obsahující nápovědy dalšího větného vývoje	44
4.1.2 Gramaticky správné věty postrádající sémantickou složku	45
4.2 PRAVDĚPODOBNOSTNÍ PROGNÓZOVÁNÍ JAKO VÍCEÚROVŇOVÝ PROCES	46
4.2.1 Víceúrovňový model z roku 1978	47
4.2.2 Víceúrovňový model z roku 1987	49
4.3 MOŽNÉ VÝSLEDKY PRAVDĚPODOBNOSTNÍ PROGNÓZY	52
5. DALŠÍ STRATEGIE V SIMULTÁNNÍM TLUMOČENÍ	55
5.2 KOMPRESSE	55
5.3 ČASOVÝ POSUV	57
ČÁST III: G. V. ČERNOV JAKO TLUMOČNÍK A PŘEKLADATEL	59
1. TLUMOČNICKÁ ČINNOST	60
1.1 TLUMOČENÍ V ORGANIZACI SPOJENÝCH NÁRODŮ	62
2. PŘEKLADATELSKÁ ČINNOST A VÝZKUM V OBLASTI TEORIE PŘEKLADU	63
ČÁST IV: G. V. ČERNOV JAKO PEDAGOG	66
1. MOSKEVSKÝ STÁTNÍ PEDAGOGICKÝ INSTITUT CIZÍCH JAZYKŮ MAURICE THOREZE (MGPIIJA)	68
1.1 POVINNÝ KURZ VŠEOBECNÉHO TLUMOČENÍ	69
1.2 VOLITELNÝ KURZ SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ	70
1.3 SIMULOVANÉ MOCK-KONFERENCE	71
1.4 KOMPARACE S VÝUKOU TLUMOČENÍ NA ÚTRL	72
1.5 ZKUŠENOSTI Z ČERNOVOVÝCH HODIN	73
2. MOSKEVSKÁ MEZINÁRODNÍ PŘEKLADATELSKO-TLUMOČNICKÁ ŠKOLA (MMŠP)	75
3. MOSKEVSKÝ INSTITUT CIZÍCH JAZYKŮ (MIJIA)	77
ČÁST V: G. V. ČERNOV JAKO LEXIKOGRAF	78
1. RUSKO-ANGLICKÝ A ANGLICKO-RUSKÝ KAPESNÍ SLOVNÍK	78

2.	AMERIKANA	79
3.	AMERIKANSKIJ VARIANT	83

ZÁVĚR **84**

POUŽITÁ BIBLIOGRAFIE **86**

PŘÍLOHA 1: ROZHOVOR S I. V. ZUBANOVOU

PŘÍLOHA 2: KOMENTÁŘ PAVLA PALAŽČENKA

PŘÍLOHA 3: BIBLIOGRAFIE G. V. ČERNOVA

PŘÍLOHA 4: ROZHOVOR SE SERGEJEM ČERNOVEM

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MMŠP	–	Moskevská mezinárodní překladatelsko-tlumočnická škola
MGLU	–	Moskevská státní lingvistická univerzita
MGPIIJa	–	Moskevský státní pedagogický institut cizích jazyků Maurice Thoreze
MGIIJa	–	Moskevský státní institut cizích jazyků Maurice Thoreze
MIIJa	–	Moskevský institut cizích jazyků
MGIMO	–	Moskevský státní institut mezinárodních vztahů
ÚTRL	–	Ústav translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
ST	–	simultánní tlumočení
VJ	–	výchozí jazyk
CJ	–	cílový jazyk
PP	–	pravděpodobnostní prognózování
P	–	pravděpodobnost

ÚVOD

Teorie překladu se velmi úzce prolíná s teorií tlumočení. První teoretikové překladu začali publikovat své poznatky na území bývalého Sovětského svazu již v první polovině 20. století, např. Andrej Venediktovič Fjodorov a Korněj Ivanovič Čukovskij. Během několika následujících dekád Vilen Naumovič Komissarov, Jakov Iosifovič Recker, Nora Galová a další sovětsí a ruští lingvisté a vyučující kurzů literárního překladu pravidelně přispívali k rozvoji sovětské, potažmo ruské překladatelské školy, která neodmyslitelně patří k světovému dědictví teorie překladu.

Ve stejném období panovalo v SSSR politické a sociálně ekonomické klima, které podněcovalo růst poptávky po tlumočení. Již od konce 20. let 20. století zde probíhaly první pokusy o simultánní tlumočení:

- V roce 1928 proběhlo na sjezdu Kominterny první simultánní tlumočení bez kabin a sluchátek do mikrofону, který měli tlumočníci zavěšený na krku.
- V roce 1933 se na plenárním zasedání výkonného výboru Kominterny poprvé objevily tlumočnické kabiny vybavené sluchátky.
- V roce 1935 se poprvé simultánně tlumočilo na mezinárodním kongresu – úvodní slovo I. P. Pavlova bylo tlumočeno z ruštiny hned do tří cizích jazyků.

Všechny tyto pokusy o zavedení ST jako běžné praxe však měly pouze sporadický charakter a opravdový vzestup zažilo ST během Norimberského procesu po druhé světové válce (ČERNOV, 1978, str. 5–6).

V 50. letech začali na moskevských vysokých školách působit jako pedagogové velcí teoretikové tlumočení: Gelij Vasiljevič Černov a Rjurik Konstantinovič Miňjar-

Beloručev. Na přelomu 50. a 60. let vznikla v SSSR první metodická příručka pro tlumočníky a také začal vycházet první odborný časopis *Tětradi perevodčika*, ve kterém byly pravidelně publikovány statě o teorii a didaktice tlumočení. Právě toto období lze považovat za klíčový milník v dějinách teorie tlumočení, která se také v SSSR postupně osamostatňovala od teorie překladu (ČEŇKOVÁ, 2001a, str. 18).

V druhé polovině 20. století se sovětská teorie tlumočení rozvíjela i nadále především díky vkladu mnoha aktivních badatelů, jakými byli například Z. D. Lvovskaja, A. D. Švejcer, A. F. Širjajev, V. I. Jermolovičová, I. A. Zimňaja, B. A. Benědiktov a další. Na různých akademických pracovištích – především v Moskvě – proběhlo velké množství interdisciplinárních experimentů, které přispěly k rozvoji teorie tlumočení. Aktivní výzkumná činnost v 60.–80. letech posunula sovětskou školu teorie tlumočení do popředí světové translologie: o poznatky sovětských badatelů se zajímali jak jejich východní kolegové z Bulharska, Československa a NDR, tak i odborníci na Západě (ČEŇKOVÁ, 1995, str. 63–65).

Po rozpadu Sovětského svazu řada teoretiků a pedagogů odešla do zahraničí. Mezi ty, kteří dodnes působí na moskevských univerzitách jako vyučující tlumočení, patří i někteří Černovovi studenti a kolegové: I. V. Zubanova, P. R. Palažčenko, A. P. Čužakin, S. A. Burljajová, D. I. Jermolovič a další. Teoretickému výzkumu simultánního tlumočení se však věnovalo čím dál méně pozornosti, a tak většina příspěvků, které se dnes v Rusku publikují, je didaktického či metodologického rázu.

Tato diplomová práce je věnována G. V. Černovovi a má za cíl sumarizovat a reflektovat poznatky, jimiž přispěl k rozvoji světové teorie tlumočení. Význam Černova jako osobnosti je nezpochybnitelný, o čemž svědčí mimo jiné i nesmírně velký zájem o badatelovo dílo ze strany současných západních teoretiků tlumočení, kteří citují monografie a statě sovětského teoretika v rámci svých publikací, prezentací a akademických prací a opakují, rozšiřují a adaptují Černovovy pokusy, na nichž postavil svůj teoretický model tlumočení.

I. G. V. ČERNOV A STRUČNÝ PŘEHLED ŽIVOTOPISNÝCH UDÁLOSTÍ

„Otec nesnášel amatérismus ani v práci, ani v životě obecně – toto slovo pro něj znělo jako nadávka.“¹
(ČERNOV S., 2005, str. 11)

Gelij Vasiljevič Černov (rusky: Гелий Васильевич Чернов, anglicky: Ghelly Chernov) byl ruský teoretik tlumočení, konferenční tlumočnick, lingvista, lexikograf a pedagog. Narodil se 8. února 1929 v malém ruském městečku Usolje, které leží poblíž Uralu na řece Kama v Permském kraji, ve vzdálenosti cca 1500 km od Moskvy.

Obrázek 1: fotografie G. V. Černova z rodinného archivu. Zdroj: S. G. Černov.

Černovův otec Vasilij se narodil v roce 1897 ve městě Suzdal a pracoval jako hlavní inženýr v továrně na výrobu sody ve městě Berezniki. Černovova matka Jelena byla učitelkou matematiky. V. F. Černov napsal a v roce 1956 vydal vlastní monografii o výrobě kalcinované sody *Proizvodstvo kalcinirovannoj sody*, která měla 310 stran. Právě v chemii, která byla vášní Vasilije Černova, hledali rodiče inspiraci, když svému synovi vybírali jméno² (ČERNOV S., 2017). Dne 10. listopadu 1938 byl Vasilij Černov zatčen komunisty a obviněn ze záškodnictví, následně byl 16. prosince 1940 odsouzen k desetiletému trestu odnětí svobody (Otkrytyj spisok, 2016).

G. V. Černov měl manželku Irinu, dceru Jelenu a syna Sergeje, který dnes pracuje ve Washingtonu jako ředitel tlumočnické služby Mezinárodního měnového fondu. Obě Černovovy děti dnes už mají vlastní potomky (ČERNOV S., 2017).

¹ Zde i dále se v případě cizojazyčných citací psaných česky jedná o vlastní překlad autora diplomové práce, není-li u příslušné citace uvedeno jinak.

² Jméno Gelij (rusky: Гелий) pochází z řeckého Hélios, tedy Slunce. Stejným slovem se však rusky nazývá také chemický prvek Helium.

G. V. Černov s vyznamenáním absolvoval Puškinovu střední školu ve městě Berezniki (o ročník níže na téže škole studoval například budoucí první prezident Ruské federace B. N. Jelcin). Zde se Černov učil německy a současně navštěvoval i soukromé hodiny angličtiny u Finky Vieny Levänenové narozené v USA, která se ocitla na Uralu v důsledku politických represí. Poté se vydal do Moskvy, aby mohl studovat na vysoké škole. Jeho snem bylo dostat se na velmi prestižní Moskevský státní institut mezinárodních vztahů (MGIMO), ale kvůli špatnému zraku Černov nebyl přijat s odůvodněním, že „sovětský diplomat nemůže nosit brýle“. Proto nastoupil na lingvistickou vysokou školu, kde hned napoprvé úspěšně složil přijímací zkoušky (ČERNOV S., 2005).

V roce 1952 úspěšně dokončil svá studia na Fakultě překladatelství a tlumočnictví Moskevského státního pedagogického institutu cizích jazyků Maurice Thoreze (MGPIIJa), který byl v roce 1987 přejmenován na Moskevský státní institut cizích jazyků Maurice Thoreze (MGIIJa) a o tři roky později, v roce 1990, na Moskevskou státní lingvistickou univerzitu (MGLU). Na Katedře anglického překladu v té době působilo hodně významných osobností, např. vnuk známého ruského spisovatele Lva Tolstého Sergej a jazykovědec J. I. Recker. V roce 1955 zde Černov obhájil svou disertační práci o problematice převodu ruského bezekvivalentního lexika do angličtiny pod vedením T. R. Levické a získal hodnost kandidáta věd. Během studia se podílel na tvorbě studentských novin a o několik let později se stal jejich šéfredaktorem (ČERNOV S., 2005).

Černov se chtěl stát konferenčním tlumočником a jako člověk s analytickým typem myšlení se vždy zajímal o tehdy ještě neprozkoumaný mechanismus simultánního tlumočení. Mezi jeho pracovní jazyky patřila ruština (A), angličtina (B), francouzština (C) a španělština (C). Ve škole se učil také německy, ale nikdy s tímto jazykem nepracoval. Nejraději tlumočil o politice a mezinárodních vztazích, odzbrojování, mírových otázkách, ekonomice a financích. Také rád překládal, a to

převážně technické texty. Přestože nikdy nevydal žádný vlastní umělecký překlad, mezi jeho oblíbené knihy patřila *Alenka v říši divů* od Lewise Carrolla a jedním z jeho koníčků bylo sbírání vydaných překladů tohoto anglického díla (ČERNOV S., 2017).

Do roku 1961 přednášel o tlumočení na své alma mater, poté se i s rodinou odstěhoval za prací do New Yorku, sídla Organizace spojených národů, v níž působil do roku 1967 jako vůbec první sovětský tlumočník, který nepocházel ze skupiny porevolučních bílých emigrantů (SALEVSKY, 2015). Po návratu do své vlasti byl jmenován docentem a opět začal učit řadu teoretických a praktických tlumočnických předmětů (ČERNOV, 1978).

G. V. Černov mimo jiné rád natáčel videa do soukromého archivu. V souvislosti s tímto koníčkem se mu jednou stala následující situace. Po zastřelení Johna Kennedyho v roce 1963 měl na půdě OSN mít projev Lyndon Johnson, kterého Černov simultánně tlumočil. Ruský tlumočník chtěl natočit prezidentovo vystoupení na kameru a nechat si je. Při prohlídce u vchodu do budovy však na otázku ochranky, proč má s sebou kameru, odpověděl doslova „I want to shoot the president“ (anglicky může ‚shoot‘ znamenat: 1. natočit a 2. střílet – pozn. autora), čímž okamžitě strhl na sebe veškerou pozornost bezpečnostní služby. Obecně se tlumočnická práce v té době lišila od své dnešní podoby snad jen zaměřením akcí a povahou objednatelů. V rodinném archivu Gelije Černova lze najít fotografie typu „já a Indira Gándhiová“, „já a...“, které si tlumočníci rádi pořizují i dnes. Byla tehdy však jiná doba a vše se odehrávalo na pozadí historických událostí jako Chruščovovo bouchání botou do tribuny, vražda Kennedyho, Karibská krize apod. (ČERNOV S., 2005).

V roce 1976 dostal Černov nabídku, která se neodmítá, a stal se vedoucím ruské tlumočnické kabiny v OSN. V letech 1976 až 1981, během svého „druhého pobytu v USA“ – jak sám tomuto období říkal – pravidelně tlumočil mimo jiné na nejvýznamnějších světových událostech: zasedáních Valného shromáždění a Rady bezpečnosti OSN (ČERNOV S., 2017).

V roce 1983 se definitivně vrátil do Moskvy, kde až do rozpadu SSSR stál v čele Fakulty překladatelství a tlumočnictví MGPIIJa, potažmo MGIIJa. Hned po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 se rozhodl založit vlastní soukromou Moskevskou

mezinárodní překladatelsko-tlumočnickou vysokou školu (MMŠP), která se věnovala výhradně přípravě překladatelů a tlumočnicků. V roce 1995 byl jmenován profesorem a rok nato se stal zakladatelem a děkanem Fakulty překladatelství a tlumočnictví na soukromém Moskevském institutu cizích jazyků, kde souběžně s vyučováním na MGLU působil až do konce svého života (ZUBANOVA, 2006a a 2006b).

Za svůj život napsal G. V. Černov celkem 56 odborných publikací z oblasti teorie a didaktiky tlumočení, interkulturní komunikace a lingvistiky. Byl také autorem a vedoucím autorského kolektivu několika slovníků.

Své vědecké poznatky publikoval Černov nejen v bývalém Sovětském svazu, ale i v zahraničí: např. v Německu (1973, 1975, 1991), Francii (1980), Rakousku (1985), ale i v České republice (1990). Díky tomu, že psal i v cizích jazycích (německy a anglicky), měla možnost se s jeho teorií seznámit i celá řada špičkových západních teoretiků. Několik Černovových odborných statí (např. 1994, 1996) vyšlo v nakladatelství Benjamins; zde byla také v roce 2004 publikována rozšířená a upravená verze hlavní Černovovy monografie *Osnovy sinchronnogo perevoda* (1987), kterou autor ještě během svého života stihl sám přeložit do anglického jazyka. V anglickém překladu se tato monografie nazývá *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting* (2004).

Profesor Černov dvakrát navštívil Českou republiku v rámci vědeckých konferencí o problémech překladu a tlumočení, které se konaly na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Na rok 2001 byla naplánována jeho další návštěva ÚTRL, kde měl vystoupit s přednáškami jako hostující profesor a přiblížit českým studentům translatologie své badatelské poznatky. Tento plán se však již nepodařilo zrealizovat (ČEŇKOVÁ, 2000/01 a 2001b).

G. V. Černov zemřel ráno 26. prosince 2000 ve věku 71 let ve svém moskevském bytě.

II. G. V. ČERNOV JAKO TEORETIK TLUMOČENÍ

*„Na něco myslíte, má drahá,
a proto zapomínáte mluvit.“^{3,4}*

(L. Carroll: *Alenka v říši divů*)

Není tajemstvím, že se G. V. Černov během svého života aktivně věnoval výzkumné práci v oblasti simultánního tlumočení. Díky Černovově úsilí vznikla na akademické půdě MGPIIJa široká škála poznatků, mechanismů, nástrojů a teorií popisujících proces simultánního tlumočení. V této části diplomové práce je podrobněji představena zejména Černovova teorie **pravděpodobnostního prognózování** v simultánním tlumočení, kterou lze nyní, s odstupem času, považovat za nadčasový badatelský objev ruského teoretika. Cesta k definitivní podobě tohoto modelu stála G. V. Černova hodně sil a času; lze říci, že se jedná o badatelovo celoživotní dílo, které se později právem setkalo s rozsáhlou vlnou pozitivních ohlasů ze strany západních translatoologů, a to především díky komplexnímu pohledu na model pravděpodobnostního prognózování představený v anglickém překladu (2004) hlavní Černovovy monografie z roku 1987.

Již v roce 1971 zdůrazňoval Černov význam experimentů a empirických dat v teorii tlumočení. Ruský badatel zastával v té době relativně neobvyklý názor, že teoretický výzkum v tlumočení se musí provádět především v rámci jednotlivých jazykových dvojic. Velmi brzy také hovořil o důležitosti interdisciplinárního přístupu a od samého začátku zdůrazňoval roli teorie komunikace a komunikačních aspektů procesu tlumočení (ČEŇKOVÁ, 2000/01).

³ Po důkladném vyhodnocení existujících českých překladů Carrollova díla byl pro účely této diplomové práce použit pracovní překlad citovaných frází (kap. II a III) vytvořený autorem diplomové práce.

⁴ V anglickém originále: „You’re thinking about something, my dear, and that makes you forget to talk.“

1. Východiska modelu pravděpodobnostního prognózování

1.1 Souběžnost řečových činností

Svůj model pravděpodobnostního prognózování postavil Gelij Černov na několika předpokladech. Nejdříve se zaměřil na zkoumání, zda vůbec mohou činnosti, které tlumočnick vykonává při simultánním tlumočení, probíhat souběžně. V 50.–60. letech 20. století se totiž někteří psychologové a teoretici tlumočení zabývající se otázkami simultánního tlumočení domnívali, že poslech a mluvení jsou aktivity, které tatáž osoba nedokáže provádět simultánně. Mezi ně patřil např. sovětský teoretik tlumočení A. F. Širjajev, který ve svém výzkumu kladl velký důraz na tzv. mikropauzy. Dle Širjajevovy teorie využívá tlumočnick pravidelných mikropauz mezi slabikami ve svém projevu v CJ k vnímání řečnickova sdělení ve VJ. Tuto domněnku však Gelij Černov popřel s odůvodněním, že kdyby mezi jednotlivými slabikami skutečně existovaly mikropauzy, jak je popisuje Širjajev, tlumočnickův projev by zněl velmi přerušovaně a nepřirozeně. O využití mikropauz ve výchozím projevu simultánním tlumočnickem ke zpracování informací mluví ve svých pracích také Frieda Goldman-Eislerová a Henri Barik, ovšem na rozdíl od A. F. Širjajeva nepopírají možnost simultaneity poslechu a mluvení (ČERNOV, 1978, str. 20–21, 37).

Otázkou synchronnosti poslechu a mluvení se dále zabývala celá řada jak sovětských (např. S. L. Rubinstein, N. A. Bernstein, A. N. Leontjev a další), tak i západních teoretiků. Někteří z nich (P. Broca, C. Wernicke a J.-M. Charcot) zastávali názor, že při poslechu cizí řeči si člověk ve svém mozku vytváří určité představy a pomocí nich rozumí vyřčenému. Ruský jazykovědec A. A. Potěbňa se též přikláněl k této myšlence a tvrdil navíc, že aby člověk pochopil myšlenku, musí ji přeložit, tedy překódovat do svého vnitřního jazyka. Psycholog P. P. Blonskij tento názor sdílel také a říkal, že při poslechu probíhá vnitřní reprodukce řeči, tudíž mluvíme v duchu spolu s řečnickem (JERMOLOVIČ, 1978).

Existovaly pochopitelně i jiné názory na tuto věc: v roce 1903 se Rudolfu Pintnerovi a v roce 1917 Ernstu Meumannovi podařilo nezávisle na sobě dokázat, že recepce informací z psaného textu může probíhat bez jeho opakování v duchu. Téměř o půl století později, v roce 1952, D. Broadbent uspořádal pokus, který spočíval v tom, že účastníkům byly nepřetržitě pokládány otázky, ti na ně měli odpovídat a zároveň vnímat další otázku, tedy museli souběžně poslouchat, mluvit a analyzovat. Anglický psycholog dospěl hned ke dvěma klíčovým závěrům:

- mluvit a zároveň poslouchat je obtížnější než vykonávat tyto činnosti konsekutivně,
- existují komunikační omezení:
 - rychlost percepce informací je omezena kapacitou komunikačních kanálů,
 - ústní produkce vlastního sdělení komplikuje vnímání cizího sdělení.

E. Poulton v roce 1955 provedl podobný experiment, ale na rozdíl od svého kolegy Broadbenta vybavil respondenty sluchátky, čímž eliminoval rušivý faktor externího hluku. Vědec vyzoroval, že řečová činnost účastníků se během experimentu do značné míry zakládala na odhadu a pravděpodobnostním vytváření možných vývojových scénářů, tj. hypotéz (JERMOLOVIČ, 1978).

V roce 1968 byl poprvé popsán mechanismus řečové percepce založený na prognózování a anticipaci: jakmile slyší člověk nějaký signál, začíná prognózovat, co se bude dít dále; když se jeho odhad neztotožňuje s realitou, provádí zpětnou úpravu a opět produkuje potenciální scénáře (JERMOLOVIČ, 1978). Právě tato myšlenka se možná nejvíce podobá závěrům, k nimž o pár let později dospěl i Černov, který je navíc aplikoval na proces simultánního tlumočení.

Pionýrem ze sovětského tábora výzkumníků v otázce zkoumání souběžnosti řečových činností byl A. N. Sokolov. Ve svém experimentu zkoušel, zda mluvení ovlivňuje efektivitu simultánního vnímání řeči, a dospěl k závěrům, že:

- znalost tématu výrazně napomáhá porozumění textu,
- jednotlivé prvky slov a frází spojuje člověk pomocí vlastního odhadu,

- na základě smyslových jader stanovuje a testuje hypotézy o budoucím vývoji sdělení (JERMOLOVIČ, 1978).

Na rozdíl od Sokolova sovětská psycholožka Z. A. Kočkina, která přednesla své teoretické závěry na moskevském psychologickém kongresu pod názvem *Někotoryje osobennosti dějatelnosti sinchronnogo perevodčika* (1963), tvrdila, že procesy „vnímání cizí myšlenky a produkce vlastního sdělení nemohou probíhat souběžně“ a že „tyto prvky řečové činnosti jsou doprovázeny přepínáním pozornosti“ (KOČKINA, 1963, str. 109).

S tímto tvrzením sovětské badatelky však nelze zcela souhlasit. Přestože vnímání a produkce vlastního sdělení vyžadují dle Gila (2009) určitou část mozkové kapacity, mohou tyto činnosti probíhat zároveň a úplné přepínání pozornosti tedy není třeba.

1.1.1 Černovův výzkum a oscilografický přístroj

Mnozí západní autoři vnímali souběžnost při simultánním tlumočení jako samozřejmost, ačkoli v sovětském prostředí existovala celá řada prací, které tento přístup zpochybňovaly. Západní teoretici ovšem většinou neměli možnost se s podobnými názory seznámit, protože byly často psány v ruštině. Černov poukazuje na toto omezení a zároveň podotýká, že neplatilo opačně – ruští badatelé, kteří ovládali západní jazyky, většinou měli možnost vytvořit si celkový přehled o západních názorových proudech, reflektovali je a zpochybňovali ve svých statích a monografiích a polemizovali s nimi.

Černov měl komplexní přehled o názorech svých západních kolegů teoretiků. Ve své monografii z roku 1978 porovnává různé závěry, k nimž dospěli např. Goldman-Eislerová, Barik, Seleskovitchová, Lawson, Gerver a další, se závěry představitelů sovětské tlumočnické školy. Je patrné, že Černov jako praktikující konferenční tlumočnick se svými kolegy nesouhlasil, a proto se zamýšlel nad možnostmi vyvrátit jejich teorie a domněnky v profesionálních laboratorních podmínkách.

Zpočátku analyzovali Černov a Zimňaja časovou shodu mezi dvěma paralelními nahrávkami, které byly pořízeny pomocí oscilogramu H-105 se dvěma záznamníky. Celková délka každé nahrávky činila přibližně 20 minut. V rámci prvního pokusu pracovali badatelé s nahrávkami dlouhými pouze cca čtyři minuty, což činilo přibližně 20 % celkové délky nahrávky. Černov a Zimňaja porovnávali průběh oscilografických křivek projevu simultánně tlumočeného řečníka ve VJ a tlumočnického projevu v CJ na vzorku 11 profesionálních tlumočnicků (ČERNOV, 1978, str. 23–24).

Se svou spolupracovnicí, psycholožkou Irinou Zimňajovou, se následně pokusil Černov vyvrátit i výše uvedenou hypotézu Kočkinové. Badatelé zkonstruovali (a posléze si dokonce nechali patentovat) unikátní přístroj, který jim umožnil ověřit souběžnost mluvení a poslechu při simultánním tlumočení. Tehdy se poprvé začalo hovořit o existenci skutečné simultaneity řečových činností v tlumočení.

Ve velmi fundovaném popisu uvádějí Černov a Zimňaja předpoklady, proměnné a průběh experimentu. Na základě analýzy oscilografických křivek dospěli výzkumníci k závěru, že poslech probíhá zároveň s mluvením v cca 70 % případů, což převyšuje hodnotu 35 %, která je na základě řady matematicko-lingvistických zkoumání považována za minimální informační jádro mluveného sdělení (ČERNOV, 1978).

Závěr experimentu zněl jednoznačně: „Pokud tlumočnick pochopil řečnickovu myšlenku, zatímco sám aktivně mluvil, mohou mluvení a poslech v podmínkách simultánního tlumočení probíhat paralelně“ (ČERNOV et al., 1972, str. 112–113).

Dnes se tento poznatek může zdát poněkud banální, avšak v té době doslova otevřel novou kapitolu ve výzkumu simultánního tlumočení. Díky použití oscilografických křivek a unikátního laboratorního přístroje dokázal Černov jednoznačně doložit možnost souběžnosti dvou činností v ST. Je nutné zmínit, že to byl vůbec první teoretik v oblasti tlumočení, který využil tento nástroj; kolegové, jejichž hypotézy dokázal Černov vyvrátit, využívali jiných, méně přesných a hůře prokazatelných metod: Barik – signály a impulsy originálu a tlumočení, konvertované pomocí výpočetní techniky, Širjajev – paralelní kardiogramy zachycující impulsy původního projevu a tlumočení.

1.2 Redundance

Redundance byla relativně podrobně popsána Claudem Shannonem. Ve své stati *Prediction and Entropy of Printed English* (1951) se americký matematik poprvé systematicky a zevrubně věnuje otázkám entropie, redundance a prediktability psaného anglického textu v rámci existujících intratextových vztahů.

G. V. Černov vychází ve svém bádání právě z výše zmíněných Shannonových poznatků teorie informace, dle které lze většinu jazyků považovat za redundantní. „Redundance vyjadřuje poměr množství použitých znaků k množství přenášené informace“ (ČEŇKOVÁ, 2008, str. 37).

Černov říká, že redundanci lze s velkou pravděpodobností vypočítat v každém jazyce a dokonce i v různých rovinách téhož jazyka: „Redundantnost přirozených jazyků je základní podmínkou komunikace mezi lidmi“ (CHERNOV, 2002, str. 97).

1.2.1 Entropie

Pro každý jazyk platí odlišné průměrné a maximální množství informace, které je jazyková jednotka (znak, symbol, písmeno) schopna přenášet.

Průměrné hodnotě informace reálně připadající na jeden symbol sdělení se říká **entropie** a měří se v bitech.

Bit je jednotka vymezující množství informace, které umožňuje odpovědět ano či ne na jednoduchou uzavřenou otázku. Obecněji vzato, je to jednotka binární soustavy, v níž existuje jen jedna volba ze dvou jednoduchých variant.

„Při samotném procesu kódování informace se mění množství symbolů ve zprávě a mění se i rozložení pravděpodobnosti výskytů jednotlivých symbolů. U některých kódů je třeba více symbolů k přenesení stejné zprávy než u jiných kódů. Je tedy možné najít takový kód, který bude mít největší entropii, tzn. nejmenší počet symbolů na dané množství informace v přenášené zprávě. Takový kód potom vyžaduje nejkratší dobu přenosu informace daným kanálem“ (ERNEST, 2004, str. 5).

Kdyby se tato definice vztáhla bezprostředně na proces simultánního tlumočení, lze hovořit o různých tlumočnických technikách a strategiích, které používají profesionální konferenční tlumočníci: kondenzace, reformulace, komprese apod. Právě maximalizace entropie v cílovém jazyce umožňuje tlumočnickům produkovat sémanticky stejné sdělení za kratší čas.

V této citaci z teorie informace, která může na první pohled znít poněkud technicky, lze vyzorovat zákonitosti, které platí i v případě jazykového transferu, neboť jako každý jiný systém i ten jazykový obsahuje určité množství informací. Uspořádané prvky jazyka tvoří slova, ta se dále skládají do vět atd. Tutéž myšlenku často můžeme vyjádřit několika různými způsoby, a pokud se nám ji podaří formulovat výstižně, dosáhneme oné vyšší entropie svého sdělení, tudíž nejméně zahltime příjemcův percepční kanál. Neplatí to ale pouze pro jednotlivé myšlenky – rozmanitost způsobů vyjádření lze sledovat na všech základních jazykových úrovních: slovní, syntagmatické, větné, i na úrovni sdělení.

Vzorec pro výpočet ukazatele entropie je velmi složitý a není nutné ho zde uvádět, nicméně je na místě uvést přibližné hodnoty entropie pro jednotlivé jazyky, které byly stanoveny experimentálně: angličtina 1–1,5 bitu na symbol, ruština kolem 1,5 bitu na symbol (BASALOVA, 2011) a psaná čeština 1,04–1,94 (a dle některých teoretiků až 2,2) bitu na symbol (DOLEŽEL, 1963). V některých zdrojích se mohou uvádět i mírně odlišné hodnoty entropie, např. 1,65 v případě angličtiny (AKHMANOVA et al., 1963).

Je však nutné mít na paměti, že se entropie liší v závislosti na funkčním stylu, formě sdělení, hierarchické úrovni sdělení (viz podkapitola 4.2) a řadě dalších faktorů.

1.2.2 Informační kapacita

Vedle entropie, která vyjadřuje průměrné množství informace připadající na jeden znak, můžeme uvažovat o **informační kapacitě** jednotky – v případě jazyka se jedná o kapacitu jednotlivého písmene abecedy.

Vzorec pro výpočet informační kapacity symbolu je na rozdíl od entropie poměrně jednoduchý: $R_{max} = \log_2 n$, kde „n“ je počet vyskytujících se znaků v rámci systému. Pomocí tohoto vzorce můžeme spočítat, že informační kapacita jednotky (písmene) pro ruštinu (33 písmen) činí přibližně 5 bitů, pro češtinu (42 písmen) se rovná cca 5,4 bitu a pro angličtinu (26 písmen) odpovídá hodnotě kolem 4,7 bitu. S přihlédnutím k definici bitu uvedené v předchozím oddíle lze odvodit, že písmeno abecedy je schopné přenášet několikanásobně větší objem informací než jednotka v binární soustavě s pouze dvěma možnostmi volby.

1.2.3 Výpočet míry redundance a její variabilita

Porovnáme-li tyto maximální hodnoty pro jednotlivé jazyky s reálně naměřenými průměrnými hodnotami, zjistíme, že je několikanásobně převyšují.

Tomuto jevu, kdy se skutečné množství informací nerovná množství maximálnímu, se říká nadbytečnost čili **redundance**.

Každý jazyk je do určité míry redundantní. Na fonotaktické úrovni se některá písmena vyskytují častěji než jiná, nemusí existovat kombinace některých písmen atd. (BASALOVA, 2011).

*Příkladem redundance na nejnižší fonotaktické úrovni češtiny může být např. věta „Ví*ám *ě, milý při*eli.“, kdy každý česky mluvící člověk ví, jaké písmeno z české abecedy má dosadit místo hvězdiček, aniž by k tomu potřeboval speciální nápovědu. Písmeno „t“ je v tomto případě redundantní.⁵*

Absolutní hodnota redundance se vypočítá jako rozdíl mezi maximální kapacitou jednotky a entropií a uvádí se v bitech. Pro lepší představu však lze vypočítat i relativní redundanci, která se procentuálně vyjadřuje jako $\frac{\text{kapacita} - \text{entropie}}{\text{kapacita}} \times 100$, tedy např. za předpokladu entropie o hodnotě 1,5 pro

⁵ Vysvětlení Černovova modelu pravděpodobnostního prognózování založená na odborných poznatcích jsou doplněna na některých místech vlastními příklady autora této diplomové práce, které mohou pomoci lépe se zorientovat v datech, která nejsou běžná pro společenskovední práce.

všechny tři jazyky bude redundance činit: pro ruštinu $\approx 70\%$, pro češtinu $\approx 72,2\%$ a pro angličtinu $\approx 68\%$.

Podobné hodnoty uvádí i Černov, když na základě důkladné analýzy ruského výzkumníka R. G. Piotrovského tvrdí, že redundantnost ruštiny leží v rozmezí 72,1–83,6 %, angličtiny 71,9–84,5 % a francouzštiny 70,6–83,4 %. Černov zároveň uvádí alternativní data z výzkumu N. Burtona a J. Licklidera, kteří stanovují míru redundance angličtiny v intervalu 67–80 % (ČERNOV, 1987, str. 130).

„Nadbytečnost běžné verbální komunikace (alespoň v jazycích, které byly podrobeny podobnému zkoumání) je dost vysoká na to, abychom mohli oprávněně předpokládat, že míra redundance v různých textech leží v rozmezí 80–95 % a ne 0–100 %“ (CHERNOV, 1994, str. 145). Redundantnost evropských jazyků se pohybuje v intervalu od 60–70 do 95–96 % (ČERNOV, 1978, str. 62).

Černov uvádí, že s redundancí se lze setkat hned na několika jazykových úrovních: fonetické, gramatické a sémantické. Míra redundance se však liší jak mezi různými komunikačními systémy a jednotlivými jazyky, tak i na různých úrovních v rámci jednoho jazyka. Ruský teoretik poznamenává, že míra redundance se může také měnit v závislosti na stylu vyjádření: větší standardizace textu vede ke zvýšení míry redundance. Tak např. lze říci, že míra redundance mluvených projevů, včetně těch předem připravených, je mnohem vyšší než u textů psaných a čtených, a to zejména působením extralingvistických faktorů a suprasegmentálních prvků (SELESKOVITCH, 1962, str. 18).

S nejnižší mírou redundance bychom se pak mohli hypoteticky setkat při simultánním tlumočení poezie. Jako nejčastější příklady redundance se uvádí klasické přivítání – např. „dobrý den“, „dámy a pánové“ – a fráze při loučení, např. „přeji vám hezký den“. Podobné výrazy slouží „v první řadě k navázání, pokračování a přerušování komunikace, k ujištění, že (komunikační – pozn. autora) kanál normálně pracuje, k připoutání nebo udržení partnerovy pozornosti (...)“ a jsou dle Jakobsona (1995 str. 60) vyjádřením zdvořilostní (fatické) komunikační funkce.

„Zejména počátky a konce této organizované interakce jsou totiž obvykle vyplněny tím, že se účastníci zdraví, případně seznamují, pronášejí určité zdvořilostní fráze, připravují si půdu pro následující jednání, ev. se snaží o určité odlehčení závažné chvíle, o uvolnění napětí. A totéž platí i o přestávkách v institucionální komunikaci, ať už jde o přestávky plánované (na kávu, občerstvení) nebo neplánované, vzniklé nějakým vnějším zásahem (...)“ (HOFFMANNOVÁ, 1996).

Tuto tezi Jakobsona a Hoffmannové potvrzuje praxe a poznatky profesionálních simultánních tlumočnicků. Často nezáleží na tom, jaké konkrétní lexikální jednotky volí řečník při zahájení svého projevu, protože cíl všech úvodních frází je v drtivé většině případů stejný: přivítání, naladění posluchačů a příp. poděkování organizátorům a kolegům. Tlumočnick má tedy určitou volnost při výběru konkrétní podoby začátku svého sdělení – mnohem důležitější než předání obsahu a formy bývá v této fázi projevu zachování ekvivalentní fatické funkce.

1.2.4 Tezaurus a presupozice

G. V. Černov pokládal redundanci za klíčovou podmínku prognózování. Zkoumal vliv jak intratextových, tak i extratextových faktorů na schopnost tlumočnicka předvídat (prognózovat). K první kategorii řadil samotnou strukturu jazyka s jeho víceúrovňovou hierarchií (viz podkapitola 4.2). Mezi mimojazykové faktory redundance zařadil např. tlumočnickou přípravu, osobnost tlumočnicka, komunikační situaci apod.

Ruský badatel si však byl vědom toho, že teorii informace nelze bezvýhradně aplikovat na tlumočení, které patří mezi humanitní vědy. Počítá se zde s různými proměnlivými vlivy působícími na tlumočnicka během (do jisté míry) nepřetržitého poslechu sdělení a jeho souběžného převodu z jednoho jazyka do druhého. Jedním z klíčových faktorů pro zvýšení míry redundance jsou presupozice, tedy znalost situačního kontextu, v němž se sdělení nachází, a v neposlední řadě tlumočnickův tezaurus (ČERNOV, 1978).

„**Tezaurus** (...) je zpravidla slovník věcný (onomaziologický) s hierarchickým uspořádáním lemmat podle významových souvislostí a příslušnosti do hyponymních tříd“ (ČERMÁK, 2007, str. 197).

Každý člověk má vlastní tezaurus, tedy věcně uspořádaný lexikon seřazený podle sémantické blízkosti prvků, z něž čerpá vhodné lexikální jednotky při produkci sdělení. Simultánní tlumočnický musí svůj tezaurus dobře znát, mít jasný přehled o jeho struktuře a obsahu – jen tak dokáže v podmínkách časové tísně rychle reagovat na přijímané sdělení ve VJ a tlumočit jej do CJ.

Presupozice je pojem z logiky a větné sémantiky. Zavedl ho Peter Frederick Strawson (1952), když ukázal, že pro nějaký výrok (větu) existuje nejen informace, která z něj bezprostředně vyplývá (tj. výroky, které se z něj dají odvodit), ale i presupozice – tedy znalosti, jejichž přítomnost se nutně předpokládá, aby měl výrok vůbec nějaký smysl.

Existenci presupozic lze dokázat empiricky: představme si obecné jazykové sympóziu, na kterém zazní příspěvek o statistické pravděpodobnosti výskytu slova „Ano“ v hovorové češtině. Lze předpokládat, že nejlépe budou tomuto projevu rozumět např. matematictí a korpusoví lingvisté, protože nejspíše v dané oblasti budou mít nejrozsáhlejší znalosti. Oproti nim např. klasičtí filologové nemusí pochopit všechny detaily sdělení, protože těžiště jejich práce je o něco vzdálenější exaktním vědám. Na druhou stranu, kdyby stejný příspěvek zazněl na ekonomické konferenci, byl by zcela mimo problematiku, kterou se účastníci běžně zabývají. Ekonomové by neměli stejné znalosti kontextu a odborný background (jinými slovy presupozice) jako lingvisté, tudíž by pro ně byla přijatá informace irelevantní.

Obecná teorie informace nepočítá s tzv. „měkkými“ proměnnými, ke kterým presupozice zrovna patří. Každý tlumočnický má své individuální znalosti o kontextu, ve kterém se vyskytuje konkrétní sdělení. Můžeme proto hovořit o tom, že při popisu procesu tlumočení pracujeme s modifikací obecné teorie informace, která podobné proměnné zohledňuje. Nicméně s vědomím toho, že ne všechno se dá vyjádřit exaktními veličinami a přesnou hodnotou pravděpodobnosti, zapracovává G. V. Černov některé sémantické prvky do obecné teorie informace a následně operuje s tzv. sémantickou teorií informace.

1.2.5 Objektivní a subjektivní redundance

Jak tvrdí Niska (1999), Černov rozlišuje dvojí redundanci: objektivní a subjektivní. Objektivní čili sémantická redundance nezávisí na příjemci sdělení, jeho presupozicích a tezauru. Vychází totiž ze zákonitostí jazykového systému a spočívá v opakování a vzájemné závislosti jednotlivých složek sdělení. Černov dále rozeznává dva druhy objektivní redundance:

- opakování sémantických složek a jejich částí (např. pomocí ukazovacích zájmen),
- vzájemnou závislost dvojice predikát–objekt a rozvíjejících větných členů (ČERNOV, 1994, str. 140 a násl.).

Jeden z příkladů objektivní redundance na fonotaktické úrovni je představen výše v oddíle 1.2.3. Uvedme si ještě jednu ukázkou, tentokrát na gramatické úrovni:

„Bohatý člověk.“ V této jednoduché výpovědi můžeme najít hned několik redundantních známek. Koncovka přídavného jména napovídá, že pokud se pohybujeme v mezích spisovné češtiny, s absolutní jistotou se toto adjektivum bude pojít se substantivem maskulinem v singuláru. Díky této znalosti, které nabýváme ihned po přečtení koncovky přídavného jména, pro nás odpadá potřeba identifikovat gramatické charakteristiky následujícího slova „člověk“ (stávají se pro nás redundantní), a proto se při percepci dalšího úseku této věty můžeme rovnou zaměřit na jeho sémantickou složku. Stejný princip funguje i obráceně: pokud by výpověď zněla „Člověk je bohatý“, tak ihned po přečtení sousloví „člověk je“ víme, že pokud bude následovat přídavné jméno, bude mít koncovku „ý“, případně „í“ v závislosti na typu adjektiva. Podobné znalosti (objektivní redundance) urychlují vnímání sémantické náplně jak jednotlivých prvků, tak i celého sdělení, a naopak eliminují ztrátu kapacity, která by za jiných okolností musela být věnována redundantním prvkům.

Subjektivní neboli významová redundance vychází z povědomí, které má recipient o komunikační situaci, kontextu sdělení, a na základě již slyšeného si tvoří představu o celkovém smyslu sdělení. Subjektivní redundance je pro každého člověka ryze individuální a tvoří nejvyšší stupeň nadbytečnosti celého sdělení. Zakládá se na implicitním vyjádření myšlenky v systému „nechtě A, potom B“, kdy jedna z těchto proměnných – nejčastěji B – není vyjádřena explicitně a je na recipientovi, zda ji dokáže identifikovat pomocí svých presupozic (ČERNOV, 1987, str. 90–92).

Jako další faktory ovlivňující subjektivní redundanci v tlumočení Čeňková (2008, str. 36 a násl.) uvádí odborné znalosti tlumočnicka, jeho vzdělání, osobnost řečníka, přípravu tlumočnicka na akci, téma sdělení atd.

1.2.6 Význam redundance v simultánním tlumočení

Dle Černova (1978) je redundance naprosto klíčovým předpokladem pro zajištění souběžnosti poslechu a mluvení v simultánním tlumočení. Díky ní má totiž tlumočnick šanci stihnout produkci sdělení v cílovém jazyce stejně rychle jako v jazyce originálu, či dokonce rychleji. Tím si vyhradí určitý čas právě na převod sdělení z jednoho jazyka do druhého, tedy zajistí „mústek“ mezi poslechem původního sdělení a produkcí přetlumočené informace. Rozsah cílového sdělení by ze sémantického hlediska měl zůstat beze změny, ale z hlediska lexikálního se mohou vynechat právě redundantní složky sdělení. Vysoce redundantní text, např. ústní sdělení, je poměrně jednoduše předvídatelný.

Pro potřeby svého modelu pravděpodobnostního prognózování operoval Černov se sémantickou redundancí vyjádřenou nadbytečnými lexikálními jednotkami. Jako příklad uvádí Černov úryvek z reálného projevu na Valném shromáždění OSN – „a nyní předávám slovo...“ (anglicky: I now give the floor to...), kde slovo „nyní“ (now) považuje za jednoznačně redundantní, neboť samotné sloveso „předávám“ už obsahuje příznak přítomného okamžiku. Tlumočnick tedy má možnost využít ve svůj prospěch čas, který řečník věnuje vyslovení tohoto nadbytečného prvku (CHERNOV, 2002, str. 102).

Černov se mimo jiné věnoval otázce definování horní a dolní meze nadbytečnosti přípustné pro existenci simultánního tlumočení. Ve své teorii zpochybnil Benediktovovu úvahu o horní hranici redundance v tlumočení a největší pozornost věnoval dolnímu limitu. B. A. Benediktov totiž nepovažoval za komunikační prvek takové sdělení, které se skládá ze zcela redundantních informací a které proto lze prognózovat se 100% přesností. Černov ovšem proti tomuto argumentu staví tvrzení, že komunikace spočívá nejen v předávání informací, ale

může plnit i řadu jiných komunikačních funkcí (např.: fatickou, konativní, metajazykovou, poetickou a emotivní; viz JAKOBSON, 1995 – pozn. autora). Z hlediska zkoumání ST je důležitá pouze dolní hranice redundance, na které závisí, zda je vzhledem k redundantnosti sdělení vůbec možné je simultánně přetlumočit (ČERNOV, 1978, str. 62).

Míru nadbytečnosti sdělení potřebnou pro účely simultánního tlumočení sice může tlumočnick subjektivně zvýšit, když zapojí všechny úrovně pravděpodobnostního prognózování, nicméně se může stát, že ani výsledná míra redundance není dostačující a sdělení tedy není možné simultánně přetlumočit. Bylo experimentálně prokázáno, že míra redundance uměleckých děl je v případě jejich tlumočení často natolik nízká, že neumožňuje jejich simultánní převod do cizího jazyka. Také kvalitní simultánní tlumočení filmů je možné pouze tehdy, když tlumočnick obdrží dialogovou listinu s předstihem, nebo má možnost zhlédnout film předem a připravit si jeho překlad (ČERNOV, 1978, str. 63).

2. Pravděpodobnostní prognózování v simultánním tlumočení

2.1 Definice a podstata

S termínem **pravděpodobnostní prognózování** přišel poprvé v roce 1963 sovětský psycholog Iosif Feigenberg. Podstata procesu pravděpodobnostního prognózování spočívá v tom, že je možné na základě presupozic a redundancí předpovídat určitý vývoj sdělení již od okamžiku recepce jeho prvního prvku. Takový vývoj může mít několik scénářů a každému z nich lze přiřadit zcela konkrétní míru pravděpodobnosti.

Z hlediska teorie statistické pravděpodobnosti jde o tzv. model rozhodovacího stromu, a čím dále postupujeme po jeho jednotlivých uzlech (čím více prvků sdělení známe), tím užší výběr možností finálního znění máme. Až se dostaneme k jedinému možnému správnému výsledku, bude se celková pravděpodobnost scénáře rovnat jedné, tj. máme určité sdělení se 100% jistotou výskytu.

V tomto okamžiku by měl tlumočnick provést zpětnou kontrolu svého přetlumočeného sdělení a ujistit se, zda prognózoval správně (zcela či částečně), nebo špatně. Pokud jeho prognóza neodpovídá originálu, musí se rozhodnout, zda se opraví, příp. do jaké míry – viz např. Čeňková (2008, str. 35–36).

Černov nezkoumal pravděpodobnostní prognózování zevrubně z pohledu statistiky a teorie pravděpodobnosti, nicméně si byl bezesporu vědom principů, na kterých se tato teorie zakládá. Žádný z badatelových grafů či obrázků neobsahuje exaktní koeficienty pravděpodobnosti, které by přiřazoval jednotlivým variantám, proto se dá říct, že se v jeho případě jedná spíše o lingvistický než o matematicko-statistický model.⁶ Hovoříme-li o tlumočení jako o humanitní vědě, přiřazování exaktních veličin ani nepřipadá jako reálná možnost, neboť přestože se gramatická struktura věty řídí určitými zákonitostmi, nedá se zcela přesně stanovit ani počet možných větných pokračování, který se blíží nekonečnu.

⁶ Základní vysvětlení principu pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení, připravené autorem této diplomové práce, je uvedeno v příloze 5.

Ve svém modelu pravděpodobnostního prognózování se Černov zaměřil především na fázi poslechu a analýzy výchozího projevu při simultánním tlumočení. Podstata pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení pro něj tedy spočívala v tom, že tlumočnický pochopí řečnickovu myšlenku dříve, než je kompletně vyslovena. Ruský teoretik vychází z předpokladu, že i když se povrchová struktura jednotlivých jazyků může výrazně lišit, v rovině hloubkové struktury, tedy předání samotné myšlenky, jsou všechny jazyky naprosto identické. K rozpoznání řečnickovy intence pomáhají tlumočnickovi jednak redundantní prvky sdělení, jednak sémantické uspořádání informací ve sdělení (tzv. vztah téma–réma, viz podkapitola 2.3) a v neposlední řadě jeho osobnostní a profesionální vlastnosti.

„V zásadě jde o jev, který je podmíněn pravděpodobnostní strukturou jazyka, jazykovou redundancí i jednotlivými jazykovými stereotypy“ (ČEŇKOVÁ, 1988, str. 75).

Přestože se o prognózování (dále také anticipace, predikce, předvídání, divinace, odhad, prognóza apod.) mluví jako o strategii, je to spíše přirozená lidská vlastnost. Člověk, který slyší sdělení v daném okamžiku, automaticky přemýšlí, jak se bude vyvíjet dále, vytváří projekce větných struktur a analyzuje propojení jednotlivých slov, aby co nejdříve pochopil smysl celého sdělení (SETTON et al., 2016, str. 308).

Anticipaci využívají zdaleka nejen tlumočníci: lidé prognózují v běžných životních situacích i při komunikaci; je to klíč k plánování. Základem této lidské schopnosti předvídat budoucí vývoj situace je intuice, tedy schopnost odhadu.

Každý člověk anticipuje dennodenně: například, když se rozhoduje, zda si dá kávu nebo čaj, tak předvídá, zvažuje, prognózuje, který z těchto dvou nápojů by mu mohl přinést větší užitek. Lidé anticipují (předpokládají) v práci, že je zaměstnavatel či zadavatel odmění za výkon. Predikují, jaké počasí bude během dne, a podle toho si volí vhodné oblečení. Anticipaci v takto širokém slova smyslu tedy lze vyzorovat téměř ve všech životních situacích.

2.2 Anticipace versus intuice

Pojem **intuice** pochází z latinského slovesa *intueri*, což znamená soustředěně se dívat. Je to schopnost jakéhosi bezprostředního postžení pravdy bez předcházejícího logického úsudku. Můžeme tedy říci, že je to zvláštní forma poznávací činnosti nezávislá na racionálním postupu. Intuice může dokonce i jistým způsobem předvídat nové možnosti, to co se později skutečně stane. Tuto „prorockou“ předvídavost intuice kdysi vysvětlil švýcarský psycholog C. G. Jung. Newyorský časopis *Psychology today* (2002–2017) věnoval výzkumu intuice velkou pozornost. Podle autorů je to způsob myšlení spočívající na nevědomých mechanismech poznávání.

V poslední době se v této souvislosti hovoří o pojmu implicitní znalosti. Jsou to informace, které řídí rozhodování a jednání, aniž by člověk tušil, že je má, a které získal bez obvyklých postupů analýzy a dedukce. Jisté je, že schopnost intuice má a priori každý. U někoho se projevuje jako citlivost, díky níž rozumí motivacím a pocitům druhých lidí, jiný ji automaticky používá při řešení problémů. Psychologie, neurologie i kognitivní věda ale dodnes nepřišly na její přesný mechanismus (ŠPÁN, 2003).

Pokud ale mluvíme o anticipaci v tlumočení nebo se na něj díváme z lingvistického hlediska obecně, nelze říct, že se profesionální simultánní tlumočník řídí jen a pouze svou intuicí. Do procesu prognózování zde vstupuje celá řada faktorů jako např. situační kontext, předchozí znalosti, orientace v tématu projevu apod.

2.3 Vztah mezi tématem a rématem

Ve svých pracích věnovaných otázkám pravděpodobnostního prognózování zdůrazňuje Gelij Černov význam aktuálního větného členění a velkou roli připisuje pořadí výskytu tématu a rématu v rámci výpovědi. Proč tomu tak je? Odpověď by měla být jasná hned po seznámení se s podstatou těchto dvou lingvistických termínů.

Jazykovědci rozlišují nejen formální členění větné konstrukce, tedy z jakých gramatických prvků se věta skládá. Existuje také **aktuální členění věty**, přesněji řečeno výpovědi, dle uspořádání významových jednotek. Dle řečových zákonitostí nejdříve sděluje řečník v rámci výpovědi skutečnost již známou z předchozího kontextu (téma), kterou následuje nová a neznámá informace (réma). Celé sdělení bývá běžně produkováno za účelem předání rématu (ROZENTAL et al., 2010, str. 327–328).

„Základními prvky aktuálního členění věty jsou východiště výpovědi, to jest to, co je v dané situaci známo nebo alespoň nasnadě a od čeho mluvčí vychází, a jádro výpovědi, to jest to, co mluvčí o východišti výpovědi nebo se zřetelem k němu vypovídá“ (MATHESIUS, 1939, str. 171).

To, čemu Vilém Mathesius říkal „východiště výpovědi“, později začalo být označováno jako „základ výpovědi“ a společně s jádrem výpovědi se staly předmětem výzkumu syntaktického uspořádání věty. Časem byl základ výpovědi pojmenován jako **téma** a její jádro jako **réma**. V každém případě se v dnešním lingvistickém pojetí chápou téma a réma jako víceméně statický snímek dynamiky komunikace a transferu myšlenky z výchozího bodu k cíli sdělení, pro který vůbec vzniklo (ČERNOV, 1987, str. 67).

V různých jazycích platí odlišná syntaktická pravidla slovosledu: čeština stejně jako ruština má relativně volný slovosled. Neznamená to ovšem, že existuje hned několik možností pořadí slov na výběr, z nichž každá povede ke stejnému účinku, ba naopak, změníme-li slovosled, byť jen nepatrně, změní se významový odstín celého sdělení. „Termín *volný slovosled* je proto zavádějící a nešťastný, žádná volnost ve smyslu možnosti volby z alternativ tu v zásadě není“ (ČERMÁK, 2007, str. 164).

Nejčastější uspořádání informací ve větě je téma–réma; takovému slovosledu se říká objektivní pořadí slov. Vyjadřuje situaci, kdy nová informace přichází po vyslovení již známého, což posluchači výrazně usnadňuje pochopení toho, co se říká. Opakem jsou případy subjektivního slovosledu, kdy řečník nedodrží přirozenou zásadu od známého k novému (MATHESIUS, 1939, str. 174).

Každý profesionální tlumočník ví, že projev uspořádaný dle vztahu tématu a rématu platného pro daný jazyk je jednodušší na zpracování a mezijazykový převod. Tlumočník nemusí dodatečně analyzovat výchozí sdělení z hlediska povrchové struktury a může je hned vnímat z hlediska hloubkové struktury, což umožňuje rychlejší transfer sdělení do cílového jazyka. Dojde-li k narušení zavedeného vzorce téma–réma ve výchozím projevu, musí tlumočník nejdříve uspořádat sémantické prvky věty tak, aby na sebe logicky navazovaly, a teprve poté provádí převod sdělení do cílového jazyka. Platí to nejen pro simultánní, ale i pro konsekutivní tlumočení s tím rozdílem, že paralelní převod vyžaduje od tlumočníka mnohem rychlejší reakci, tudíž na něho klade vyšší nároky z hlediska analýzy výchozího sdělení v podmínkách časové tísně. Nedodržení objektivního pořadí slov je tedy pro tlumočníka dodatečným rušivým faktorem.

Anticipace je v simultánním tlumočení využívána velmi často, což lze doložit na základě výzkumů přepsaných nahrávek tlumočení. Anticipace bývá jednak mluvená (nahlas) vs. tichá (v duchu) a jednak lingvistická (vychází ze zákonitostí jazyka) vs. kognitivní (spojená se záměrem řečníka) (SETTON et al., 2016, str. 309).

Percepci informací v lidském mozku zajišťuje speciální neurofyziologický mechanismus, který reaguje především na změny objemu informačního toku. Lze se důvodně domnívat, že stejnými principy se řídí i vnímání sémantické struktury sdělení. Proto je nutné věnovat zvýšenou pozornost řečovým segmentům, které se nachází v okolí zlomových bodů a buď předchází novému vývoji sdělení, nebo samy přinášejí dosud neznámé informace (réma) (ČERNOV, 1987, str. 166).

Pochopení rematické struktury výpovědi umožňuje příjemci postihnout smysl výpovědi či celého sdělení, přičemž někteří badatelé (např. F. Goldman-Eislerová) poukazují na fakt, že *pro zpracování informace musí simultánní tlumočník mít k dispozici minimálně sloveso či predikativní skupinu*. I v případě doslovného tlumočení, kupříkladu na začátku projevu, se veškerá pozornost zkušenějšího

simultánního tlumočnicka soustřeďuje na identifikaci záměru řečníka a hledání sémantické složky, která v sobě nese smysl sdělení (ČERNOV, 1987, str. 167).

Jako důkaz pro tvrzení uvedené v předchozím odstavci může posloužit obecný poznatek související se simultánním tlumočením z němčiny do jakéhokoli jiného jazyka. V tomto případě se tlumočnick nemůže obejít bez predikátu, tedy slovesa. Ve velké části případů předpokládá gramatické uspořádání německé věty umístění slovesa na jejím konci. V situaci, kdy simultánní tlumočnick slyší začátek německé věty, souvětí a případně další vložené věty, ale neví s jistotou, jaké sloveso použije řečník na konci, využívá nejčastěji některé ze základních technik simultánního tlumočení, např. větší časový posuv nebo predikci podle sémantické složky výchozího sdělení a vlastních presupozic. Pokud by tedy nebyl predikát pro tlumočení stěžejní složkou, mohl by tlumočnick převádět sdělení postupně slovo za slovem, následuje výchozí projev, nicméně podobné sdělení by nejspíše nedávalo žádný smysl v cílovém jazyce a porušovalo by standardní gramatický vzorec CJ. Z toho lze usoudit, že predikát je z hlediska simultánního tlumočení klíčovým prvkem věty.

V procesu simultánního tlumočení se kumuluje smysl jednotlivých výpovědí, a tak se postupně utváří smysl celého sdělení. Předmětem simultánního tlumočení v určitém okamžiku pak není pouhá „část výpovědi ve výchozím jazyce“, jak tvrdil A. V. Širjajev, ale část výpovědi ve výchozím jazyce plus kumulace veškerého smyslu předchozích úseků sdělení a dokonce celého řečového, kognitivního, pragmatického, a situačního kontextu komunikace (ČERNOV, 1987, str. 167).

3. Výzkum a pojetí anticipace ve světě

Otázkami tlumočnické potažmo překladatelské anticipace (také predikce, pravděpodobnostní prognóza, divinace) se nezávisle na sobě zabývala celá řada výzkumníků v různých částech světa už od 50. let minulého století. Za průkopníka lze v této oblasti bádání považovat francouzského teoretika překladu Edmonda Caryho (1956), který poprvé použil termín „divinace“ ve smyslu textové anticipace.

3.1 České a slovenské prostředí

Spíše než Caryho myšlenky však bude českému čtenáři povědomější práce Jiřího Levého, který ve své stati *Geneze a recepce literárního díla* (1971, str. 74) pohlíží na proces překládání jako na hru s dokonalou informací: „...každé další rozhodnutí navazuje na znalost a situaci vytvořenou rozhodnutími předchozími...“. Tato myšlenka světoznámého českého teoretika překladu se velmi úzce prolíná s principy pravděpodobnostního prognózování uváděnými G. V. Černovem.

Teorie tlumočení se jako samostatná disciplína začala oddělovat od teorie překladu teprve v druhé polovině 20. století. Jde o poměrně nový obor, který se vyznačuje vysokou mírou interdisciplinarity a velmi úzkým propojením s praxí. Cary a Levý se o anticipaci zmiňují především z pohledu teorie překladu. V 80.–90. letech 20. století se však o prognózování začali zajímat i českoslovenští teoretici tlumočení.

Dostí podrobně se otázkám tlumočnické prognózy věnuje monografie slovenské translatožky Taidy Novákové *Tlmočenie-teória-výučba-prax* (1993). V textu své práce se zamýšlí badatelka nad obecnou přípustností prognózování v simultánním tlumočení, uvažuje o různých typech prognózy a stručně je charakterizuje. Slovenská translatožka uvádí následující definici pravděpodobnostního prognózování:

„PP je (...) hierarchický mechanizmus, ktorý sa týka vytvárení tlumočeného textu jako celku na základě schématu očekávání o dalším průběhu textu“ (NOVÁKOVÁ, 1993, str. 60).

Další z časně vydaných prací, které se dotýkaly anticipace v simultánním tlumočení, pocházejících z československého prostředí se stala monografie Ivany Čeňkové *Teoretické aspekty simultánního tlumočení* (1988). Autorka zde velmi široce a podrobně popisuje základní aspekty vědní disciplíny, které dnes říkáme teorie tlumočení. To, že můžeme v této publikaci české badatelky i po téměř 30 letech najít velké množství aktuálních informací z oblasti teorie tlumočení, svědčí mimo jiné o nadčasovém charakteru práce, mimořádné hloubce jejího zpracování a rozsáhlém výběru uváděných vědeckých poznatků. Ve své definici pravděpodobnostního prognózování vychází Čeňková z dílčích poznatků G. V. Černova, B. J. Normana a T. Novákové:

„Princip pravděpodobnostního prognózování spočívá obecně v tom, že po vyslechnutí prvního slova věty si můžeme vytvořit celou řadu sémanticky i strukturně gramaticky správných pokračování této věty“ (ČEŇKOVÁ, 1988, str. 74).

Další prací téže autorky je publikace *Teorie a didaktika simultánního tlumočení* (2001), v níž je čtenářově pozornosti představen rozsáhlý celosvětový přehled názorových proudů v oblasti teorie tlumočení, včetně Černovova teoretického díla. Taida Nováková tuto monografii své české kolegyně popsala zhruba následujícími slovy: „Odborná publikace (...) velmi skromně označená (...) jako učební pomůcka je ve skutečnosti hlubokou a vědecky precizně vedenou sondou do teorie tlumočení (...) popisující mimo jiné teoretické modely v jednotlivých regionech. (...) Když se recipient rozhodne např. pro výzkum anticipace v procesu simultánního tlumočení, ukáže mu tato přehledná a šikovně uspořádaná publikace vyselektovanou teoretickou osu Černov–Čeňková–Alexieva–Nováková–Jones“ (NOVÁKOVÁ, 2015).

Další českou badatelkou, kterou je nutné zmínit v souvislosti s modelem pravděpodobnostního prognózování, je Jana Holšánová. Ve svém článku v časopise *Slovo a slovesnost* definovala pravděpodobnostní prognózování a na základě teoretické práce Heidemarie Salevsky popsala jeho roli následujícím způsobem:

„Pravděpodobnostní prognózování představuje proces, při němž je mluvčí/tlumočník schopen použít informací z dřívějších komunikačních situací k redukování neurčitosti situace následující. Neustálé rozhodování pomáhá tlumočnickovi odstranit za extrémních časových podmínek především jazykové automatizmy a formální a obsahové stereotypy. Obojí jsou stejně důležité pro tlumočníka a ostatně i pro každého mluvčího a posluchače. Pro stereotypní obsahy sdělení existují obvyklá klišé a intonační šablony, takže posluchač už podle několika slov vyslovených s určitou intonací a doprovázených určitou stereotypní mimikou může usuzovat na celkový obsah výpovědi nebo dokonce předjímat její doslovné znění“ (HOLŠANOVÁ, 1990, str. 144).

Černovův experiment, jímž potvrdil využívání pravděpodobnostního prognózování simultánními tlumočníky mezi angličtinou a ruštinou a s nímž se lze podrobněji seznámit v podkapitole 4.1 této práce, se stal předmětem velkého zájmu mezi badateli z různých zemí. Podobné pokusy proběhly (a stále probíhají) na příkladu různých jazykových dvojic, mezi nimiž nechybí ani čeština.

Je na místě zmínit se o tom, že v České republice Černovův experiment zopakovala v rámci své bakalářské práce *Anticipace v simultánním tlumočnictví* Marie Böhmová (2008), byť v menším rozsahu a pouze mezi studenty. Ve svém výzkumu zjišťovala, zda studenti, kteří absolvují kurz simultánního tlumočení v rámci studia anglistiky, využívají anticipaci při tlumočení mezi češtinou a angličtinou. Autorka dochází k závěru, že „i když studenti nemají s technikou anticipace v tlumočnictví jakékoliv zkušenosti, jsou schopni jí využít. A to především anticipace podvědomé, kdy jí studenti využívají, aniž by se o to jakýmkoliv způsobem vědomě snažili. (...) Na speciálně zaměřených výrazech je možné vidět, že někteří studenti se drží textu a překládají doslovně a také, že pokud je text najednou nelogický a nesmyslný, tak jej tak někdy i přeloží bez jejich povšimnutí“ (BÖHMOVÁ, 2008, str. 37).

3.2 Ostatní svět

Na východ od České republiky se kromě ruských a slovenských badatelů problematice anticipace věnovala též bulharská teoretička Bistra Alexieva. Zevrubně se zabývala typologií projevů a na základě svých četných výzkumů dospěla k názoru,

že při analýze faktorů ovlivňujících simultánní tlumočení je nezbytné rozlišovat jednotlivé druhy projevů. Alexieva tvrdila, že aktuální projev musíme chápat v kontextu „makroprojevu“, tj. všech předchozích projevů na konferenci a všech sdělení, jež má tlumočnická přetlumočená během předchozích akcí. Dle bulharské badatelky zlepšují intertextová redundance a předchozí zkušenosti obdobného charakteru podmínky pro anticipaci při simultánním tlumočení aktuálního projevu, snižují zátěž tlumočnické krátkodobé paměti a zefektivňují celý proces simultánního tlumočení (ČEŇKOVÁ, 2001a, str. 68–69; ALEXIEVA, 1994; NISKA, 1999).

Ze současných badatelů se otázce anticipace věnuje např. Konstantina Liantouová, která se ve svém disertačním výzkumu soustřeďuje na simultánní tlumočení mezi němčinou a řečtinou v orgánech Evropské unie. Ve velmi podrobném výzkumu dochází autorka hned k několika závěrům:

- Při tlumočení mezi němčinou a řečtinou se anticipace nejvíce využívá v okolí predikátu; ke stejnému závěru dospěli také jiní výzkumníci, např. Jörg (1995), van Besien (1999), Kurzová & Färberová (2003), Donatová (2003) a Bevilacqua (2009).
- S více případy anticipace se lze setkat při převodu vět, které neobsahují záporné. Míra predikce negativních vět je naopak naprosto mizivá.
- Anticipace se více využívá v případě pomalejších projevů, ale v zásadě lze říci, že neexistuje žádná významná korelace mezi rychlostí projevu a mírou tlumočnické anticipace (LIONTOU, 2000, str. 228–236).

Neměli bychom opomenout ani stať o anticipaci v Pöchhackerově *Encyclopedia of Interpreting Studies* (2015), ve které Liantouová nabízí stručný přehled metodologických, empirických a korpusově orientovaných prací, v nichž se autoři v různé míře dotkli problematiky anticipace. Řecká badatelka se zde rovněž zmiňuje

o Černovových publikacích z roku 1978 a 2004, v nichž teoretik popsal svůj výzkum založený na principu anticipace (LIONTOU, 2015, str. 15–16).

Daniel Gile působící na pařížské ESIT uvádí dva další teoretiky, kteří se výzkumem anticipace zabývali: C. Cartellieri (1983) a K. Déjean Le Féalová (1981). Gile dále hovoří o Černovovi jako o předním představiteli východní tlumočnické školy a porovnává jeho interdisciplinární psychologický a psycholingvistický přístup s teorií smyslu Danicy Seleskovitchové jako osobnosti reprezentující západní školu teorie tlumočení (PÖCHHACKER, 2015, str. 192).

Francouzský teoretik sám nahlíží na anticipaci jako na neoddělitelnou součást svého modelu úsilí a rozlišuje lingvistickou a extralingvistickou anticipaci. Gile rovněž vyzdvihuje roli tlumočnické přípravy, díky které se zvyšuje povědomí tlumočnicka o kontextu a obsahu tlumočeného sdělení, což vede k růstu redundance a zvětšuje prostor pro anticipaci (GILE, 2009, str. 173–175).

Franz Pöchhacker z Vídeňské státní univerzity definuje anticipaci v simultánním tlumočení jako „mechanismus založený na očekávání, jehož podstatou je produkce části sdělení dříve, než se odpovídající část sdělení objeví v projevu řečníka“ (PÖCHHACKER, 2004, str. 133).

Praktický pohled na využití modelu pravděpodobnostního prognózování přináší ve své monografii *Conference interpreting explained* (2002) konferenční tlumočnick Roderick Jones. Autor poukazuje na vztah anticipace a přirozené lidské intuice (více o tomto vztahu viz podkapitola 2.2), upozorňuje, že tlumočnick musí dobře znát strukturu jak výchozího, tak i cílového jazyka, a zdůrazňuje význam anticipace při tlumočení z germánských jazyků (JONES, 2002, str. 105–107).

Robin Setton věnoval anticipaci kapitolu ve své monografii pro výuku tlumočení *Conference interpreting: a complete course* (2016, str. 308–313). Badatel se zabýval anticipací v případě simultánního tlumočení s textem a dospěl k názoru, že ve snaze dodržet přirozenou gramatickou strukturu sdělení v cílovém jazyce

využívá tlumočnická anticipace pomocí výměny pozic lexikálních jednotek na základě psaného projevu, který má k dispozici. Tato technika však může vést k rozdílům mezi skutečně vysloveným projevem ve výchozím jazyce a výsledným přetlumočeným sdělením.

Je zcela pochopitelné, že v rámci této diplomové práce věnované G. V. Černovovi není dostatečný prostor pro podrobný popis díla každého z uvedených badatelů. Proto se jeví jako vhodné na tomto místě uvést nejen kvalitativní pohled na anticipaci očima významných teoretiků, ale také seznam autorů, kteří se jí ve svých pracích zabývali. Zájemci o problematiku anticipace v simultánním tlumočení by pak díky představenému výčtu jmen měli možnost snáze dohledat konkrétní statě, vědecké práce a monografie napsané zmíněnými teoretiky tlumočení.

Dle Kiliana Seebera (2001) z ženevské FTI se kromě výše zmíněných autorů anticipací ve svém díle zabývali také následující badatelé: B. Moser-Mercerová (1976), H. Kirchhoffová (1976), G. Ilg (1978), W. Wilss (1978), M. Ledererová (1981), D. Seleskovitchová (1984), H. Van Damová (1989), K. Kohn & S. Kalina (1996), A. Riccardiová & D. Snelling (1997), D. Massaro & M. Shlesingerová (1997), R. Zanettiová (1999).

Je na místě zmínit se také o tom, že přestože se výzkumem anticipace v tlumočení zabývala celá řada teoretiků po celém světě, byl to právě Černov, který se stal v této oblasti teorie tlumočení průkopníkem. Díky dobré znalosti cizích jazyků měl ruský teoretik výborný přehled o stavu teorie tlumočení v zahraničí, především na Západě, což lze doložit četnými odkazy na práce předních teoretiků tlumočení, např. Goldman-Eislerové, Herberta, Rozana atd. Černov nejenže věděl o pracích svých západních kolegů, ale dokonce je podrobně zkoumal a recenzoval v odborných periodikách. Mimo jiné napsal odborný posudek k teorii smyslu Seleskovitchové, reflektoval Barikův výzkum z roku 1969 a zpochybnil odborný přínos magisterské

práce E. Panethové, jelikož dle něj nedosahuje metodika výzkumu použitá v této práci potřebné úrovně (ČERNOV, 1973).

Na druhou stranu, západní teoretikové, kteří nerozuměli rusky a nemohli tak sledovat poznatky, s nimiž přicházela ruská teorie tlumočení, byli do značné míry badatelsky izolováni. Využívali tedy pouze publikací a statí, které byly psány převážně anglicky, německy a francouzsky. Za přelomový bod lze v tomto ohledu označit první Černovovy odborné články psané v anglickém jazyce. O skutečném rozsahu výzkumu v rámci ruské tlumočnické školy se pak západní teoretikové dozvěděli díky publikaci Černovovy monografie v anglickém jazyce. Od té doby se autorovo jméno hojně cituje v odborných publikacích jiných autorů, mnozí badatelé na jeho dílo odkazují a reflektují je.

4. Praktický pohled na Černovův model pravděpodobnostního prognózování

V 70. letech provedl Černov několik pokusů, aby mohl prokázat existenci pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení. Zkoumal také omezení, která vyplývají z podstaty souběžnosti dvou činností: poslechu a mluvení.

Černov a Zimňaja začali zkoumat možnosti a mechanismy prognózování v simultánním tlumočení jako vůbec první na světě. Svůj psycholingvistický model pravděpodobnostního prognózování postavili na dvou základních předpokladech:

- každý projev obsahuje redundantní složky, které tlumočnickovi pomáhají predikovat další vývoj sdělení a zachovávat souběžnost mluvení a poslechu;
- přestože se jednotlivé jazyky liší v rámci povrchové struktury, na hloubkové úrovni jsou totožné (ČERNOV, 1978).

4.1 Výzkum pravděpodobnostního prognózování v laboratorních podmínkách

Ve své publikaci *Těorija i praktika sinchronnogo perevoda* (1978) představil Černov výsledky laboratorního experimentu, ve kterém zkoumal možnosti simultánního tlumočení jednotlivých slov a minimální přípustnou míru sémantické koherence ve větách. „Právě na styku dvou slov vzniká hodně výrazných psycholingvistických problémů, proto je vhodné začít zkoumat celý model na této úrovni“ (ČERNOV, 1978, str. 71).

Jako podklad pro výzkum posloužilo několik autentických textů, které byly následně upraveny tak, aby odpovídaly záměru experimentu, např.:

- řada vystoupení představitelů rozvojových zemí na Valném shromáždění OSN v anglickém jazyce, která byla určena pro tlumočení do ruského jazyka,
- adaptovaný úryvek z jazykovědného díla ruského lingvisty V. A. Zveginceva určený pro tlumočení do anglického jazyka.

Všechny projevy byly nahrány rodilými mluvčími z různých zemí na magnetickou pásku tak, aby byl zachován přízvuk charakteristický pro původního řečníka. Každá nahrávka trvala přibližně dvacet minut, což odpovídá obvyklé délce úryvku, jež je schopen nepřetržitě tlumočit profesionální konferenční tlumočnick v kabině. Úpravy textů spočívaly v tom, že do nich byl organicky zabudován výzkumný vzorek tvořený dvěma druhy uměle vytvořených vět.

Experimentu se zúčastnilo celkem jedenáct profesionálních tlumočnicků, z nichž deset bylo rodilých mluvčích ruštiny a mateřským jazykem jednoho tlumočnicka byla angličtina.

4.1.1 Úseky obsahující nápovědy dalšího větného vývoje

První typ vět obsahoval zjevné nápovědy verbálního vývoje větného konce, ale skutečný závěr věty se oproti takto predikované variantě výrazně lišil. V tomto případě očekával Černov, že tlumočnicki dokončí větu v souladu s vlastní prognózou založenou na konvenčním sémantickém vývoji sdělení a nebudou reflektovat skutečně vyřčené.

Příkladem modelového úryvku vloženého do autentického projevu jsou následující věty: „Декабрь, январь, февраль – самые суровые месяцы года. Март, апрель, май – месяцы весны, тепла, но, правда, нет непостоянного настроения; июнь и Юлина пятёрка зато всегда создавали хорошее настроение“⁷ (ČERNOV, 1978, str. 77).

Díky této části experimentu se teoretikovi podařilo potvrdit domněnku, že tlumočnick využívá implicitní nápovědy a naopak se ve svém projevu neřídí reálným větným vývojem. Badatel k tomu dále poznamenává, že použití mechanismu pravděpodobnostního prognózování je snazší, pokud tlumočnick slyší výchozí projev

⁷ V české verzi pokusu by tato věta mohla znít jako: „Prosinec, leden a únor jsou nejchladnější měsíce v roce. Březen, duben a květen jsou teplé jarní měsíce, nicméně nevyvolávají proměnlivou náladu. Červen a Červenková pochvala však vždy udělají dobrou náladu.“

v mateřském jazyce, a dokládá toto tvrzení výsledky pokusu: při tlumočení z ruského do anglického jazyka v rámci experimentu mnohem více tlumočnicků, jejichž mateřštinou byla ruština, využívalo implicitní nápovědy větného vývoje. Oproti tomu v případě tlumočení z cizího do mateřského jazyka byla analýza výchozího projevu těžší, tudíž docházelo k velkému množství vynechávek v tlumočení. Totéž platilo obráceně i pro tlumočnicka, jehož mateřským jazykem byla angličtina.

4.1.2 Gramaticky správné věty postrádající sémantickou složku

V druhém případě použil Černov věty, které se sice skládaly ze slov použitých v gramatických tvarech odpovídajících pravidlům a konvencím ruského jazyka, ale z hlediska sémantického neměly záměrně žádný smysl. Černov se domníval, že při takto nízkém podílu sémantické složky nebude možné vytvářet jakékoli prognózy větného vývoje, což povede k chybám, posunům a hezitačním pauzám v tlumočení. Mechanismus pravděpodobnostního prognózování by v tomto případě vůbec nemohl fungovat.

Úryvek z jazykovědné statě určený k tlumočení z ruského do anglického jazyka zahrnoval mimo jiné tři experimentální věty. Jednalo se tedy o gramaticky a syntakticky správné úseky, které však pozbývaly jakékoli sémantické zatížení z důvodu lexikální neslučitelnosti jednotlivých prvků.

„Dále následují fráze:

- Кислая сладость вскрикнула наземь от ожирения.
- Проходной букет вытек с холодным шумом.
- Круглый квадрат пола летя под полом.⁸

Zkusme prozkoumat tyto úryvky z hlediska jejich sémantické struktury...“
(ČERNOV, 1978, str. 74).

⁸ V české verzi pokusu by tato věta mohla znít jako: „Kyselá sladkost vykřikla o zem kvůli obezitě. Přichozí kytice vytekla za studeného hluku. Kulatý čtverec podlahy, který prolétal pod podlahou.“

Na základě analýzy tlumočení tohoto úseku a dalších projevů se zakomponovanými uměle vytvořenými větami potvrdil Černov svou hypotézu. V průběhu experimentu ale vznikla neočekávaná situace. Teoretik poznamenává, že „aby bylo slovní spojení smysluplné, musí obě slova obsahovat společný sém. (...) Všichni tlumočníci správně převedli spojení ‚kyselá sladkost‘, (...) které se zřejmě dostalo do výzkumného vzorku nedopatřením, na druhou stranu však poskytlo více informací o fungování modelu pravděpodobnostního prognózování. Na první pohled se zdá, že význam dvojice slov ‚kyselá sladkost‘ se vzájemně vylučuje, ale zároveň obsahuje tato dvojice společný sémantický základ – chuť. (...) Proto bylo procento správných přetlumočení tohoto úseku poměrně vysoké“ (ČERNOV, 1978, str. 79).

Čím více lexikálně neslučitelných jednotek slyšel tlumočník v sluchátkách, tím větší byl jeho časový posuv oproti originálu: na začátku činila tato hodnota 2,5–3 vteřiny a ke konci stoupla na 6 vteřin. V uvedeném úseku bylo prakticky nemožné přetlumočit tři věty beze smyslu, které následovaly bezprostředně za sebou. Po dovršení vložených modelových vět se ale posuv rapidně zkrátil a činil pouze 0,5 sekundy (ČERNOV, 1978, str. 80, 82).

Díky této části experimentu se podařilo prokázat, že pokud ve výchozím projevu chybí tzv. opěrné body pro anticipaci, vede to k chybám, vynechávkám, tedy k selhání mechanismu prognózování a simultánního tlumočení jako takového. Černovův experiment také potvrdil hypotézu, že je možné využívat pravděpodobnostní prognózování pouze za předpokladu relevantního sémantického jádra. Ústřední úrovní modelu PP je úroveň smyslu, která zároveň funguje jako filtr, který buď umožňuje kombinaci dvou konkrétních lexikálních jednotek, anebo ji zamítá z důvodu jejich sémantické neslučitelnosti (ČERNOV, 1978, str. 85).

4.2 Pravděpodobnostní prognózování jako víceúrovňový proces

Doposud se v této práci o modelu pravděpodobnostního prognózování hovořilo ve zjednodušené a poněkud obecné podobě. Ovšem v reálných podmínkách

se tento proces „uskutečňuje ve více rovinách najednou – jedině tak totiž může tlumočnick dosáhnout ekvivalentní produkce cílového sdělení. Při prognózování je třeba se soustředit především na dominantní prvky výchozího sdělení a prognózovat proto ve více rovinách zároveň“ (ČEŇKOVÁ, 2001a, str. 81).

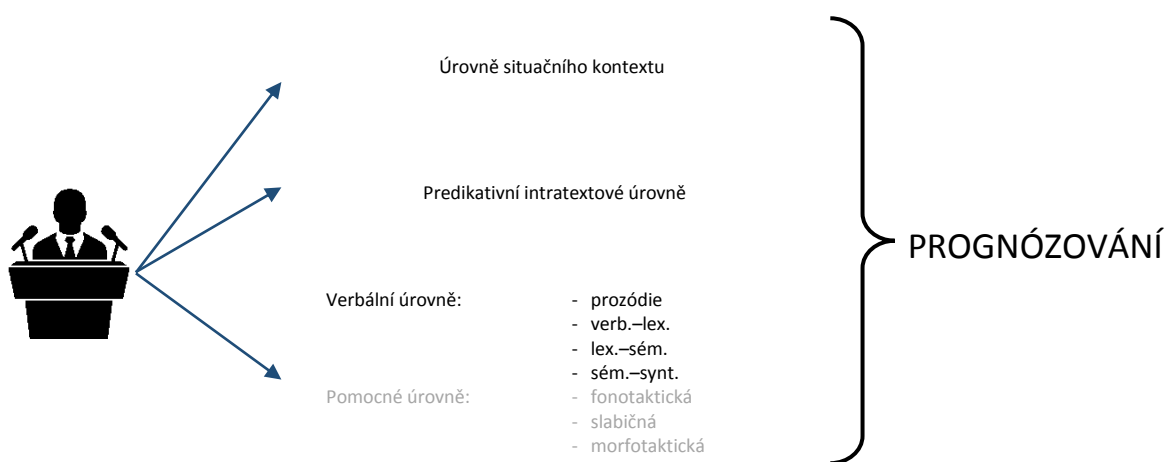
Černov taktéž uvádí, že „pravděpodobnostní prognózování v simultánním tlumočení je víceúrovňový a hierarchicky uspořádaný proces“ (ČERNOV, 1987, str. 129). Lidská řeč podle něho není pouze řetězec jednotlivých morfémů či fonémů, nýbrž ucelený komplex heterogenních komponent, k nimž patří nejen fonémy a sémantické složky syntagmat, ale i určité produkované významové jednotky jak v rovině výpovědi, tak i celého sdělení. Badatel vymezuje několik jazykových úrovní, které pro názornost hierarchicky uspořádal nejdříve do tří (1978) a později rozšířil do čtyř (1987) kategorií, tzv. „vrstev“ (rusky: *ярус*).

4.2.1 Víceúrovňový model z roku 1978

Základní vrstva zahrnuje jednak pomocné úrovně (fonotaktická, slabičná a morfotaktická), kterým se Černov ve svých pracích nevěnuje, a jednak verbální úrovně. Řadí k nim prozódii a verbálně lexikální, lexikálně sémantickou a sémanticko-syntaktickou kompatibilitu jednotek sdělení (ČERNOV, 1978, str. 68).

Druhá kategorie – prostřední vrstva jazykové hierarchie – se vztahuje k celému textu a obsahuje úrovně významových neboli predikativních intratextových vztahů: základní predikcí počínaje a prognózou záměru sdělení konče (ČERNOV, 1978, str. 68). Jedná se de facto o gramatické a sémantické zákonitosti, které vyplývají ze samotného řečnickova projevu. Lze tedy říct, že zde míní Černov především objektivní redundanci (viz oddíl 1.2.5).

K třetí kategorii (horní vrstva) patří jazykové úrovně, které se odvíjejí od komunikační situace samotného simultánního tlumočení. Tyto úrovně stojí nejvýše v celé hierarchické struktuře procesu pravděpodobnostního prognózování a vztahují se k motivu a situačnímu kontextu sdělení (ČERNOV, 1978, str. 68). Všechny prvky, které uvádí badatel v této vrstvě, se tak či onak vztahují k tlumočnickovu osobnímu vnímání podmínek a situace. O třetí kategorii lze proto hovořit především v souvislosti se subjektivní redundancí.

Obrázek 2: model víceúrovňového procesu pravděpodobnostního prognózování dle G. V. Černova (1978).
Zdroj: autor diplomové práce.

S postupným přechodem na vyšší úroveň při pravděpodobnostním prognózování se zvyšuje jeho kvalita. Podstatou víceúrovňového systému je, že při recepci sdělení v podmínkách simultánního tlumočení obecně náročného pro lidskou psychiku nelze vždy dosahovat potřebné míry redundance na každé úrovni sdělení. S postupem na každou vyšší úroveň prognózování stoupá míra redundance na nižších jazykových úrovních a zároveň i redundantnost celého sdělení, jehož příjemcem je tlumočnick (ČERNOV, 1978, str. 68–69).

Je vhodné dodat, že když provádí tlumočnick analýzu výchozího sdělení v rovině povrchové struktury, zůstává jen v základní vrstvě modelu a využívá redundanci na verbálních úrovních. Podobný přístup lze často sledovat u začínajících simultánních tlumočnicků a studentů tlumočnictví. Analyzuje-li tlumočnick výchozí sdělení skrze

jeho hloubkovou strukturu, posouvá se v modelu PP o vrstvu výše. Do procesu prognózování je tak zapojeno více faktorů najednou, což ovšem klade vyšší nároky na tlumočnickovy odborné kompetence. Pro zapojení nejvyšší vrstvy modelu musí umět tlumočnick odhadnout záměr řečníka a mimo jiné přihlížet k dalším okolnostem, které s tlumočením souvisí. Zároveň nesmí přestat prognózovat na nižších úrovních, protože jinak by jeho tlumočení postrádalo jakýkoli smysl. Je proto na místě tvrzení, že s přechodem na vyšší úrovně modelu nejenže stoupá míra redundance celého sdělení, jak uvádí Černov, ale také se na druhou stranu zvyšují nároky kladené na odbornou způsobilost simultánního tlumočnicka.

„Na rozdíl od pouhé verbalizace myšlenek, které vznikají v hlavě zkušeného řečníka, myšlenkový proud simultánního tlumočnicka nemusí být plynulý, ale může být segmentovaný. Míra segmentace záleží na různých faktorech, včetně počtu aktuálně zapojených hierarchických úrovní v modelu pravděpodobnostního prognózování“ (ČERNOV, 1971, str. 57).

4.2.2 Víceúrovňový model z roku 1987

V publikaci z roku 1987 rozšířil Černov svůj víceúrovňový model o další poznatky a propojil ho s různými složkami redundantnosti sdělení. Vytvořil novou klasifikaci vrstev modelu PP a tvrdil, že prognózování může probíhat napříč následujícími úrovněmi: slabika, slovo, syntagma, výpověď, sdělení, komunikační situace. Kumulovaná míra redundance se v rámci této řady zvyšuje zleva doprava: slabika má velkou redundanci – cca 80 % (MASSARO, 1975) – díky nadbytečným vnitřním informacím, které obsahuje. Slovo pak má ještě vyšší redundanci jednak díky redundanci jednotlivých slabik a jednak díky jejich vzájemnému propojení. Redundanci syntagmatu kromě redundantnosti slov zvyšují také intonace a další suprasegmentální jevy.

To, že se zcela konkrétně definují úrovně modelu PP a určují hranice vrstev jazykového systému, v jejichž rámci probíhá prognózování, umožňuje přizpůsobit

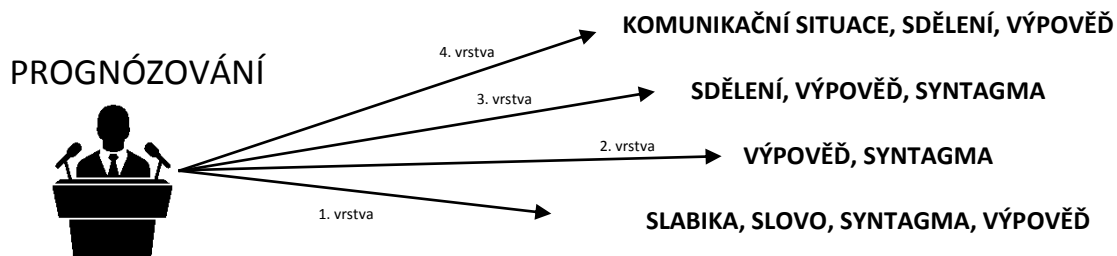
jejich zkoumání povaze a obsahu jednotek. K analýze různých prvků lze používat odlišné nástroje, které pomohou důkladněji se seznámit s procesem pravděpodobnostního prognózování probíhajícím při simultánním tlumočení v té či oné vrstvě.

První nejnižší vrstva se jmenuje prozodická a zahrnuje následující úrovně: slabika, slovo, syntagma, výpověď. Redundance v této vrstvě je spojena se zvukovou stránkou sdělení, takže pravděpodobnostní prognózování má fonotaktický, intonační a prozodický charakter a od úrovně syntagmatu a výše vede k predikci významu sdělení.

Druhá vrstva (syntaktická) obsahuje rovněž úrovně syntagmatu a výpovědi. Zde lze zkoumat především to, jak syntaktické vztahy ovlivňují pravděpodobnostní prognózu a jakou nesou informaci o smyslu sdělení.

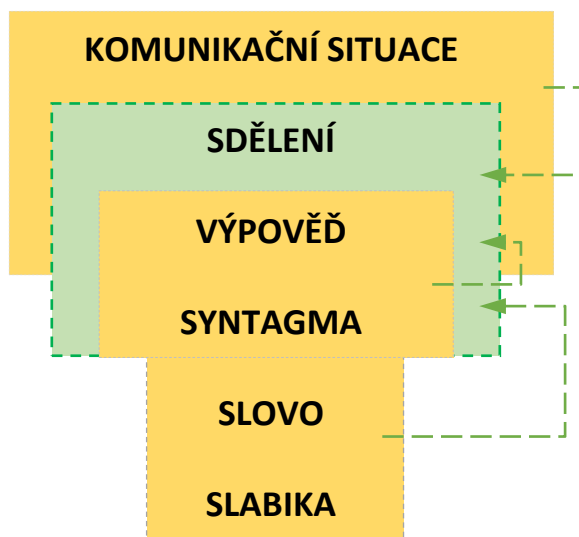
Třetí vrstva – střední – popisuje sémantickou složku sdělení. Sem patří úrovně syntagmatu, výpovědi a sdělení. Na těchto úrovních se vytváří sémantická struktura sdělení jako předmět a výsledek činnosti simultánního tlumočnicka. Vzhledem k této skutečnosti je třetí vrstva považována za jádro celého mechanismu pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení.

Do čtvrté (nejvyšší) vrstvy víceúrovňového modelu pravděpodobnostního prognózování, v níž probíhá predikce implicitních významových složek sdělení, spadají úrovně výpovědi, sdělení a komunikační situace jako celku. Lze zde sledovat propojení situačního kontextu s komponentami sémantické struktury sdělení a jejich vzájemné působení pod vlivem tlumočnickova tezauru a také pragmatických a situačních faktorů (ČERNOV, 1987, str. 227–228).

Obrázek 3: model víceúrovňového procesu pravděpodobnostního prognózování dle G. V. Černova (1987).
Zdroj: autor diplomové práce.

Za povšimnutí stojí, že v Černovově novém modelu patří jednotlivé úrovně hned do několika vrstev. V reálných podmínkách tlumočení tomu tak ovšem skutečně je, ba dokonce se jednotlivé úrovně mohou překrývat navzájem mezi sebou: slabika může být zároveň slovem, syntagma může plnit funkci výpovědi atd. Lze tedy konstatovat, že Černovy zkušenosti, které nasbíral během devíti let uplynulých mezi vznikem obou modelů, byly skutečně velmi bohaté a fundované.

Obrázek 4: konvergence vrstev jazykového systému k sémantické struktuře sdělení dle G. V. Černova. Zdroj: autor diplomové práce.

Jelikož je sémantická struktura sdělení⁹ z pohledu simultánního tlumočníka pro možnost pravděpodobnostního prognózování stěžejní, všechny ostatní úrovně a vrstvy můžeme považovat za pomocné, protože lze říct, že k ní konvergují (ČERNOV, 1987, str. 228).

Na rozdíl od modelu z roku 1978 zde Černov nepovažuje postupný přechod mezi vrstvami zdola nahoru za stěžejní. Jak je vidět na obrázku 4, považuje komunikační situaci, která byla v předchozím modelu nejvyšší možnou úrovní, za pomocnou a podřazenou sémantice sdělení. Prognózování a předání správného významu sdělení je tedy nově považováno za nejvyšší dosažitelný bod modelu PP.

4.3 Možné výsledky pravděpodobnostní prognózy

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, pro použití pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení musí výchozí sdělení obsahovat určité množství redundantních informací. Jejich rozsah se odvíjí od typu projevu, stylu sdělení atd. (viz podkapitola 1.2 a 2.3).

Výsledek prognózy je velmi úzce spjat s mírou redundance na úrovni, kde právě probíhá pravděpodobnostní prognózování. Černov říká: „Čím je sdělení redundantnější, tím je vyšší pravděpodobnost správné prognózy jeho dalšího vývoje na jednotlivých úrovních“ (ČERNOV, 1987, str. 129).

Otázce, zda vůbec může prognózování v určitém konkrétním případě nastat, se Černov věnuje, když zkoumá **normální míru redundance** a její horní a dolní mez. Jak říká, pro tlumočení horní hranice redundance není tak podstatná, mnohem důležitější je dolní mez. V závislosti na míře redundance může tlumočnick provést úplnou, tedy stoprocentní, nebo jen částečnou anticipaci (ČERNOV, 1978, str. 62).

⁹ Třetí vrstva; na obrázku 4 je vyznačená zeleným obdélníkem.

Ne každá prognóza se však musí tlumočnickovi podařit. V zásadě mohou nastat dvě situace, přičemž té první, když tlumočnick anticipuje naprosto správně a výsledný text je ve VJ identický jako v CJ, říká Nováková (1993, str. 45) exaktní prognóza.

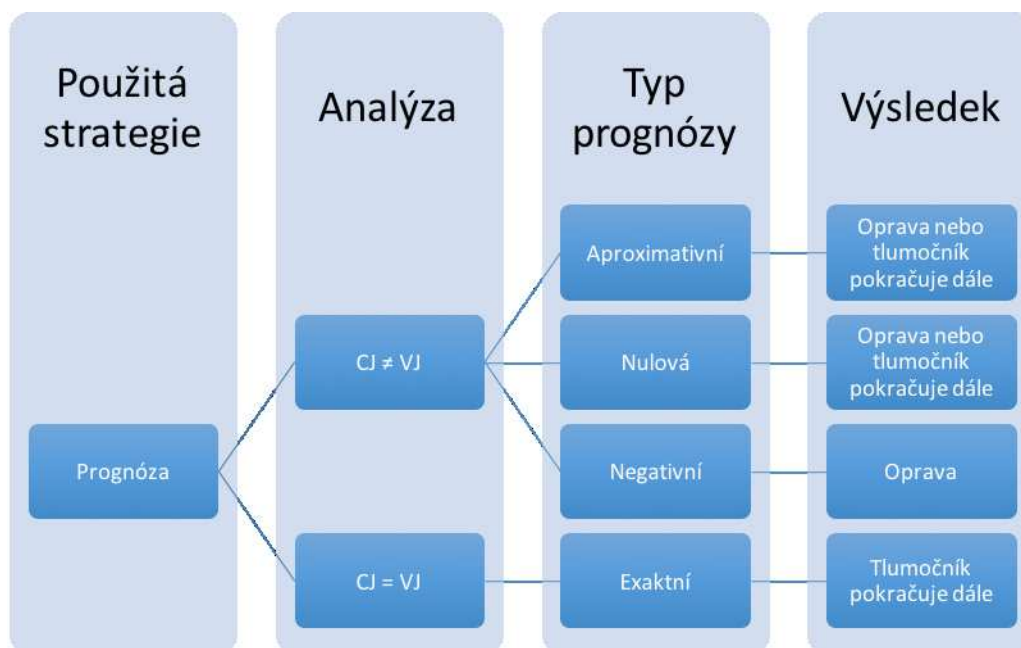
Druhá možnost nastává, když tlumočnickův projev není shodný s originálem, lze v něm tedy sledovat určité nepřesnosti (tzv. posuny) nebo dokonce chyby. Dle Novákové (1993, str. 46–49) může být v důsledku nepřesné predikce prognózovaný projev buď zcela v rozporu s originálem (tzv. negativní prognóza), nebo bude odpovídat originálu jen částečně:

- aproximativní prognóza – dochází k redukci výchozího sdělení, např. v důsledku generalizace, což ovšem nijak neovlivňuje relativní správnost přetlumočeného projevu,
- nulová prognóza – prognózování se v tomto případě fakticky nevyužívá. O nulové prognóze se hovoří v souvislosti s výskytem větších datových řad, kdy tlumočnick může (ale nemusí) vynechat některá data ve svém tlumočení nebo se striktně drží původního slovosledu VJ, což vzhledem k odlišné syntaxi CJ může působit na příjemce rušivým dojmem. Více informací o syntaktické asymetrii mezi dvěma jazykovými systémy je v této práci uvedeno v souvislosti s tematicko-rematickou strukturou jazyka, viz podkapitola 2.3.

V případě, že se anticipace nezdařila zcela bezchybně, tlumočnick provádí zpětnou kontrolu vyřčeného. V závislosti na tom, zda se jedná o posun, který ohrožuje správné pochopení sdělení (nejčastěji negativní prognóza), či ne (tj. došlo k aproximativní nebo nulové prognóze), volí buď možnost následné opravy, anebo pokračuje dál bez ohledu na nepřesnost, které se dopustil (ČEŇKOVÁ, 2008, str. 35–36).

Opravovat vyřčené by měl tlumočnick pouze v ojedinělých a odůvodněných případech, aby zamezil předání zavádějících informací posluchačům. Zkušení simultánní tlumočnicki se umí opravovat velice elegantně a přirozeně, aniž by to zhoršilo koherenci jejich projevu nebo rušilo posluchače. Nejčastěji se pro napravení chyby používá slovo „respektive“ následované správnou variantou sdělení.

Pro jednodušší pochopení klasifikace pravděpodobnostních prognóz představených Novákovou viz následující obrázek:

Obrázek 5: klasifikace pravděpodobnostních prognóz. Zdroj: autor diplomové práce.

5. Další strategie v simultánním tlumočení

Někteří badatelé přikládají anticipaci opravdu velký význam a uvádí, že se nejedná o jednu z mnoha strategií, nýbrž o přirozenou lidskou vlastnost automaticky předvídat vývoj sdělení, promítat si větné konstrukce a zároveň vytvářet mezislovní asociace za účelem co nejrychlejšího uvědomění smyslu sdělení (SETTON et al., 2016). Také Černov tvrdil, že prognózování je základním nástrojem, díky němuž může vůbec simultánní tlumočení existovat (CHERNOV, 1994, 2002 a 2004).

Nicméně v odborné literatuře bývá anticipace častěji označována za tlumočnickou strategii – nebo dle terminologie Gila (2009) a Jonese (2002) tlumočnickou taktiku –, která usnadňuje práci simultánnímu tlumočnickovi a zkvalitňuje jeho výkon. Mezi další strategie translatologové řadí např. (de)kompresi, reformulaci, kondenzaci, segmentaci, doslovný převod, zobecnění, změna časového posuvu atd. (ŠÍPALOVÁ, 2001; PÖCHHACKER, 2004).

Popisem jednotlivých tlumočnických strategií a jejich typologizací se již zabývala celá řada akademických prací. V souvislosti s modelem pravděpodobnostního prognózování se jeví jako vhodné prozkoumat o něco podrobněji dvě strategie: kompresi – jelikož je blízká strategii eliminace redundance, a tudíž úzce souvisí s Černovovým modelem prognózování – a na časový posuv jako alternativu pravděpodobnostního prognózování, jejíž podstata spočívá ve využití zcela opačného postupu.

5.2 Komprese

Kompresse pomáhá tlumočnickovi vyrovnat se s rychlým tempem projevu řečníka a následnou potřebou zvýšit časový posuv. Čím rychlejší tempo projevu volí řečník, tím větší kompresi sdělení provádí tlumočnick. Využití komprese záleží na celé řadě faktorů: např. jazykové kombinaci, sémantické struktuře sdělení a stylistických prvcích použitých ve výchozím jazyce a v neposlední řadě na míře redundantnosti sdělení.

Někteří teoretici rozlišují kompresi a eliminaci redundancí. „Eliminace redundancí se projevuje zejména jako redukce nadbytečných obsahových prvků (...) a částečně jako redukce adicovní informace“ (ČEŇKOVÁ, 1988, str. 84). Je ovšem velmi těžké odlišit tyto dva nástroje v praxi, neboť se velmi úzce prolínají.

Černov (1969) nejdříve uváděl, že sevření projevu a kondenzace informací mohou probíhat v lexikální rovině, tedy pomocí snížení počtu slov, a v syntaktické rovině, tedy pomocí reformulace myšlenky pomocí jiné větné stavby. Později však přidal dva další druhy komprese: slabičnou a sémantickou. Na základě porovnání přepisů nahrávek originálu a tlumočení dochází Černov k závěru, že při tlumočení z analytické angličtiny do flektivní ruštiny sice dochází k lexikální a syntaktické kompresi, nicméně na úkor slabičné dekomprese v relativním vyjádření. Za velmi názorný příklad využití všech typů komprese najednou považuje teoretik přetlumočení do ruštiny fráze „A nyní předávám slovo váženému představiteli Sjedenocené tanzanské republiky“¹⁰ jednoduše jako „Tanzanie“ (ČERNOV, 1987, str. 154–155).

Podstata komprese jako strategie spočívá v mezijazykovém převodu významových jednotek a ne formálních prvků sdělení. Dá se tedy říct, že komprese sdělení probíhá v hloubkové struktuře sdělení ve VJ a má dopad na povrchovou strukturu sdělení v CJ.

„**Komprese** (sevření) spočívá ve vyjádření stejného obsahu sdělení pomocí menšího souboru jazykových prostředků“ (ČERNOV, 1987, str. 147).

Použití této tlumočnické strategie však má i svá rizika, např. „vyprodukuje-li tlumočník natolik sevřený či zjednodušený výraz, že jej již adresát nemůže adekvátně dekódovat. Takové sdělení ztrácí komunikační účinek a nedosahuje požadované relevance“ (ŠÍPALOVÁ, 2001, str. 14).

¹⁰ V anglickém originále: I now give the floor to the distinguished delegate of the United Republic of Tanzania.

5.3 Časový posuv

„Časový posuv úseku přetlumočeného textu od originálu je nezbytný pro to, aby tlumočnick mohl určit minimální přetlumočitelné segmenty výchozího projevu, orientovat se v nich a přistoupit k jejich převodu do jazyka cílového“ (ČEŇKOVÁ, 1988, str. 64).

Prodloužení časového posuvu je další možností, jak snížit kognitivní zátěž tlumočnicka a uvolnit více kapacity v jeho krátkodobé paměti. Čím je delší časový interval mezi produkcí informace ve VJ a jejím vyslovením v CJ simultánním tlumočnickem, tím větší nároky se kladou na krátkodobou paměť. Na druhou stranu zvýšení časového odstupu pomáhá vyhnout se anticipaci a předejít tak riziku negativní prognózy (GILE, 2009, str. 204–205). Lze tvrdit, že mezi anticipací a časovým posuvem existuje záporná korelace, tedy čím větší je odstup, tím menší je pravděpodobnost, že tlumočnick potřebuje odhadovat další vývoj výchozího sdělení.

„Profesionální tlumočnicki a teoretikové z oboru tlumočení doporučují spíše delší posuv“ (PAVLÍČKOVÁ, 2004, str. 17). A naopak, „co nejkratší časový posuv je výhodný při převodu dat, výčtových řad či neznámých jmen. Může však mít za následek například: nadměrnou interferenci výchozího jazyka při produkci cílového komunikátu (...)“ (ŠÍPALOVÁ, 2001, str. 8). V případě datových řad je delší časový posuv skutečně velmi diskutabilní: na jednu stranu představují data a výčty větší zátěž pro krátkodobou tlumočnickou paměť, proto se doporučuje je tlumočit s co nejkratším odstupem, nicméně při delším časovém posuvu se eliminuje potřeba využít anticipace.

Délku časového odstupu by proto měl simultánní tlumočnick vždy volit individuálně v závislosti na typu projevu, svých zkušenostech, předchozí tlumočnické přípravě na akci a řadě dalších lingvistických a extralingvistických faktorů.

Na závěr této části práce lze shrnout, že dílo, jímž přispěl Černov k rozvoji teorie tlumočení, je nepochybně velmi komplexní a propracované. Badatel vždy empiricky ověřoval své domněnky, potvrzoval či vyvracel hypotézy svých kolegů ze Západu i ze sovětského tábora a často jako první přicházel se zajímavými a přínosnými poznatky, které jsou dodnes uznávány odborníky po celém světě a tvoří pevný základ světové teorie tlumočení.

III. G. V. ČERNOV JAKO TLUMOČNÍK A PŘEKLADATEL

„Postarej se o smysl a slova se o sebe postarají sama.“¹¹
(L. Carroll: *Alenka v říši divů*)

Vedle badatelské a pedagogické činnosti se G. V. Černov aktivně věnoval i konferenčnímu tlumočení. V této části předkládané diplomové práce lze najít přehled informací o působení G. V. Černova jako profesionálního konferenčního tlumočnicka. Třetí kapitola vychází především ze vzpomínek Černovových kolegů, které jsou zvýrazněny kurzívou a mají odlišné řádkování.

„Otec nesnášel amatérismus ani v práci, ani v životě obecně – toto slovo pro něj znělo jako nadávka. Říkal, že tlumočnick má být v první řadě profesionál. Každé ráno u šálku kávy nahlas tlumočil články z novin New York Times. Pokud jsem neviděl originál, nikdy jsem nemohl říct s jistotou, zda jen čte, nebo tlumočí“ (ČERNOV S., 2005, str. 11).

Jen málokdo však ví, že se ruský badatel čas od času zabýval i překlady, byť v mnohem menší míře než mluvenou podobou mezijazykového převodu. Černov napsal také řadu teoretických prací o teorii překladu, v nichž se věnoval otázkám, které v té době nebyly zevrubně probádány. Přehled Černovových příspěvků z této oblasti představuje tato část diplomové práce.

¹¹ V anglickém originále: „Take care of the sense, and the sounds will take care of themselves.“

1. Tlumočnická činnost

Sbírat zkušenosti s tlumočením začal G. V. Černov již během studia na vysoké škole: tehdy doprovázel zahraniční delegace jako tlumočník. Jeho syn Sergej se domnívá, že na tlumočnické práci otce lákala především prestiž a tehdejší dobré společenské postavení konferenčního tlumočníka. Černov starší tlumočil na mnoha sjezdech Komunistické strany Sovětského svazu a nejvýznamnějších světových kongresech, včetně několika bilaterálních Dartmouthských mírových konferencí mezi bývalým Sovětským svazem a Spojenými státy (ČERNOV S., 2005 a 2017).

Černovovy organizační kompetence vyšly najevo poměrně brzy: v roce 1957 se stal vedoucím tlumočnického týmu na čtvrtém Mezinárodním festivalu mládeže a studentstva. Na festival se jako simultánní tlumočník hlásila další významná osobnost ruské translologie V. N. Komissarov, který ale neuspěl ve výběrovém řízení a dostal jen funkci doprovodného tlumočníka (KOMISSAROV, 2004). Na tomto festivalu se stala ještě jedna zajímavá situace, jak vzpomíná Černovova dlouholetá spolupracovnice z MMŠP L. A. Čerňachovskaja, která na této akci simultánně tlumočila v kabině s Černovem.

„Řečník mluvil o tom, že fašisté vyhlazovali nejen Židy, ale i jiné menšiny, včetně ‚gayů‘. V té době tento pojem ještě nebyl široce známý, a proto jsem nepochopila, co přesně označil řečník tímto výrazem. Zaváhala jsem a Gelij Černov mi musel vyrvat mikrofon z rukou a tlumočit dál místo mě“ (ČERŇACHOVSKAJA, 2010).

Za svůj život tlumočil G. V. Černov v kabině s mnoha kolegy, kteří mají na tuto spolupráci ty nejlepší vzpomínky. Je velmi pozoruhodné, jaké reference získala (a získává dodnes) tato osobnost od svých kolegů, mezi něž patřil např. vedoucí Katedry dějin, teorie a kritiky překladu MGLU, významný ruský translolog M. J. Cvilling, který napsal o Černovovi následující:

„Dlouhá léta pracoval Gelij Vasiljevič Černov jako simultánní tlumočník v newyorském sídle OSN. Simultánní typ tlumočení klade na tlumočníka ty nejvyšší požadavky: musí precizně ovládat své pracovní jazyky, být inteligentní a maximálně“

cílevědomý, umět se dobře soustředit, nepřetržitě se kontrolovat a mít zájem učit se všechno nové. Tyto vlastnosti Černov bezesporu měl“ (CVILLING, 2012, str. 38).

Bývalá Černovova studentka a později dlouholetá kolegyně Irina Zubanova v rozsáhlém článku, který vyšel v ruském časopise pro překladatele a tlumočníky *Mosty*, vzpomíná, jak jí v roce 1993 tento ostřílený tlumočník poprvé nabídl spolupráci v kabině na konferenci o arabských zemích. Zkrácenou verzi tohoto článku v českém překladu lze najít v příloze 1 této diplomové práce.

„Tlumočení zahájil, jak je zvykem, zkušenější tlumočník, tj. Gelij Černov, a potom, když jsme se vystřídali, byl celou dobu připraven přepnout mikrofon na sebe, kdybych to z nějakého důvodu nezvládala. Poté jsem s Černovem v kabině tlumočila mnohokrát a mohu potvrdit, že na každou akci se připravoval důkladně, velmi kreativně a aktivně využíval tlumočnických pomůcek. Na konci jednoho z velmi náročných symposií Černov a další tlumočníci obdrželi květiny, načež můj zkušený kolega dojatě řekl: „Často dostávám květiny jako předseda vědecké rady či zkoušející, ale teď poprvé i jako tlumočník.“ V kabině se projevovaly také Černovovy pedagogické zkušenosti: ve výuce často rozebíral praktické aspekty, např. jak si mají pomáhat simultánní tlumočníci v kabině a proč je nutné mít dvě (!) ořezané tužky“ (ZUBANOVA, 2006a a 2006b).

V jedné kabině s Černovem dvakrát pracoval i jeho syn Sergej: poprvé v roce 1993 na kongresu v Kazachstánu a podruhé v roce 1995 na semináři Světové banky ve Vídni. O své vzpomínky se Černov mladší podělil v rozhovoru, který poskytl autorovi této diplomové práce. Plnou verzi interview v ruském jazyce lze najít v příloze 4.

Černovův syn vzpomíná, že v prvních chvílích strávených v kabině s vlastním otcem se necítil úplně pohodlně, ale cca po hodině se uvolnil a ke konci prvního pracovního dne si oba tlumočníci už dobře rozuměli: psali si číslovky a důležité termíny. Na druhou stranu, podotýká Sergej Černov, se ho otec vůbec nesnažil poučovat či opravovat: učit se od příbuzných je těžké a o to těžší je učit se od vlastního otce. Zezačátku chtěl Sergej jen tak zkusit práci tlumočníka, protože měl otce za vzor. Později ale zjistil, že simultánní tlumočení mu jde poměrně dobře. K tomu, že se stal profesionálním tlumočníkem, výrazně přispěla příznivá situace na trhu po otevření hranic v důsledku rozpadu SSSR. Sergej Černov nejdříve začínal tlumočit ve Světové bance, kde strávil 6 let, a později přestoupil do Mezinárodního měnového fondu, kde nyní pracuje jako tlumočník již 16. rokem a zároveň zastává pozici ředitele tlumočnické služby (ČERNOV S., 2017).

1.1. Tlumočení v Organizaci spojených národů

Jako tlumočník pracoval Gelij Černov v OSN cca 11 let, z nichž po dobu 5 let také zastával pozici vedoucího ruské kabiny. Během let strávených v OSN tlumočil mimo jiné historické projevy Fidela Castra a Lyndona Johnsona.

Tím se částečně splnil Černovův dětský sen: již na střední škole se chtěl stát diplomatem a pracovat v mezinárodní politice, ovšem nebyl přijat na vysokou školu mezinárodních vztahů MGIMO, a proto se začal věnovat tlumočnickému řemeslu. (ČERNOV S., 2017).

Avšak ještě, než nastoupil do kabiny, byl Černov v tomtéž roce 1961 vyslán jako pozorovatel OSN na zahraniční diplomatickou misi do tehdejší belgické kolonie Ruanda–Urundi, kde v té době probíhal ozbrojený konflikt mezi místními kmeny. Sekretariát OSN odůvodnil svou volbu kandidáta tím, že potřeboval sovětského odborníka s vynikající znalostí francouzštiny, kterých v té době bylo velmi málo. V regionu měl Černov dohlížet na klid při předávání moci. Spřátelil se tam s bývalým plukovníkem Kolčakovy bílé armády, který varoval Černova, že se na něho připravuje atentát. Po této zkušenosti odmítl Černov pozdější nabídku diplomatické funkce sovětského Ministerstva zahraničních věcí a rozhodl se raději i nadále věnovat tlumočení, výzkumu a výuce, které vždy uměl poměrně dobře skloubit (ČERNOV S., 2005).

Za svou poměrně dlouhou kariéru konferenčního tlumočníka v OSN a na významných mezinárodních akcích dokázal Černov nasbírat hodně zkušeností z praxe, které následně uplatňoval v teoretickém výzkumu tlumočení a o které se rád děлил se svými studenty, aspiranty a kolegy ve svých hodinách tlumočení i mimo akademickou půdu.

2. Překladatelská činnost a výzkum v oblasti teorie překladu

Přestože v knihovních katalozích na celém světě nenajdeme žádné literární dílo přeložené G. V. Černovem, písemným překladům se ruský translátolog věnoval po celý svůj život. Na začátku kariéry překládal Černov spíše z finančních důvodů – snad jako každý začínající tlumočník –, ale později se specializoval na překlad technicky zaměřených textů (UNTERSWEG, 2009 a ČERNOV S., 2017).

Gelij Černov měl hodně rád Alenku v říši divů od Lewise Carrolla a sbíral veškeré vydané překlady tohoto díla. Některé fráze z Carrollovy pohádky se časem staly teoretickým profesním mottem (ČERNOV S., 2017).

Kritickému rozboru překladů tohoto anglického díla do ruštiny věnoval Černov dokonce několik svých teoretických prací. Na začátku své statě *Kontěxtno-svobodnaja i kontěxtno-svjazannaja implikativnost' i problema perevodimosti* (1988) zkoumá autor například rozdíly ve vnímání implikace v matematické logice a v lingvistice a konstatuje, že implikace v lingvistice vzniká na základě presupozic. Badatel se zde dále zamýšlí nad otázkami přeložitelnosti jazyka L. Carrolla, který ve svém díle aktivně využívá implikačních výrazů, které dle Černova tvoří autorův zvláštní tezaurus (termíny presupozice a tezaurus jsou podrobněji vysvětleny v oddíle 1.2.4 části II této práce). Problematická místa a tzv. překladatelské oříšky autor podrobně rozebírá na konkrétních úryvcích z pěti různých překladů *Alenky v říši divů* do ruštiny. Ve velmi fundovaném popisu na několika stránkách své statě dospívá autor k řadě důležitých závěrů, jež pohlížejí na implikaci jako na mimořádně důležitou složku umělecké tvorby a komunikace obecně (ČERNOV, 1988).

V dalším odborném příspěvku o problematice teorie překladu *Cognitive and Pragmatic Inferencing and the Intercultural Component in Translation* (1991) hovoří Černov o významu interkulturní složky v komunikaci. Stať se zabývá problematikou předávání pragmatických a interkulturních prvků v překladu s ohledem na kognitivní vnímání textu. Černov tvrdí, že úspěšné předání interkulturního obsahu závisí

především na první fázi překladatelského procesu: vnímání textu ve VJ překladatelem (a tlumočnickem) jako recipientem. Předání pragmatické složky sdělení přitom považuje teoretik za stejně důležitou součást překladu jako zprostředkování interkulturního obsahu. Své poznatky zde autor názorně ilustruje příklady z povídek Marka Twaina a na konci své práce vyjadřuje naději, že klasifikace inference pomůže v dalším zkoumání jednotlivých kroků překladatelského procesu (CHERNOV, 1991).

Je nutné zmínit, že jedna Černovova anglicky psaná stať o ekvivalenci a adekvátnosti v překladu vyšla v pražském nakladatelství Karolinum pod názvem *On Equivalence and Adequacy in Translation through the Prism of Implicability* (1990) poté, co její autor vystoupil se stejnojmenným příspěvkem na translatologické konferenci v Praze pořádané Katedrou překladatelství a tlumočnictví (nyní Ústav translatologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V tomto příspěvku popisuje teoretik implikační vztah mezi presupozicemi a implicitní složkou sdělení.

Ve svém trojčlenném vzorci Černov de facto navazuje na překladatelský proces z perspektivy komparace textů ve VJ a CJ, jak jej definoval Levý (Umění překladu, 1963/2012). Český teoretik se ve své monografii věnoval spíše stylistickým otázkám a ekvivalenci jako jádru předání smyslu. Černov tedy využil potenciálu Levého díla a rozšířil je o problematiku implicitní složky sdělení.

Ruský badatel uvádí, že překlad vzniká tak, že určitá implicitní informace (A) se dostává k překladateli (B), který ji analyzuje v kontextu vlastních presupozic, a následně z ní vytváří novou implicitní informaci v cizím jazyce (C). Platí přitom, že k zachování úplné ekvivalence překladu a originálu nestačí při transferu zachovat jen některé prvky: „Chybí-li verbální a situační kontext, není význam jednotlivých izolovaných výpovědí jednoznačný, tudíž vzájemná návaznost závěrů (implikací) výpovědi v CJ a výpovědi ve VJ nemůže být stanovena přesně, determinovaně...“ (CHERNOV, 1990, str. 61). Na konci své statě přichází autor s důležitou definicí z oblasti teorie překladu:

„**Adekvátním překladem** můžeme nazvat pouze takový překlad, ve kterém na základě kontextově spjaté a propojené implikativnosti (...) vzniká významová ekvivalence, jež odpovídá sémantické (referenční) ekvivalenci plus pragmatické ekvivalenci“ (CHERNOV, 1990, str. 61).

Černov se snažil využívat svých znalostí z teorie tlumočení a aplikovat je i na teorii překladu. O implicitní složce v tlumočení totiž hovořil během celé své badatelské činnosti – tvrdil, že nelze převádět jednotlivá slova či věty, ale že je nutné předávat smysl celého sdělení, včetně vnětových (kontextových) prvků, a využívat k tomu presupozice. Propojení teorie a praxe tlumočení s teorií a praxí překladu tak otevřelo nový pohled na některé teoretické aspekty překladatelské práce, o nichž se Černovovi předchůdci příliš nezmiňovali. Přestože teorie tlumočení a teorie překladu jsou příbuzné obory, mají řadu rozdílů a specifik. Na příkladu propojení a využití poznatků z jednoho oboru v tom druhém se projevila Černovova inklinace k interdisciplinárnímu přístupu v teoretickém bádání.

IV. G. V. ČERNOV JAKO PEDAGOG

„Rozdíl mezi odborníkem a laikem spočívá v tom, že odborník zkoumá ve velmi úzkém oboru a ve výsledku má rozsáhlé znalosti o zcela konkrétní problematice. Laik se naopak učí trochu o všem, a má tak povrchní povědomí o každém tématu. Jako zprostředkovatel mezijazykové komunikace by se tlumočnický měl pohybovat někde mezi těmito dvěma extrémy.“

(CHERNOV, 1995a, str. 231)

Černov učil simultánní tlumočení a přednášel o teorii tlumočení v mnoha vzdělávacích institucích. Příprava mladých tlumočnicků vždy hrála v jeho životě důležitou roli. Detailní přehled, který měl díky velkému zájmu o zahraniční teorie tlumočení, motivoval Černova k další výzkumné činnosti, na které se podílela také řada jeho kolegů a studentů. V různých obdobích patřili mezi Černovovy kolegy špičkoví teoretici a praktici překlada a tlumočení, uznávaní světovou translatologickou komunitou: A. D. Švejcer, N. S. Strelkova, P. R. Palažčenko, M. J. Cvilling, I. V. Zimňaja a další.

„Ať už se otec zabýval čímkoliv, nikdy se nebál konkurence ze strany svých kolegů: vždy s nimi otevřeně sdílel své zkušenosti a znalosti, v různých situacích pomáhal tlumočnickům a rád se děлил o nápady na témata výzkumu se svými aspiranty“ (ČERNOV S., 2005, str. 9).

Černov učil rád a vedle teoretického bádání či praktické tlumočnické činnosti ho také naplňovalo a inspirovalo pedagogické působení.

Vždy si vážil svých studentů: radoval se z jejich úspěchů a oceňoval, když se ke své profesi chovali s pokorou a úctou. Několik generací sovětských a ruských simultánních tlumočnicků se na pohovorech představuje jako žáci Gelije Černova, což v tlumočnickém světě svědčí o jejich špičkové kvalitě a profesionalitě (ČERNOV S., 2005, str. 11–12).

O své vzpomínky na G. V. Černova se podělil také známý ruský konferenční tlumočnický a dlouholetý „hlas“ bývalého prezidenta SSSR Michaila Gorbačova Pavel Palažčenko, který znal Černova po několik desetiletí.

„Byl jsem Černovovým studentem na vysoké škole a na kurzech tlumočnicků OSN. Později jsem pod jeho vedením působil jako vyučující konsekutivního a simultánního tlumočení a jako tlumočnický v Sekretariátu OSN, kde Černov zastával funkci vedoucího ruských tlumočnicků. Model pravděpodobnostního prognózování jsem vždy považoval za důležitý badatelský objev. Vždy mi bylo velkým potěšením působit vedle Černova, byl to velmi taktický a inteligentní člověk, který dobře rozuměl lidem ve svém okolí a choval se k nim s úctou“ (PALAŽČENKO, 2017).

1. Moskevský státní pedagogický institut cizích jazyků Maurice Thoreze (MGPIIJa)

G. V. Černov začal působit na své alma mater ihned po obhájení kandidátské disertace v roce 1955. Byl poměrně přísný, ale zároveň spravedlivý pedagog.

Kolem roku 1967 vznikl na půdě MGPIIJa nový útvar *Vyšší tlumočnické kurzy*, jehož vedoucím se stal právě Černov. „Brzy zde dokázal vytvořit přátelskou a vlídnou atmosféru mezi kolegy, ale na druhou stranu vyžadoval po každém maximální nasazení a vysokou míru profesionality“ (STRELKOVA, 2013, str. 13).

Na MGPIIJa vedl Černov přednášky a semináře zaměřené na teorii tlumočení a doktorandské semináře v oboru translatologie. Pod vedením G. V. Černova se konala také praktická výuka simultánního a konsekutivního tlumočení. Úroveň a kvalita těchto kurzů byla nesmírně vysoká a v mnoha aspektech se mohla rovnat vyučovacím standardům na západních školách. Jednou za měsíc zde dokonce pořádali simulované čili tzv. „mock“ konference, kde každý účastník měl přiřazenou roli a studenti simultánně tlumočili projevy svých kolegů (ČEŇKOVÁ, 2000/01).

Černov si byl vědom toho, že tlumočníci nemohou být experty ve všech oborech nebo mít všechny dostupné informace. Za hlavní priority v přípravě mladých tlumočnicků proto považoval:

- výuku základů některých oborů
 - sociálně politická problematika a ekonomika s důrazem na podnikání a finance,
 - přírodní vědy, strojírenství a technologie,
 - biologie, zemědělství, chemie,
- metody přípravy na konference (CHERNOV, 1995a).

V roce 1970 byla publikována Černovova didakticky orientovaná stať, ve které přichází s návrhem sylabu pro praktickou výuku tlumočení na MGPIIJa. Ve dvou schématech znázorňuje Černov harmonogram praktických okruhů, včetně časové dotace, které se mají probírat v rámci všeobecné výuky tlumočení a nadstavbového kurzu simultánního tlumočení.

V rámci všeobecné tlumočnické přípravy na MGPIIJa měli studenti možnost navštěvovat jen kurzy doprovodného tlumočení. V tlumočnických kurzech se nevyučovalo plnohodnotné konsektivní tlumočení, jak jej dnes chápou profesionálové. Hodiny opravdového konsektivního tlumočení studenti mohli navštěvovat teprve v rámci postgraduálního studia. Nejvíce se pracovalo s ruštinou, angličtinou a němčinou, které byly na ruském trhu žádané, naopak po francouzštině nebyla příliš velká poptávka (CHERNOV, 1995b).

Podobná návaznost kurzů „všeobecný–odborný“ se jeví jako opodstatněná i v dnešních podmínkách na akademické půdě: „Výuka tlumočení se obvykle dělí na dvě etapy: přípravnou a základní. V přípravné fázi se klade větší důraz na zdokonalení znalosti cizího jazyka (nebo dvou jazyků), který bude pro tlumočnicka pracovním jazykem. (...) Aktivní komplexní nácvik tlumočení začíná teprve v základní fázi. Různé tlumočnické školy často zdůrazňují následující aspekty výuky: paměťová cvičení, střídání jazyků, nácvik tempa mluvení (stínování), lexikální cvičení, komprese a dekomprese, tlumočnická notace a simulované vícejazyčné konference (ALEXEJEVA, 2000).

1.1 Povinný kurz všeobecného tlumočení

Všeobecný kurz tlumočení by měl dle Černova začínat v osmém semestru pětiletého studijního programu a měl by být povinný pro všechny studenty Fakulty

překladatelství a tlumočnictví po dobu tří semestrů¹² v celkovém rozsahu 84 akademických hodin, tedy dvě akademické hodiny týdně. V základní fázi doporučuje Černov soustředit se na přípravná extralingvistická cvičení (sémantická analýza sdělení, krátkodobá paměť, střídání jazyků) a trénovat lingvistické aspekty (porozumění projevu v cizím jazyce, rozšíření slovní zásoby a frazeologizmů, systematický rozvoj schopnosti mluvit). Z praktických předmětů se dle autora má v osmém semestru učit doprovodné tlumočení a teprve v dalších dvou semestrech konsekutivní tlumočení doplněné o nácvik tlumočnické notace, včetně zápisu značek a logicko-syntaktických vztahů (ČERNOV, 1970, str. 108–110).

1.2 Nadstavbový kurz simultánního tlumočení

V rámci nadstavbového kurzu simultánního tlumočení, který je rozvržen po čtyřech akademických hodinách týdně během dvou semestrů v pátém ročníku studia a trvá celkem 104 akademických hodin, navrhuje Černov zabývat se níže uvedenými aspekty:

- extralingvistické dovednosti (vztahují se k většině kombinací ruštiny a západoevropského jazyka):
 - rozdělení pozornosti,
 - zpětná kontrola vyřčeného,
 - převod jednotlivých syntagmat,
 - suprasegmentální charakteristiky tlumočnickova hlasu,

- lingvistické kompetence (Černov uvádí, že celý seznam platí pro kombinaci RU/EN a pro jiné jazykové dvojice, např. RU/ES, bude platit pouze jeho část):
 - jazyková komprese,
 - slučitelnost syntaktických a lexikálních prvků,

¹² Tedy letní semestr 4. ročníku až letní semestr 5. ročníku.

- uspořádání větné konstrukce z hlediska tlumočení,
- stylistika,
- intonace, segmentace a zdůrazňování logických jednotek.

Během kurzu postupně stoupá jak délka tlumočených projevů, tak i nároky na úplnost a správnost předávaných informací. Tlumočené projevy jsou voleny z těžších tematických okruhů a obsahují složitější lexikální a syntaktickou strukturu. Postupně se přidávají také obtížnější projevy z hlediska řečnickova osobního idiolektu a jazyka obecně (ČERNOV, 1970, str. 109, 111).

1.3 Simulované mock-konference

V rámci Vyšších tlumočnických kurzů na MGIIa pořádal Gelij Černov se svými kolegy simulované mock-konference. Záměrem této iniciativy bylo poskytnout studentům další prostor k praktickému nácviku simultánního tlumočení v podmínkách, které jsou velmi blízké těm reálným. Konference se pořádaly každý měsíc za účasti dvou delegací s odlišným pracovním jazykem: ruštinou a angličtinou. Studenti dalších jazyků se konference neúčastnili, protože ty byly na Vyšších tlumočnických kurzech zastoupeny poskrovnu.

Úkolem obou delegací bylo obhájit svou pozici ve věci konkrétní otázky, která byla zároveň ústředním tématem konference. Každá skupina předem dostala instrukce, že musí zaujmout jeden ze dvou extrémních postojů vůči tématu. Černov s kolegy tak chtěl předejít pouhému čtení předem připravených referátů a jejich následnému tlumočení. V praxi se ale ukázalo, že samotné odlišné postoje obou delegací nezaručují vznik diskuze. Proto se časem dospělo k závěru, že je lepší směřovat konferenci k přijetí rezoluce, na jejímž znění se shodnou představitelé obou pracovních skupin. Tlumočníci pak musí převádět obsah zcela precizně, neboť se znění rezoluce může měnit jen v nepatrných detailech.

Tlumočníci vždy předem obdrželi od každé delegace návrh rezoluce. Díky znalosti finálního záměru každého z vystupujících řečníků tak mohli zapojit mechanismus pravděpodobnostního prognózování na všech úrovních.

Na přípravě každé konference se kromě studentů podílelo sedm vyučujících:

- 2 vedoucí delegace,
- 1 předsedající konference,
- 2 hodnotitelé tlumočení,
- 2 vedoucí tlumočnických týmů.

Z hlediska přínosu pro studenty řadí Černov mezi hlavní klady mock-konferencí:

- překonání strachu z mluvení před neznámým publikem,
- zvýšená odpovědnost za bezchybné předání obsahu sdělení,
- nácvik řečové komunikace,
- příležitost tlumočit volnou diskuzi,
- možnost procvičit si tlumočení odborné terminologie a frazeologizmů,
- samostatná příprava na témata, která nejsou součástí tlumočnickovy specializace.

Původní studijní plán Vyšších tlumočnických kurzů předpokládal účast na konferencích pouze u studentů druhého ročníku. Po úpravě sylabu se však akcí začali účastnit také studenti prvního ročníku, a to výhradně jako členové ruské delegace, kteří se nepodíleli na tlumočení konference (MICHEJEV et al., 1989, str. 113–117).

1.4 Komparace s výukou tlumočení na ÚTRL

Při porovnání Černovova návrhu z roku 1970 se současným studijním plánem pro tlumočnictví na ÚTRL lze zjistit, že koncept, s nímž ruský badatel přišel před téměř 50 lety, se v nepatrně obměněné podobě využívá na vysoké školé dodnes. Na

rozdíl od představeného ruského modelu mají studenti na ÚTRL tlumočnickou propedeutiku v třetím semestru tříletého bakalářského stupně a první praktický nácvik tlumočení již ve čtvrtém semestru. Praktické tlumočnické semináře pak navštěvují studenti v každém dalším semestru studia, včetně navazujícího magisterského stupně, v jehož rámci absolvují následující povinné předměty:

- 4 semestrální kurzy konsekutivního tlumočení,
- 1 semestrální kurz simultánního tlumočení do mateřštiny,
- 2 semestrální kurzy obousměrného simultánního tlumočení,
- 1 semestrální kurz simultánního tlumočení s textem do mateřštiny,
- 1 semestrální kurz tlumočení z listu.

Velmi důležitou součástí studia na ÚTRL je povinná tlumočnická praxe o délce 15 dnů. Na rozdíl od Černovova konceptu zde existují samostatné semináře zaměřené na techniku mluveného projevu a tlumočnický zápis, což umožňuje věnovat větší prostor bezprostřednímu rozvoji tlumočnických kompetencí během praktických kurzů tlumočení (Studijní plány, 2017).

Na ÚTRL se také pořádají simulované konference, které se tlumočí do šesti pracovních jazyků. „Cílem semináře je simulovat tematicky zaměřené odborné konference na aktuální témata, na kterých vystupují různí zvaní řečníci, odborníci, rodilí mluvčí i studenti ÚTRL, kteří si připraví ‚role‘. (...) Důraz je kladen na tematickou a terminologickou přípravu tlumočnicka před akcí a na profesionálně odvedený tlumočnický výkon ve vícejazyčném konferenčním prostředí za přítomnosti ‚osobností‘ prezentujících mnohdy protichůdné názory a postoje“ (Informační systém UK, 2017).

1.5 Zkušenosti z Černovových hodin

Čeňková (2000/01 a 2001b) vzpomíná, že v roce 1987 absolvovala čtyřtýdenní vědecko-studijní pobyt na Katedře překladatelství a tlumočnictví MGPIIJa, kterou

v té době vedl Černov. Ve výuce ruský pedagog zmiňoval publikace z celého světa, které představoval chronologicky a analyzoval přínos jednotlivých autorů, naslouchal názorům jiných, diskutoval, radil a navrhoval řešení. Během svého pobytu v Moskvě měla česká badatelka možnost rozšířit si přehled o zahraničních pracích z oblasti teorie tlumočení, zejména těch psaných anglicky a německy. Všichni Černovovi studenti tlumočnictví navštěvovali kromě přednášek o teorii tlumočení také kurzy psychologie tlumočení podložené velmi dlouhým seznamem povinné literatury.

Irina Zubanova líčí, že poprvé potkala Gelije Černova v rámci Vyšších tlumočnických kurzů na půdě MGPIIJa, a dokonce u něj chtěla psát kandidátskou práci, ale profesor Černov svěřil mladou aspirantku svému kolegovi A. D. Švejcerovi a záhy z této vysoké školy odešel, aby založil vlastní, soukromou vzdělávací instituci MMŠP (ZUBANOVA 2006a a 2006b).

2. Moskevská mezinárodní překladatelsko-tlumočnická škola (MMŠP)

Dne 9. ledna 1991 založil Gelij Černov první soukromou vysokou školu svého druhu s názvem Moskevská mezinárodní překladatelsko-tlumočnická škola. Pro všechny jeho kolegy to byla zcela nová zkušenost: na konci „perestrojky“ soukromé vysoké školy v Rusku téměř neexistovaly, MMŠP byla vedena pod registračním číslem tři. Zpočátku škola nebyla vysokoškolskou institucí a nabízela jen doplňkové studium pro překladatele a tlumočníky o délce jednoho roku. Vedení MMŠP se i přesto aktivně angažovalo v mezinárodní spolupráci: jednalo například s Barbarou Moser-Mercerovou, aby zde vystoupila s několika přednáškami. Nakonec ale k realizaci tohoto záměru nedošlo.

Hlavní potíž spočívala v tom, že škola neměla vlastní prostory a nebylo možné si je pořídit, protože trh s nemovitostmi se teprve vytvářel. Řešení bylo velmi kreativní: na jaře 1991 začala MMŠP fungovat na palubě vyhlídkové lodi Slavjanov, zakotvené v jednom z moskevských přístavů.

Za neustálého vrtání, bouchání a syčení (na lodi probíhala rekonstrukce) se v kajutách konaly semináře, v salóncích se přednášelo a v podpalubí byla rozmístěna počítačová třída. Jednoho dne loď se všemi studenty a vyučujícími na palubě nečekaně odrazila od břehu. Naštěstí se jen otočila na místě, ale tento kuriózní okamžik si všichni připomínali ještě hodně dlouho. Jakmile MMŠP doslova získala půdu pod nohama, G. V. Černov realizoval svůj dávný sen: začala zde výuka simultánního tlumočení.

První krok, který bylo nutné podniknout, spočíval v objednání tlumočnických kabin: mohutných dřevěných domečků se stěnami a střechou. Od tohoto okamžiku (kromě běžných posluchačů v rámci komerčních kurzů překladu a tlumočení) začala na MMŠP vznikat tzv. elita – simultánní tlumočníci. Praktický nácvik simultánního tlumočení vyučoval osobně G. V. Černov (ZUBANOVA 2006a a 2006b).

Zubanova říká, že z jejího pohledu byly nejzajímavější hodiny rusko-anglického simultánního tlumočení s Černovem, který vysvětloval nejen to, jak převést konkrétní sdělení nebo úryvek, ale především jak tlumočit obecně. Zdůrazňoval, že je nutné říkat anglicky ne to, co ruský řečník vyslovil, ale to, co tím myslel – tedy předávat myšlenky a ne jednotlivá slova. Černov říkal, že se tlumočník musí dívat „skrze text“ pomocí pravděpodobnostního prognózování a využívat úspornosti angličtiny (ZUBANOVA 2006a a 2006b).

Využití taktiky anticipace a větší kondenzovanosti projevu v CJ by mělo pomoci tlumočnickovi při převodu sdělení např. z ruštiny do sevřenějšího anglického jazyka. Nižší míra redundance na všech jazykových úrovních cílového jazyka (a tedy i menší zatížení produkčního kanálu) uvolňuje dodatečnou kapacitu pro analýzu sdělení ve VJ (GILE, 2009).

Na MMŠP se konaly kondiční kurzy tlumočení o délce 2–6 týdnů. Jejich cílem bylo pomocí nahraných projevů ze Sněmovny reprezentantů a Nejvyšší rady Ruské federace tlumočit a probírat různé otázky týkající se uspořádání sil na politické a hospodářské mapě světa, milníků ruských dějin a lingvistických a extralingvistických aspektů. Díky těmto kurzům někteří absolventi Černovovy školy s jazykovou kombinací RU/EN uspěli ve výběrovém řízení pro Evropské společenství jako tlumočníci na volné noze. Dlouholeté zkušenosti s přípravou tlumočnicků výrazně upevnily Černovovo pedagogické přesvědčení, že jakákoli výuka simultánního tlumočení musí probíhat podle předem dobře sestaveného plánu s vyváženým akcentem na jazykové a mezijazykové aspekty.

MMŠP byla jednou z nejvíce uznávaných vzdělávacích institucí poskytujících doplňkové vzdělání pro tlumočníky a překladatele, která fungovala bezmála čtvrt století. Dlouholetou ředitelkou MMŠP byla známá ruská translatoložka L. A. Čerňachovskaja a škola byla partnerem ruského svazu překladatelů a tlumočnicků. Za svou historii škola vystřídala několik adres a naposledy sídlila v moskevské čtvrti Sokolniki. Na základě rozhodnutí moskevského magistrátu přišla MMŠP v roce 2015 o zvýhodněné nájemné a následně byla kvůli finančním potížím zavřena (NOVIKOV, 2015).

3. Moskevský institut cizích jazyků (MIJJa)

V roce 1995 opustil Černov MMŠP a vrátil se na MGLU, kde získal akademickou hodnost profesor. O rok později, v roce 1996, začal souběžně působit i na nově vzniklém soukromém Moskevském institutu cizích jazyků (MIJJa), který si sice částečně vypůjčil bývalé jméno MGLU (v letech 1987–1990: MGIIJa – Moskevský státní institut cizích jazyků Maurice Thoreze), nicméně z organizačního hlediska neměl s touto vzdělávací institucí nic společného. Profesor Černov zde založil Fakultu překladatelství a tlumočnictví a stal se jejím prvním děkanem. Stejně jako na jiných vysokých školách, kde Černov působil, i zde se vyučovalo simultánní tlumočení. Na této vysoké škole (paralelně s MGLU) strávil Gelij Černov jako pedagog poslední čtyři roky svého života.

Černov se věnoval výuce tlumočení po celý svůj život, s výjimkou let strávených ve Spojených státech amerických. Pedagogickou činnost uměl dobře skloubit s teoretickým výzkumem, tlumočením a sestavováním slovníků. Ze všech těchto aktivit čerpal různé poznatky, které implementoval i do jiných oblastí své činnosti. Proto lze říci, že všechny Černovovy aktivity měly interdisciplinární charakter, byly dobře promyšlené a danou problematiku představovaly komplexně a z různých perspektiv.

V. G. V. ČERNOV JAKO LEXIKOGRAF

„Časem jsem dospěl k závěru, že (...) americké vnímání pojmu ‚pečivo‘ absolutně nekoresponduje se stejnojmenným slovem v ruštině.“

(ČERNOV, 1999)

Gelij Černov se aktivně věnoval lexikografické práci. Byl vedoucím autorského kolektivu kolem anglicko-ruského encyklopedického slovníku amerických reálií *Amerikana*, který v roce 1997 získal cenu UNESCO, editorem anglicko-ruského a rusko-anglického kapesního tlumočnického slovníku (který dnes čítá přes 30 aktualizovaných vydání) a autorem překladového slovníku *Amerikanskij variant*, který zachycuje specifika americké angličtiny.

1. Rusko-anglický a anglicko-ruský kapesní slovník

Sestavování slovníků propadl Černov ještě během studia na vysoké škole. V té době na MGLU působil známý ruský profesor frazeologie A. V. Kunin, který nabídl Černovovi, aby společně s dalším studentem vytvořili anglicko-ruský a rusko-anglický kapesní slovník ku příležitosti Mezinárodního festivalu mládeže a studentstva v roce 1957. Posléze, po dobu téměř 35 let, byl tento kapesní slovník mnohokrát přepracováván, vydáván znovu a s více než milionem prodaných výtisků se stal skutečným sovětským bestsellerem (ČERNOV S., 2005).

2. Amerikana

Problematika bezekvivalentního lexika zajímala Černova už delší dobu: v roce 1955 obhájil kandidátskou práci *Voprosy perevoda ruskoy bezekvivalentnoj lexiky na anglijskij jazyk*. Soustředil se na převod sovětizmů – trval na tom, že není přípustné překládat sovětské reálie doslovně, protože pak vyvolávají v očích cizinců zkreslený přehled o dění v Sovětském svazu. Černovovo úsilí a práce vedly k tomu, že se některé socialistické termíny začaly překládat jinak, s využitím funkčního přístupu. V 70. letech pracoval Černov v OSN a už tehdy se začal zamýšlet nad sestavením slovníku reálií USA. Chtěl vybavit svůj budoucí slovník termíny, které chyběly v podobných populárních titulech té doby.

Například značky Kleenex a Pampers jsou dnes běžně známé, ale v tehdejším SSSR nikdo ani netušil, co tyto pojmy znamenají.

Od vzniku myšlenky do tisku více než dvanáctisetstránkové publikace uplynulo bezmála 15 let a o objemu odvedené práce svědčí mimo jiné rozsáhlý seznam použitých zdrojů, který je uveden na konci slovníku (ČERNOV S., 2005).

G. V. Černov Spojené státy dobře znal a měl k této zemi velmi otevřený a pozitivní vztah. Proto právě jeho jako prvního napadla myšlenka napsat překladový encyklopedický slovník reálií věnovaný USA. Materiály vhodné pro přípravu publikace začal se svými bývalými studenty sbírat již během svého druhého pobytu v OSN. Hlavní koncepci této publikace nazval Černov „kniha o pojmech“, tj. výklad asociací, které napadnou Američana, když uslyší nějaké místní jméno, název nebo reálii.

Například heslo ‚white hats‘ bude znamenat nejen bílé čepice, ale také kladné hrdiny ve westernu; ‚Dubuque‘ není pouze městečko ve státě Iowa, ale také symbol amerického zapadákova s odpovídajícími omezenými a konzervativními názory místních obyvatel (ZUBANOVA, 2006a a 2006b).

Spojené státy americké se na pozadí nejen Ruska, ale většiny zemí světa vyznačovaly svébytnou kulturou a životním stylem, politikou a ekonomikou, sportem a zdravotnictvím, filmy, hudbou a mnohými jinými sférami života. Zájem o americké reálie byl obrovský a Černov se mohl opřít o zkušenosti s překladem reálií, které

nasbíral mimo jiné při psaní disertace a sestavování rusko-anglického a anglicko-ruského kapesního slovníku (ČERNOV, 1999).

„Když se mě lidé ptají, jak vznikla Amerikana, chtě nechtě se vracím k 60. letům, kdy mě poprvé napadlo sestavit takový slovník. Pracoval jsem v Sekretariátu OSN v New Yorku a byl jsem svědkem toho, jak Rusové, kteří se vraceli z dovolené v Rusku do svých domovů v newyorské ruské čtvrti – diplomaté a mezinárodní úředníci –, často vezli svým známým a přátelům bochník tmavého ruského chleba. Pokládal jsem si otázku, proč to dělají? Časem jsem dospěl k závěru, že americký chléb je úplně jiný než ten ruský a celkově americké vnímání pečiva absolutně nekoresponduje se stejnojmenným pojmem v ruštině. Přestože se hamburgerům, frankfurtským párkům a pizze ve Spojených státech říká stejně jako v Evropě, zásadně se liší od svých typických německých a italských prarodičů. Americký způsob pásové výroby vedl ke standardizaci pokrmů a ingrediencí a jejich následné amerikanizaci, nemluvě o všemožných „mrakodrapech“, „highwayích“ a dalších pojmech, které obyvatelé Sovětského svazu neznali. Po návratu do Moskvy jsem byl naprosto přesvědčen o tom, že je důležité mít v Rusku slovník amerických reálií podobný encyklopedickému slovníku Velikobritanija o Velké Británii, který v té době již existoval“ (ČERNOV, 1999).

Hned od začátku bylo Černovovi jasné, že pro sepsání publikace podobného rozsahu bude třeba více spolupracovníků, protože jeden člověk by takovou práci fyzicky nezvládl. V té době ještě osobní počítače nebyly součástí běžné výbavy překladatelů a první textové procesory, jak se jim tenkrát říkalo, teprve začaly pronikat do kanceláří technického oddělení Sekretariátu OSN. Slovníky se v té době psaly tradičním způsobem – na papírových kartičkách. Černov se rozhodl spočítat čas, který by potřeboval na vypracování slovníku o rozsahu 15–20 tisíc nejdůležitějších hesel, kdyby ho chtěl sestavovat sám. Ukázalo se, že kdyby přestal učit, tlumočit a zabývat se organizačními záležitostmi, činila by produktivita jeho práce cca 20 hesel denně. Lexikografův závěr byl jednoznačný: i kdyby na slovníku pracoval bez víkendů a bez přestávek, za dva roky by nestihl napsat ani 15 tisíc hesel (a v reálných podmínkách by to bylo ještě méně). Proto začal hledat nástroje, které by umožnily rychlejší zpracování publikace, a jednak shánět kolegy do svého autorského týmu; obojí mu trvalo několik let. Na začátku poslední dekády 20. století se badateli konečně podařilo sestavit kolektiv autorů vybavených stolními počítači a práce na vytváření *Amerikany* mohly začít (ČERNOV, 1999).

Autorský tým tvořili ti nejlepší amerikanisté, překladatelé a další odborníci, mezi nimiž se ocitla také I. V. Zubanova a Černovův syn Sergej. Ruský badatel osobně koordinoval spolupráci autorského kolektivu, byl editorem publikace a rozděloval práci mezi kolegy dle tematiky: někdo odpovídal za legislativu, jiní za politiku, zeměpis, umění atd. Editor načrtl přibližný výběr slov, ale každý autor mohl navrhnout cokoli dalšího dle vlastního uvážení. Po několik měsíců zadávala Černovova manželka Irina do počítače přes MS-DOS texty, které obdržela od autorů na papíře. Její manžel je kompiloval, třídil podle abecedy, odstraňoval překlepy a nadbytečné znaky. Černov si přál přidat do publikace obrázky, ale z časových a finančních důvodů to nakonec nebylo možné.

Na revizích výsledného textu se podíleli čtyři lidé a Černov jako editor, který měl vždy právo odmítnout návrh svých kolegů. Přemluvit ho ke změně obsahu, stylu či formulace nebylo jednoduché, většinou s ním souhlasil, jen když byli pro minimálně dva a někdy tři ze čtyř redaktorů. Diskuze probíhaly nejdříve telefonicky, ale později se ukázalo, že nejefektivnější jsou osobní setkání, a tak se autorský tým začal scházet u Černovových doma. Práce trvaly několik let a jen díky nadšení a enormnímu úsilí autorů dnes výtisk *Amerikany* vlastní přes pět tisíc čtenářů (ZUBANOVA, 2006a a 2006b).

Publikace obsahuje přes 20 tisíc hesel z následujících tematických okruhů: dějiny, politické, ekonomické a sociální uspořádání země, literatura a umění, každodenní život a Američané, kteří jsou významní pro Spojené státy z historického nebo kulturního hlediska. Encyklopedický slovník je určen všem angličtinářům, překladatelům, historikům a politologům, ekonomům a sociologům, novinářům a studentům amerikanistiky. Hesla mají abecední řazení (ČERNOV et al., 1996).

Každé heslo obsahuje základní pojem, fonetickou transkripci dle americké výslovnosti, výkladovou část v ruštině s případnými křížovými odkazy na jiná hesla

a návrh ekvivalentního výrazu v ruštině, přičemž vzhledem k tomu, že většinu všech hesel tvoří americké reálie, vymyslet odpovídající ekvivalenty bylo tím nejtěžším úkolem.

Po vydání *Amerikany* zaznělo na adresu autorského týmu několik desítek vesměs nadšených a velmi kladných ohlasů. O slovníku se psalo v mnoha médiích, která jej označovala za komplexní a precizně zpracovaný projekt vysoce kvalifikovaných odborníků. O *Amerikaně* vyšel rozsáhlý článek v novinách, vyhrála titul Kniha roku 1997 a v témže roce i prestižní cenu UNESCO. Ojediněle zaznívaly také kritické poznámky, ale i přesto se všichni odborníci obecně shodovali v tom, že je to jedinečná publikace, která je velmi užitečná jak pro profesionály, tak i pro širší veřejnost. *Amerikana* se stala vůbec prvním pokusem o vybavení slovníku reálií překladovými ekvivalenty (ZUBANOVA, 2006a a 2006b).

3. Amerikanskij variant

Vzápětí po odevzdání *Amerikany* do nakladatelství se Černov začal věnovat svému novému překladovému slovníku *Amerikanskij variant*, který zachycuje specifika americké angličtiny. Tato publikace byla zčásti založena na kapesním slovníku Černova a Beňucha (který byl vydán v mnoha reprintech), ale obsahovala hodně nových informací. Několik let pracoval Černov na slovníku *Amerikanskij variant* společně se svou manželkou Irinou. Veškeré práce skončily v roce 2000, těsně před autorovým úmrtím, nicméně první výtisk slovníku stihl nakladatel přinést teprve na Černovovu pohřební hostinu. Slovník tedy vyšel post mortem v roce 2001 a dodnes se vydává v reprintech v moskevském nakladatelství ABBYY Press (ČEŇKOVÁ, 2000/01; ZUBANOVA 2006a a 2006b).

Název *Amerikanskij variant*, který lze přeložit do češtiny jako „Americká podoba“, velmi přesně vystihuje specifikum publikace. Mezi anglicko-ruskými a rusko-anglickými slovníky je to de facto první titul zcela orientovaný na americkou angličtinu, což se projevilo jak ve výběru lexika, tak i v popisu výslovnosti, gramatiky a pravopisu. Podobná publikace byla na ruském trhu velmi žádaná, protože britská a americká angličtina se od sebe postupně vzdalují a stále více amerických výrazů se dnes stává obecně platnou normou angličtiny jako mezinárodního jazyka.

Amerikanskij variant je přirozeným pokračováním předchozích dvou Černovových lexikografických děl. Na 971 stránkách najde čtenář 22 408 slovníkových hesel, přibližně 35 000 slov a výrazů, 2 000 zeměpisných názvů a několik příloh. Slovní zásobu tvoří jen ta nejdůležitější hesla, díky čemuž má kniha kompaktní vzhled a je vhodná pro každodenní použití. Na druhou stranu obsahuje slovník velké množství amerických reálií, slov a výrazů, které nejsou uvedeny v žádném dalším rusko-anglickém a anglicko-ruském překladovém slovníku. Publikace zahrnuje také řadu užitečných příloh: ortoepické tabulky, návod jak číst anglická slova písmeno po písmenu, zvířetníková souhvězdí a seznamy zeměpisných názvů (ČERNOV, 2001).

ZÁVĚR

O odborné poznatky jednoho z nejdůležitějších ruských teoretiků tlumočení G. V. Černova je stále velký zájem ze strany studentů, tlumočnicků, badatelů i vyučujících tlumočení: publikují o něm statě, píšou akademické práce a snaží se rozvíjet jeho teoretické modely. Tato diplomová práce zevrubně popisuje život a dílo Černova jako předního představitele světové translologie. Je zároveň vůbec první česky psanou prací, která je věnována komplexnímu popisu díla tohoto ruského teoretika.

Diplomová práce se skládá z pěti samostatných částí, z nichž každá je zaměřena na určitou oblast působení G. V. Černova, a dále úvodu, závěru a čtyř příloh, které slouží jako pomocný a rozšiřující materiál. Všechny části diplomové práce jsou chronologicky uspořádány, což umožňuje jednak vytvořit si ucelenou představu o Černovově životě a jednak sledovat vývoj teoretických názorů a postojů v té či oné oblasti.

První část je věnována hlavním mezníkům v Černovově životě a vedle popisu badatelova rodinného prostředí a studentského období také shrnuje další obsah celé diplomové práce.

Druhou část této akademické práce lze považovat za jádro celé teoretické studie: jsou zde představeny Černovovy poznatky, kterými přispěl k rozvoji teorie tlumočení. Ústředním tématem této části je badatelův model pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení, jež poprvé představil v roce 1978 a jenž je dodnes využíván v přípravě budoucích konferenčních tlumočnicků a v praxi simultánních tlumočnicků. Vysvětlení Černovova tlumočnického modelu předchází rozsáhlý popis problematiky redundance a prognózování obecně. V této části jsou uvedeny i příklady laboratorních pokusů, jež tvoří empirický základ teorie pravděpodobnostního prognózování v simultánním tlumočení. Pro snazší začlenění

modelu do širšího kontextu je zde také uveden přehled teoretiků tlumočení, kteří se ve svém výzkumu věnovali obdobným otázkám, včetně referencí na dílo G. V. Černova. Pro porovnání a předložení alternativ k popisovanému modelu jsou v této části zmíněny i některé další strategie, které profesionální simultánní tlumočníci používají.

Třetí část diplomové práce popisuje tlumočnickou činnost G. V. Černova, který celý svůj život pracoval také jako konferenční tlumočník na významných světových akcích i v OSN. Černov se také okrajově zabýval překlady a napsal několik statí o teorii překladu, které jsou taktéž představeny v rámci této části.

Čtvrtá část je věnována popisu celoživotního pedagogického angažmá profesora Černova. Je zde uveden přehled vzdělávacích institucí, na nichž působil jako vyučující či je přímo založil. V této části jsou také popsány první Černovovy didaktické poznatky, včetně jejich komparace s dnešní praxí na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Poslední, pátá část diplomové práce popisuje Černova jako lexikografa. Už od studentských let se totiž zajímal o tvorbu slovníků a v této činnosti pokračoval až do konce života: pod jeho vedením vzniklo několik unikátních publikací, jež jsou podrobně představeny v rámci poslední části této diplomové práce.

Jak již bylo naznačeno výše, přínos Gelije Vasiljeviče Černova k rozvoji světové teorie tlumočení je nezpochybnitelný a jeho tlumočnický model dnes tvoří jeden z pilířů světové teorie tlumočení. Hlavní úlohou této diplomové práce bylo zachytit stěžejní body Černovova díla a jeho biografie, popsat je v kontextu světové translatologie a sumarizovat dostupné informace o ruském badateli z pohledu českého zájemce o problematiku teorie tlumočení.

POUŽITÁ BIBLIOGRAFIE

- AKHMANOVA, O. S. et al., 1963. *Exact Methods in Linguistic Research*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. 63-19957.
- ALEXEJEVA, I. S., 2000. *Professionalnoje obučenie perevodčika*. Sankt-Petěrburg: Institut inostrannyh jazykov. ISBN 5-93658-001-6.
- ALEXIEVA, B., 1994. Types of texts and intertextuality in simultaneous interpreting. In: SNELL-HORNBY, M., F. PÖCHHACKER a K. KAINDL. *Translation Studies. An Interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 179–187. ISBN 90-272-2141-3.
- BASALOVA, G., 2011. Nacionalnyj otkrytyj universitět INTUIT. *Osnovy kriptografii* [cit. 27. 3. 2017]. Dostupné z: www.intuit.ru/studies/courses/691/547/lecture/12395?page=2.
- BÖHMOVÁ, M., 2008. *Anticipace v simultánním tlumočnictví* [Bakalářská práce]. Olomouc: Katedra anglistiky a amerikanistiky FF UP [cit. 3. 11. 2016]. Dostupné z: www.theses.cz/id/cxl9x8/49664-117036642.pdf.
- CARY, E., 1956. *La traduction dans le monde moderne*. Genève: Librairie de l'Université, Georg & Cie.
- CVILLING, M. J., 2012. Gelij Vasiljevič Černov. *Vestnik MGLU* [cit. 2. 1. 2018]. Moskva: Perevodčeskij fakultět MGLU, 9, str. 37–38. ISSN 1993-4750. Dostupné z: www.cyberleninka.ru/article/n/perevodcheskiy-fakultet-70-let-v-stroyu-istoriya-v-litsah-1942-2012-osnovnye-vehi-v-istorii-perevodcheskogo-fakulteta.
- ČEŇKOVÁ, I., 1988. *Teoretické aspekty simultánního tlumočení*. Praha: Univerzita Karlova.
- ČEŇKOVÁ, I., 1995. La recherche en interprétation dans les pays d'Europe de l'Est : une perspective personnelle. *Target*. Amsterdam: John Benjamins, 7:1, 75–87. ISSN 0924-1884.
- ČEŇKOVÁ, I., 2000/01. À la mémoire de Ghelly Vasilievitch Chernov (1929–2000). *Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins, 5:1, 57–60. ISSN 1384-6647.

- ČEŇKOVÁ, I., 2001a. *Teorie a didaktika tlumočení I*. Praha: FF UK Desktop Publishing. ISBN 80-85899-62-0.
- ČEŇKOVÁ, I., 2001b. Za profesorem G. V. Černovem. *ToP (Tlumočení a překlad)*. Praha: JTP, 56, str. 30. ISSN 1210-4159.
- ČEŇKOVÁ, I., 2008. *Úvod do teorie tlumočení*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-74-1.
- ČERMÁK, F., 2007. *Jazyk a jazykověda*. 2. dotisk 3. doplněného vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0154-0.
- ČERNOV, G. V., 1969. Sinchronnyj perevod: rečevaja kompressija – lingvističeskaja problema. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 6, str. 52–65.
- ČERNOV, G. V., 1970. Predloženije o postrojenii kursa ustnogo perevoda. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 7, str. 108–111.
- ČERNOV, G. V., 1971. Experimentalnaja proverka odnoj modeli. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 8, str. 55–61.
- ČERNOV, G. V. a I. A. ZIMŇAJA, 1972. Verojatnostnoje prognozirovanije v processe sinchronnogo perevoda. In: *Psicholingvistika v SSSR*. Moskva: Obščestvo psihologov, str. 112–113.
- ČERNOV, G. V., 1973. Těorija bez experimenta i experiment bez těorii. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 10, str. 102–110.
- ČERNOV, G. V., 1978. *Těorija i praktika sinchronnogo perevoda*. Reprint 2014. Moskva: Librokom. ISBN 978-5-397-04244-4.
- ČERNOV, G. V., 1987. *Osnovy sinchronnogo perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.
- ČERNOV, G. V., 1988. Kontěxtno-svobodnaja i kontěxtno-svjazannaja implikativnost' i problema perevodimosti. In: ŠVEJCER, A. D. *Těxt i perevod* [cit. 15. 5. 2017]. Moskva: Nauka, str. 51–63. Dostupné z: www.thinkaloud.ru/science/chern-impl.pdf.
- ČERNOV, G. V. et al., 1996. *Amerikana: anglo-russkij lingvostranovedčeskij slovar*. Smolensk: Poligramma. ISBN 5-87264-040-4.

- ČERNOV, G. V., 1999. *K istorii Amerikany* [cit. 20. 4. 2017]. Moskva: Rubikon. Dostupné z: www.rubricon.com/about_american_0.asp.
- ČERNOV, G. V., 2001. *Amerikanskij variant: anglo-russkij i russko-anglijskij slovar*. Moskva: Glossarium. ISBN 5-901425-01-4.
- ČERNOV, S. G., 2005. Moj otěc - Gelij Vasiljevič Černov. *Mosty*. Moskva: R. Valent, 3 (7), str. 7–12. ISBN 5-93439-184-4.
- ČERŇACHOVSKAJA, L. A., 2010. Interview. In: *Legendy perevodčeskogo fronta*. Exprimo [cit. 20. 9. 2017]. Dostupné z: www.exprimo.livejournal.com/171171.html.
- DOLEŽEL, L., 1963. Předběžný odhad entropie a redundance psané češtiny. In: *Slovo a slovesnost*. ÚJČ AV ČR, 3, str. 165–175. ISSN 0037-7031.
- ERNEST, P., 2004. Katedra kybernetiky FEL ČVUT. In: *Teorie informace* [cit. 26. 3. 2017]. Dostupné z: www.labe.felk.cvut.cz/~obitko/xkui/materialy/informace.PDF.
- FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, 2017. In: *Studijní plány*. Dostupné z: www.ff.cuni.cz/studium/studijni-obory-plany/studijni-plany [cit. 17. 12. 2017].
- GILE, D., 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN 978-90-272-2433-0.
- HOFFMANNOVÁ, J., 1996. Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry. *Slovo a slovesnost*. Praha: ÚJČ AV ČR, 57 (3), str. 191–205. ISSN 0037-7031.
- HOLŠANOVÁ, J., 1990. Na okraj nového přístupu k teorii tlumočení. *Slovo a slovesnost*. Praha: ÚJČ AV ČR, 51 (2), str. 140–145. ISSN 0037-7031. Dostupné z: www.sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3348 [cit. 10. 12. 2017].
- CHERNOV, G. V., 1990. On Equivalence and Adequacy in Translation through the Prism of Implicability. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4. Translatologica Pragensia*. Praha: Karolinum, IV, str. 53–61.
- CHERNOV, G., 1991. Cognitive and Pragmatic Inferencing and the Intercultural Component in Translation. In: TIRKKONEN-CONDIT, S. *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies: Selected Papers of the Transif Seminar, Savonlinna 1988*. Tübingen: Narr, p. 27–33. ISBN 3-8233-4075-1.

- CHERNOV, G., 1994. Message Redundancy and Message Anticipation In Simultaneous Interpretation. In: MOSER-MERCER, B. a S. LAMBERT. *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 139–153. ISBN 90-272-2144-8.
- CHERNOV, G. V., 1995a. Taking Care of the Sense in Simultaneous Interpreting. In: DOLLERUP, C. a V. APPEL. *Teaching Translation and Interpreting 3*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 223–231. ISBN 978-90-272-8563-8.
- CHERNOV, G., 1995b. The Moscow Linguistic University. *Language International*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 7:3, p. 12–14. ISRC 0923-182X.
- CHERNOV, G., 2002. Semantic Aspects of Psycholinguistic Research in Simultaneous Interpretation. In: PÖCHHACKER, F. a M. SHLESINGER. *The interpreting studies reader*. London: Routledge. ISBN 0-415-22478-0.
- CHERNOV, G., 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN 90-272-1663-0.
- Informační systém UK, 2017. *Předměty: Simulované vícejazyčné mock konference* [cit. 18. 12. 2017]. Dostupné z: www.is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AMTRPV018.
- JAKOBSON, R., 1995. *Poetická funkce*. Jinočany: H&H. ISBN 80-85787-83-0.
- JERMOLOVIČ, V. I., 1978. K voprosu ob odnovremennosti slušanija i govorenija v processe sinchronnogo perevoda. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 15, str. 82–93.
- JONES, R., 2002. *Conference interpreting explained*. 2 edition. Manchester: St. Jerome Publishing. ISBN 978-1900650-57-1.
- KOČKINA, Z. A., 1963. Někotoryje osobennosti dějatělnosti sinchronnogo perevodčika. In: *Tezisy dokladov na II sjezdě Obščestva psychologov*. Moskva: APN, 1.
- KOMISSAROV, V. N., 2004. *Perevod – važnaja čast mojej žizni* [cit. 17. 4. 2017]. Dostupné z: www.yermolovich.ru/index/0-51.
- LEVÝ, J., 1963/2012. *Umění překlada*. Čtvrté, upravené vydání. Praha: Apostrof. ISBN 978-80-87561-15-7.

- LEVÝ, J., 1971. Geneze a recepce literárního díla. *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, 1.
- LIONTOU, K., 2000. *Anticipation in German to Greek Simultaneous Interpreting: A corpus-based Approach* [disertační práce]. Vídeň: Universität Wien [cit. 10. 12. 2016]. Dostupné z: www.thes.univie.ac.at/23451/1/2012-10-17_0847531.pdf.
- LIONTOU, K., 2015. Anticipace. In: PÖCHHACKER, F. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Abingdon, New York: Routledge, Taylor & Francis, p. 15–17. ISBN 978-0-415-63432-8.
- MASSARO, D. W., 1975. *Understanding Language: an Information-Processing Analysis of Speech Perception, Reading and Psycholinguistics*. New York, London: Academic Press. ISBN 0-12-478350-8.
- MATHESIUS, V., 1939. O tak zvaném aktuálním členění věty. *Slovo a slovesnost*. ÚJČ AV ČR, 4, str. 171–174. ISSN 0037-7031. Dostupné z: www.sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=308 [cit. 24. 4. 2017].
- MICHEJEV, A. V., I. M. SEMJONOVA a G. V. ČERNOV, 1989. Opyt dělovoj igry v podgotovke perevodčika-sinchronista. *Tětradi perevodčika*. Moskva: Vysšaja škola, 23, str. 113–117. ISBN 5-06-000440-6.
- NISKA, H., 1999. *Text Linguistic Models for the Study of Simultaneous*. Stockholm: Stockholm University [cit. 5. 12. 2016]. Dostupné z: www.someya-net.com/01-Tsuyaku/Reading/TextLinguisticModels.pdf.
- NOVIKOV, J., 2015. Vsjo o professii perevodčika. *Moskovskaja meždunarodnaja škola perevodčikov* [cit. 20. 4. 2017]. Dostupné z: www.perevod.name/moskovskaya-shkola-perevodchikov.
- NOVÁKOVÁ, T., 1993. *Tlmočenie - teória - výučba - prax*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-0348-8.
- NOVÁKOVÁ, T., 2015. *Ivana Čeňková a kol.: Teorie a didaktika tlumočení I. (recenzia)* [cit. 1. 1. 2018]. Praha: JTP. Dostupné z: www.jtpunion.org/Publikace/Publikace-clenu-JTP/Ivana-Cenkova-a-kol-Teorie-a-didaktika-tlumoceni-I.
- Otkrytyj spisok, 2016. *Černov Vasilij Fjodorovič (1897)* [cit. 12. 3. 2017]. Dostupné z: [ru.openlist.wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87\(1897\)](http://ru.openlist.wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87(1897)).

- PÖCHHACKER, F., 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London, New York: Routledge. ISBN 978-0-415-26887-5.
- PÖCHHACKER, F., 2015. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Abingdon, New York: Routledge, Taylor & Francis. 978-0-415-63432-8.
- PAVLÍČKOVÁ, I., 2004. *Časový posuv v závislosti na typu textu* [Diplomová práce]. Praha: Ústav translatologie FF UK.
- ROZENTAL, D. E., I. B. GOLUB a M. A. TĚLENKOVA, 2010. *Sovremennyj russkij jazyk*. Moskva: Ajris-press. ISBN 978-5-8112-4098-2.
- SALEVSKY, H., 2015. Chernov. In: PÖCHHACKER, F. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Abingdon, New York: Routledge, Taylor & Francis, p. 47–48. ISBN 978-0-415-63432-8.
- SEEBER, K. G., 2001. *Intonation and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Genève: École de Traduction et d'Interprétation [cit. 5. 12. 2016]. Dostupné z: www.clf.unige.ch/files/5514/4102/7732/04-Seeber_nclf23.pdf.
- SELESKOVITCH, D., 1962. L'interprétation de conférence. *Babel*, VIII (1), 13–18.
- SETTON, R. a A. DAWRANT, 2016. *Conference interpreting: a complete course*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN 978-90-272-5862-5.
- SHANNON, C. E., 1951. *Prediction and Entropy of Printed English*. Bell System Technical Journal, 30:1, p. 350–364 [cit. 13. 4. 2017]. ISSN 0005-8580. Dostupné z: www.princeton.edu/~wbialek/rome/refs/shannon_51.pdf.
- STRAWSON, P. F., 1952. *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen.
- STRELKOVA, N. S., 2013. Lico professii: žizň na dvuch kontinentach. *Mosty*. Moskva: R. Valent, 2 (38), str. 3–15. ISSN 2219-6056.
- ŠÍPALOVÁ, I., 2001. *Strategie v simultánním tlumočení podle typu textu* [Rigorózní práce]. Praha: Ústav translatologie FF UK.
- ŠPÁN, J., 2003. *Intuice v moderní psychologii a psychiatrii*. Praha: Pražská psychotherapeutická fakulta Vzdělávacího institutu aplikované psychologie [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: www.pvpsps.cz/data/document/20100505/ppf-zp-span.pdf?id=268.

- UNTERSWEIG, G., 2009. *Gelij V. Černov: Simultandolmetschforschung und Psycholinguistik in Russland* [Diplomová práce]. Graz: Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz [cit. 14. 12. 2016]. Dostupné z: www.unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/206870.
- ZUBANOVA, I. V., 2006a. Gelij ot slova "solněčnyj" ili Vospominanija o perevodčeskoj molodosti rjadom s G. V. Černovym. *Mosty*. Moskva: R. Valent, 1 (9), str. 3–10. ISBN 5-93439-195-X.
- ZUBANOVA, I. V., 2006b. Gelij ot slova "solněčnyj" ili Vospominanija o perevodčeskoj molodosti rjadom s G. V. Černovym. *Mosty*. Moskva: R. Valent, 2 (10), str. 14–24. ISBN 5-93439-197-6.

Poskytnuté rozhovory

- ČERNOV, S. G., 2017. Interview. 12. 3. 2017.
- PALAŽČENKO, P. R., 2017. Interview. 18. 4. 2017.

PŘÍLOHA 1: ROZHOVOR S I. V. ZUBANOVOU

Toto je zkrácená a upravená verze rozhovoru s I. V. Zubanovou, který vyšel v ruském časopisu pro překladatele a tlumočnický Mosty (viz seznam informačních zdrojů). Rozhovor byl přeložen do češtiny autorem diplomové práce, zkrácen a mírně upraven pro potřeby českého čtenáře.

Černov jako pedagog

Gelije Vasiljeviče Černova jsem znala několik let před jeho úmrtím. V roce 1983 mi jako absolventce pedagogiky s červeným diplomem na tehdy Moskevském státním institutu cizích jazyků Maurice Thoreze určili pracoviště na téže vysoké škole, ale na Katedře lexikologie a anglické stylistiky Fakulty překladatelství a tlumočnictví. Naše katedra zajišťovala výuku angličtiny, mimo jiné i pro studenty Vyšších tlumočnických kurzů. Vedoucím katedry a zároveň děkanem kurzů byl v té době G. V. Černov. Ze začátku jsem tam pracovala jako externistka, učila jsem cizí jazyk a s koryfeji jsem se příliš nebavila, přestože jen mezi angličtináři jich na katedře nebylo málo: profesoři G. V. Černov a A. D. Švejcer a rodilá Američanka N. S. Strelkova.

Po nějaké době jsem se začala zamýšlet nad aspiranturou a nakonec jsem se za podpory svých kolegů odvážila obrátit na Gelije Černova, zda by se mohl stát mým školitelem. Vyslechl mě, jak se mi zdálo, bez velkého nadšení a nabídl mi jako první úkol napsat referát o presupozicích a implikacích v tlumočení. Nevím, zda jsem ten úkol splnila, ale k mému velkému překvapení mě G. V. Černov odvedl dál od cizích uší a sdělil mi, že se chystá opustit MGLU, a proto mě doporučí svému kolegovi A. D. Švejcerovi, který se posléze formálně stal mým školitelem. Profesor Černov byl pak sice pouhým oponentem při obhajobě mé disertace, nicméně – aniž bych se chtěla jakkoli dotknout památky A. D. Švejcera – osobně se považuji za studentku

Černova. Po obhajobě jsem mu předala výtisk své práce s věnováním „Svému opravdovému školiteli“.

Gelij Černov brzy opustil MGLU (v roce 1994 se sem vrátil). Později se zde vystřídal hodně učitelů, ale mě se to nijak nedotklo: stále jsem učila anglickou konverzaci a tehdy jsem měla pocit, že to tak zůstane napořád.

Začátkem roku 1991 mi však Černov nečekaně zavolal s tím, že založil první soukromou vysokou školu svého druhu s názvem Moskevská mezinárodní překladatelsko-tlumočnická škola a zeptal se, jestli bych měla zájem tam učit anglickou konverzaci. Neváhala jsem ani chvíli!

Byla to pro nás všechny zcela nová zkušenost: v té době soukromé vysoké školy v Rusku téměř neexistovaly, MMŠP byla vedena pod registračním číslem 3. Zpočátku škola nebyla vysokoškolskou institucí a nabízela jen roční postgraduální rekvalifikační studium pro překladatele a tlumočníky. Hlavní potíž spočívala v tom, že škola neměla vlastní prostory a nebylo možné si je pořídit, jelikož se trh s nemovitostmi po rozpadu SSSR teprve vytvářel. Řešení bylo velmi kreativní: na jaře 1991 začala MMŠP fungovat na palubě vyhlídkové lodě Slavjanov zakotvené v jednom z moskevských přístavů. Za neustálého vrtání, bouchání a syčení (na lodi probíhala rekonstrukce) se v kajutách konaly semináře, v salóncích přednášky a v podpalubí se rozmístila počítačová třída. Jednoho dne loď se všemi studenty a vyučujícími na palubě nečekaně odrazila od přístavu. Naštěstí se jen otočila na místě, ale tento kuriózní okamžik si všichni připomínali ještě hodně dlouho. Za svou historii škola vystřídala několik adres a v poslední době sídlí v moskevské čtvrti Sokolniki.

Jakmile MMŠP doslova získala půdu pod nohama, G. V. Černov realizoval svůj dávný sen: začala tu výuka simultánního tlumočení. Nejdříve byly objednány tlumočnické kabiny, mohutné dřevěné domečky se zdmi a střechou. Vzpomínám si, jak šťastně vypadal Černov během montáže kabin a tlumočnické techniky

v konferenční místnosti. Vedle běžných posluchačů komerčního překladu a tlumočení zde tímto okamžikem vznikla jakási elita, simultánní tlumočníci. Samotné simultánní tlumočení vyučoval G. V. Černov.

Později jsem se stala zástupkyní ředitele a zajišťovala mezinárodní komunikaci. Jednali jsme např. s Barbarou Moser-Mercerovou, zda by měla zájem vystoupit u nás s několika přednáškami, ale toto se bohužel nestalo. Jednou k nám na přijímací zkoušku přišel mladý muž, aby se na vlastní oči přesvědčil, zda naše škola odpovídá jeho vysokým požadavkům. Trval na tom, že chce studovat tlumočení se zaměřením na chemický průmysl. G. V. Černov mu tenkrát odpověděl: „Tady učíme tlumočit, jako jinde učí třeba plavat. Ale vy po nás chcete, abychom vás naučili plavat z jihozápadu na severovýchod.“

Na jaře 1993 jsem měla to štěstí absolvovat čtyřtýdenní rekvalifikační kurz pro simultánní tlumočnický. Nejzajímavější z mého pohledu byly hodiny rusko-anglického simultánního tlumočení s G. V. Černovem, který nám vysvětloval nejen jak převést konkrétní sdělení nebo úryvek, ale především jak máme tlumočit obecně. Zdůrazňoval, že máme říct anglicky ne to, co ruský řečník vyslovil, ale to, co tím myslel. Černov říkal, že se máme dívat „skrz text“ pomocí pravděpodobnostního prognózování a využívat úspornosti angličtiny. Byl první, kdo mě upozornil na roli členů v angličtině jako znaků časů a reálnosti. Ve výuce rozebíral i praktické aspekty: jak si mají pomáhat tlumočníci v kabině a proč je nutné mít dvě (!) ořezané tužky.

Vedle čerstvě přejmenované MGLU Černov učil souběžně na nově vzniklém soukromém Moskevském institutu cizích jazyků, který si sice vypůjčil bývalé jméno MGLU (dříve Moskevský státní institut cizích jazyků Maurice Thoreze), nicméně z organizačního hlediska s ním neměl nic společného. Černov zde založil Fakultu překladatelství a tlumočnictví a stal se jejím děkanem. Stejně jako na jiných vysokých školách, kde Černov působil, i zde se vyučovalo simultánní tlumočení, na jehož výuce jsem se už v té době podílela i já. G. V. Černov mě naučil hodně věcí a poskytl mi několik rad, ze kterých těžím dodnes.

Černov jako tlumočník

Dva měsíce nato mi G. V. Černov nabídl mé první simultánní tlumočení v životě. Jednalo se o nějakou konferenci o arabských zemích. Tlumočení zahájil, jak je zvykem, nejzkušenější z tlumočnicků, tj. Gelij Černov, a potom, když jsme se vystřídali, byl celou dobu připraven přepnout mikrofon na sebe, kdybych to nezvládala. Poté jsem s Černovem v kabině tlumočila mnohokrát a mohu potvrdit, že se na každou akci připravoval důkladně a velmi kreativně a aktivně využíval tlumočnických pomůcek. Na konci jednoho z velmi náročných symposií G. V. Černov a další tlumočníci obdrželi květiny, načež zkušený tlumočník dojatě řekl: „Často dostávám květiny jako předseda vědecké rady či zkoušející, ale teď poprvé i jako tlumočník.“

V roce 1993 v rámci programu Technické pomoci pro Společenství nezávislých států (TACIS) jsme s G. V. Černovem vyjeli na školení o Evropské unii do Belgie. Kvůli vízu jsem dorazila do Bruselu o týden později. Gelij Černov mě přivítal jako vstřícný hostitel (již předtím v Bruselu několikrát byl) a ukázal mi místní pamětihodnosti. Po týdnu v belgickém hlavním městě jsme se přestěhovali do Brugg a můj starší kolega mě hned pozval na procházku do historického centra na trh, abychom si stihli koupit ty nejlepší domácí čokoládové bonbony. Černov měl radost z hezkých a zajímavých míst, ale nejšťastnější byl, když se o ně mohl podělit s někým dalším. Procházeli jsme se po městě a kochali se mohutnou cihlovou zdí, úzkou uličkou, nádherným můstkem přes kanál... O pár dní později do Brugg zavítal belgický král Albert II. Když šel jeho průvod po hlavním náměstí kolem nás, Jeho Veličenstvo se zastavilo, pozdravilo celou naši delegaci a každému z nás podalo ruku.

Amerikana

G. V. Černov dobře znal Spojené státy a měl je rád, proto právě jeho jako prvního napadla myšlenka napsat slovník věnovaný USA. Během druhého pobytu v OSN dokonce začal se svými bývalými studenty sbírat vhodné materiály. Hlavní

koncepti této publikace Černov nazval „kniha o pojmech“, tj. výklad asociací, které napadnou Američana, když uslyší nějaké jméno, název nebo reálii. Např. *white hats* bude znamenat nejen bílé čepice, ale také kladné hrdiny ve westernu; *Dubuque* je nejen městečko ve státě Iowa, ale také symbol amerického zapadákova s odpovídajícími omezenými a konzervativními názory místních obyvatel. Dá se říct, že Černov zamýšlel vytvořit plnohodnotný slovník reálií.

Autorský tým tvořili ti nejlepší amerikanisté, překladatelé a další odborníci, mezi nimiž jsem se ocitla i já a Černovův syn Sergej. Gelij Černov osobně koordinoval spolupráci autorského kolektivu, byl editorem publikace a rozděloval práci mezi kolegy dle tematiky: někdo odpovídal za legislativu, jiní za politiku, zeměpis, umění atd. Editor načrtl přibližný výběr slov, ale každý autor mohl navrhnout cokoli dalšího dle vlastního uvážení.

Každé heslo obsahovalo jednak anglický výraz s transkripcí dle americké výslovnosti, jednak ruský překlad, vysvětlující komentář a návrh ekvivalentního výrazu v ruštině, přičemž vzhledem k tomu, že větší část všech hesel tvořily americké reálie, vymyslet odpovídající ekvivalent bylo tím nejtěžším úkolem.

Po několik měsíců Černovova manželka Irina zadávala do počítače přes MS DOS texty, které obdržela od autorů na papíře. Její manžel je kompiloval, třídil podle abecedy, odstraňoval překlady a nadbytečné znaky a občas se pohoršoval nad tím, že z časových a finančních důvodů nemáme možnost přidat do publikace obrázky. Na revizích výsledného textu se podíleli čtyři lidé včetně mě a G. V. Černov jako editor, který měl vždy právo odmítnout návrh svých kolegů. Přemluvit ho k nějaké změně obsahu, stylu či formulace nebylo vůbec jednoduché, většinou s ní souhlasil, jen když byli pro minimálně dva a někdy tři ze čtyř redaktorů. Diskuze probíhaly nejdříve telefonicky, ale později se ukázalo, že nejefektivnější jsou osobní setkání, a tak jsme se začali scházet u Černovových doma. Jednou se přišlo na chybu v hesle o jednom mostě, které napsal sám Černov: místo „chránit před špatným počasím“

jsme narazili na „chránit před počasím“. Tato chybička nám všem přišla natolik legrační, že když jsem posléze byla v USA, koupila jsem pohled s fotografií tohoto mostu a poslala jej Černovovi na památku. Pokud vím, dodnes stojí u něj doma na polici v kanceláři.

Amerikana se setkala s mnoha ohlasy: vyšel o ní rozsáhlý článek v novinách, vyhrála titul Kniha roku 1997 a v témže roce prestižní cenu UNESCO. Zaznívalo i hodně kritických poznámek, ale i přesto se všichni shodovali na tom, že je to jedinečná publikace, která je velmi užitečná jak pro odborníky, tak i pro širší veřejnost a která se stala vůbec prvním pokusem o vybavení slovníku reálií překladovými ekvivalenty.

Amerikanskij variant

Po odevzdání *Amerikany* do nakladatelství se G. V. Černov vzápětí začal věnovat svému novému slovníku *Amerikanskij variant*. Tato kniha byla zčásti založena na kapesním slovníku Černova a Beňucha (který se dočkal mnoha reprintů), ale obsahovala hodně nových informací. Několik let Černov pracoval na tomto slovníku společně se svou manželkou Irinou. Veškeré práce skončily v roce 2000, těsně před autorovým úmrtím, nicméně první výtisk slovníku nakladatel přinesl až na Černovovu pohřební hostinu.

Poslední vzpomínky

Na konci roku 2000 jsem byla pracovně v Číně a vrátila jsem se pár týdnů před silvestrem. Černovovým jsem přivezla dárečky a váhala jsem, jestli jim je mám odnést hned, nebo mám počkat, až mi v tiskárně vytisknou fotografie. Nakonec jsem za nimi jela 25. prosince. Gelij Černov hned přilepil na lednici jeden z mých suvenýrů a začal nadšeně vyprávět o tom, že přednedávnem dokončil *Amerikanskij variant* a že vydavatelství Benjamins mu nabídlo vydat v angličtině opravenou a doplněnou verzi monografie *Osnovy sinchronnogo perevoda*. Černov ji přeložil sám a zbývalo jenom text zrevidovat.

Další den ráno mi zavolala Černovova manželka Irina a oznámila, že její manžel brzy ráno zemřel. Na pohřeb přišli příbuzní, přátelé, kolegové a studenti. Někdo z přítomných pronesl: „Černov zemřel, nešel s námi do nového století. Jeho dílo se stalo minulostí a měla by jej následovat nová generace tlumočnicků, kteří překonají svého učitele.“ Na tato slova jsem odvětila, že jsem znala G. V. Černova právě posledních deset let jeho života a že si rozhodně nemyslím, že by se jeho dílo stalo minulostí, protože jen za tu dobu řídil tři tlumočnické školy, z nichž dvě sám založil, napsal dva slovníky a připravoval k vydání překlad své monografie, čímž se v jeho věku stěží mohl pochlubit kdokoli jiný. Z Washingtonu na pohřeb přiletěl Černovův syn Sergej, který pracuje v tlumočnické službě Mezinárodního měnového fondu. Nabídl mi spolupráci na revizi anglojazyčné monografie svého otce a já s radostí jeho nabídku přijala.

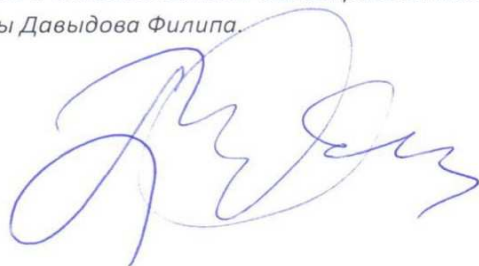
Gelij Černov měl radost z nových věcí a do poslední chvíle si všímal detailů kolem sebe. Byl to člověk aktivní, hodný a cílevědomý; ne nadarmo jméno Gelij pochází z řeckého Hélios, tedy slunce.

ПРÍЛОHA 2: KOMENTÁŘ PAVLA PALAŽČENKA

Tento komentář dne 18. 4. 2017 poskytl prostřednictvím sociální sítě
Facebook bývalý kolega G. V. Černova Pavel Palažčenko.

Я учился у Чернова в институте и на курсах переводчиков ООН, работал под его руководством преподавателем устного и синхронного перевода, а затем в Секретариате ООН, где он возглавлял русскую секцию службы устного перевода. Всегда получал большое удовольствие от общения с ним. Я всегда высоко оценивал концепцию вероятностного прогнозирования как основного поддерживающего механизма синхронного перевода, считал это большим научным открытием. Работать с Черновым было очень приятно. Это был настоящий русский интеллигент, чрезвычайно тактичный, тонко понимающий людей и уважающий их. У него была прекрасная семья – жена Ирина Львовна, дети Лена и Сергей, ставший выдающимся переводчиком.

Я подтверждаю, что вышеприведённый комментарий был предоставлен мной 18 апреля 2017 года посредством социальной сети «Фейсбук». Я согласен с использованием вышеприведённого текста в рамках дипломной работы Давыдова Филипа.

18 апреля 2017 года
г. Москва, РФ

Палажченко П. Р.

PŘÍLOHA 3: BIBLIOGRAFIE G. V. ČERNOVA

Níže je představen chronologicky řazený kompletní seznam publikací, příspěvků a vědeckých prací G. V. Černova, který laskavě poskytl badatelův syn Sergej. Názvy jsou vždy uváděny v původním jazyce.

- ČERNOV, G. V., 1977. Kumulative dynamische semantische Analyse des Eingangstextes beim Simultandolmetschen. *Vermittelte Kommunikation Sprachmittlung Translation* (ed. Otto Kade).
- CHERNOV, G., 1975. Probability prediction model of simultaneous interpretation and problems of speech compression. *4-th International Congress of Applied Linguistics*. Stuttgart, 188.
- CHERNOV, G., 1979. Semantic aspects of Psycholinguistic Research in Simultaneous Interpretation. *Language & Speech*, 22:3, p. 227–295.
- CHERNOV, G., 1981. Semantic Redundancy as a Key to Reliable Comprehension of a Verbal Message (Objective and Subjective Factors). *Comprendre le Langage. Actes du colloque de Septembre 1980*.
- CHERNOV, G., 1985. *Interpretation Research in the Soviet Union. Results and Prospects*. Wien, p. 169–177.
- CHERNOV, G. V., 1990. On Equivalence and Adequacy in Translation Through the Prism of Implicability. *Philologica 4. Translatologica Pragensia IV* p. 53–61. Praha: Univerzita Karlova.
- CHERNOV, G., 1991. Cognitive and Pragmatic Inferencing and the Intercultural Component in Translation *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies: Selected Papers of the Transif Seminar, Savonlinna 1988*. Tübingen: Narr, p. 27–33.
- CHERNOV, G., 1992. *Conference Interpretation in the USSR: History, Theory, New Frontiers*. *Meta*, XXXVII:1.

- CHERNOV, G., 1994. Message Redundancy and Message Anticipation in Simultaneous Interpretation. S. Lambert and B. Moser-Mercer *Bridging the Gap: Empirical Research in Simultaneous Interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 139–153.
- CHERNOV, G., 1996. Taking Care of the Sense in Simultaneous Interpreting. Cay Dollerup and Vibeke Appel *Teaching Translation and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 223–231.
- CHERNOV, G., 1997. Research in Simultaneous Interpretation: Theory, Experiment and Observation, Training Methods, Interpreting Aids. Dieter Huber, Erica Worbs *Ars transferendi. Sprache, Uberzetzung, Interkulturalitat*. Europaischer Verlag der Wissenschaften.
- CHERNOV, G., 2002. On some models of Simultaneous Interpretation. *Вопросы филологии*, № 2 (II).
- CHERNOV, G., 2004. Inference and Anticipation in Simultaneous Interpretation. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1958. К вопросу о передаче безэквивалентной лексики при переводе советской публицистики на английский язык. *Ученые записки МГПИИЯ*. Москва, т. XVI, с. 223-255.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1958. *Вопросы перевода русской безэквивалентной лексики на английский язык*.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1958. *Карманный англо-русский и русско-английский словарь*. [1958–88 гг.: 22 издания, трижды переработанных]. Гос. изд-во словарей, изд-во «Советская энциклопедия», изд-во «Русский язык».
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1959. О методике преподавания устного последовательного перевода. *Сборник трудов конференции по использованию технических средств при обучении иностранным языкам*. Москва: МГПИИЯ.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1969. Синхронный перевод: речевая компрессия – лингвистическая проблема. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 6, с. 52–65.

- ЧЕРНОВ, Г. В., 1970. Предложение о построении курса устного перевода. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 7, с. 108–111.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1970. К вопросу о роли вероятностного прогнозирования в процессе синхронного перевода. *Вопросы теории и методики преподавания перевода*. Москва: МГПИИЯ, ч. I., с. 11–113.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1970. Пути экспериментального исследования синхронного перевода. *Вопросы теории и методики преподавания перевода*. Москва: МГПИИЯ, ч. II., с. 129–133.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1971. Экспериментальная проверка одной модели. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 8, с. 55–61.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1972. О некоторых темпо-временных параметрах синхронного перевода. *Формирование профессиональных навыков на старших курсах языкового вуза*. Москва: ВИИЯ, с. 87–89.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1972. Многоуровневая структура вероятностного прогнозирования в синхронном переводе. *Учебно-методические разработки к курсу теории перевода*. Москва: МГПИИЯ, с. 146–157.
- ЧЕРНОВ, Г. В., И. А. ЗИМНЯЯ, 1972. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода. *Психолингвистика в СССР*. Москва: Общество психологов.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1973. К построению психолингвистической модели синхронного перевода. *Linguistische Arbeits Berichte*. Leipzig, № 7, с. 225–260.
- ЧЕРНОВ, Г. В., И. А. ЗИМНЯЯ, 1973. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода. *Предварительные материалы экспериментальных исследований по психолингвистике*. Москва: Институт языкознания АН СССР, с. 110–116.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1973. О взаимодействии коммуникативной ситуации и темы сообщения как сигнальных факторов вероятностного прогнозирования в синхронном переводе. *Речевая ситуативность в преподавании иностранных языков в специальном языковом вузе*. Москва: ВИИЯ, с. 139–142.

- ЧЕРНОВ, Г. В., 1973. Теория без эксперимента и эксперимент без теории [Рецензия на книгу Д. Селескович «Устный переводчик на международных конференциях»]. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 10, с. 102–110.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1974. Роль и место теоретической дисциплины в подготовке переводчиков-синхронистов. *Место и специфика теоретических дисциплин в программе языкового вуза*. Москва: ВИИЯ, с. 173–175.
- ЧЕРНОВ, Г. В. и др., 1974. Методика темпорального анализа синхронного перевода на специальной лабораторной установке. *Иностранные языки в высшей школе*. Москва, № 9, с. 77–84.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1975. Коммуникативная ситуация синхронного перевода и избыточность сообщения. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 12, с. 83–101.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1975. О семантике синхронного перевода (семантико-смысловый уровень как центральный уровень вероятностно-прогностической модели синхронного перевода). *Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков*. Москва: МГПИИЯ, ч. II, с. 140–145.
- ЧЕРНОВ, Г. В., В. И. ЕРМОЛОВИЧ, 1976. К вопросу о выявлении опорных пунктов вероятностного прогнозирования в синхронном переводе. *Иностранные языки в высшей школе*. Москва: Высшая школа, вып. 11, с. 90–99.
- ЧЕРНОВ, Г. В., Б. Г. ХОРОВИЧ, 1976. Устройство для анализа речевого сигнала при обучении синхронному переводу. *Описание изобретения к авторскому свидетельству*. Государственный комитет Совета министров СССР по делам изобретений и открытий, № 36.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1977. Еще раз о схеме организации синхронного перевода. *Тетради переводчика*. Москва: Международные отношения, № 14, с. 51–59.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1978. Теория и практика синхронного перевода. Москва: Международные отношения.

- ЧЕРНОВ, Г. В., 1980. *Лингвистические основы синхронного перевода*. Москва: МГПИИЯ.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1982. *Программа по курсу синхронного перевода для высших курсов переводчиков*. Москва: МГПИИЯ.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1982. *Психолингвистические основы синхронного перевода*. Москва: МГПИИЯ.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1985. Средства актуализации высказываний в языках со свободным и связанным порядком слов и синхронный перевод. *Сопоставительная лингвистика и обучение языку*, с. 22–24.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1986. *Имплицативность текста, смысловой вывод и перевод. (Смысл текста как объект перевода)*. Москва: Труды МГПИИЯ, вып. 276, с. 10–25.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1986. Функциональная система синхронного перевода как вида коммуникативно-речевой деятельности. *Научный совет «Теория советского языкознания»*. Москва: Институт языкознания АН СССР, с. 22–23.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1986. *Машинный перевод и прикладная лингвистика. Проблемы создания системы автоматического перевода*. Москва: МГПИИЯ и Институт языкознания, 271.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. Эта многострадальная непере译имая Алиса (Имплицативность и перевод). *Тетради переводчика*. Москва: Высшая школа, № 22, с. 17–29.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. *Эквивалентность и адекватность перевода сквозь призму имплицативности. Язык как коммуникативная деятельность человека*. Москва: Труды МГПИИЯ, вып. 284, с. 128–136.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. *Основы синхронного перевода*. Москва: Высшая школа.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. Об иерархии средств актуализации компонентов высказывания в языках со свободным и связанным порядком слов. *Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку*. Москва: Наука, с. 167–174.

- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. Совместимая текстовая имплицативность, смысловая эквивалентность и адекватность перевода. *Семантика целого текста*. Москва: Наука, с. 156–157.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1987. К вопросу о гетерогенности компонентов функциональной системы. *Теория и практика перевода*. Москва: МГПИИЯ, вып. 295.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1988. Функциональная система синхронного перевода как вида коммуникативно-речевой деятельности. *Методы сопоставительного изучения языков*. Москва: Наука, с. 66–70.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1988. Контекстно-свободная и контекстно-связанная имплицативность и проблема переводимости. *Текст и перевод*. Москва: Наука, с. 51–63.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1988. Фильтры на входе и выходе и множественность вариантов перевода. Москва: Труды МГПИИЯ, вып. 308, с. 146–150.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1988. К вопросу об источниках семантической вариативности внетекстового предложения. *Проблемы вариативности в германских языках*. Москва: АН СССР.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1989. Опыт деловой игры в подготовке переводчика-синхрониста. *Тетради переводчика*. Москва: Высшая школа, № 23, с. 113–117.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1989. *Глоссарий для синхрониста*. Москва: Труды МГПИИЯ, вып. 330.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1989. Есть ли пороговая величина в переводе? *Коммуникативный инвариант перевода в текстах различных жанров*. Москва: Труды МГПИИЯ, вып. 343, с. 43–52.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1989. *О границах вариативности*. Ленинград: ЛГУ.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1996. *Американа*. Англо-русский лингво-страноведческий словарь. Смоленск: Полиграмма.

- ЧЕРНОВ, Г. В., 1996. Факторы семантической вариативности высказывания – сквозь призму перевода. *Вариативность в германских языках*. Москва: Институт языкознания РАН, с. 157–170.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1997. Чем текст перевода отличается от оригинального текста. *Перевод и коммуникация*. Москва: Институт языкознания РАН.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 1998. Практическому курсу перевода – четкую теоретическую основу. *Актуальные проблемы современной лингводидактики в вузе*.
- ЧЕРНОВ, Г. В., 2001. *Американский вариант*. Англо-русский, русско-английский словарь. Москва: Глоссариум [2009: АBBY-Press].

PŘÍLOHA 4: ROZHOVOR SE SERGEJEM ČERNOVEM

Tento rozhovor dne 12. 3. 2017 poskytl
prostřednictvím e-mailu syn G. V. Černova Sergej.

Филип Давыдов: *Кем были родители Г. В.?*

Сергей Чернов: Отец Г.В. – мой дед – Василий Фёдорович Чернов, был главным инженером Березниковского содового завода (автор книги «Производство кальцинированной соды»). Мать Г. В. – моя бабушка – Елена Фёдоровна Чернова, была учительницей математики в школе.

ФД: *Почему родители дали такое необычное имя своему ребёнку?*

СЧ: Как известно, в те времена (1930е годы) была мода на необычные имена. Василий Фёдорович был химиком, отсюда и «химическое» имя.

ФД: *Были ли у Г. В. сёстры или братья? Есть ли у него сейчас внуки?*

СЧ: Родных братьев / сестёр у Г.В. не было. Сейчас у него две внучки (моя дочь и дочь моей сестры).

ФД: *Г. В. родился в г. Усолье, как развивалась его дальнейшая судьба? Когда и почему он переехал в Москву?*

СЧ: Г. В. закончил школу в г. Березники с золотой медалью и поехал в Москву поступать в вуз.

ФД: *Кто или что повлияло на выбор вуза (МГПИИЯ)?*

СЧ: Он мечтал поступить в МГИМО, стать дипломатом. В МГИМО его не взяли (как сказали, из-за плохого зрения), а в МГПИИЯ он поступил сразу.

ФД: Почему Г. В. выбрал карьеру устного переводчика? Были ли альтернативы, напр. письменные переводы? Есть ли у Г. В. какие-либо письменные художественные переводы?

СЧ: Во время учёбы в институте он много работал с иностранными делегациями устным переводчиком, и это ему было интересно. Письменным переводом Г. В. тоже занимался всю жизнь (но не художественным), кроме того его интересовала лексикографическая работа – составление словарей. Опубликованных художественных переводов нет. Но его всегда интриговала «Алиса в стране чудес», и он коллекционировал все опубликованные переводы «Алисы».

ФД: Что особенно манило Г. В. в работе устного переводчика?

СЧ: Я думаю, его сильно привлекла уникальность, по тем временам, профессии переводчика-синхрониста. Как человека аналитического склада ума, его также привлекла загадка механизма СП, и он достаточно рано начал задумываться над вопросом, какие механизмы лежат в основе СП.

ФД: Какие языки были для Г. В. рабочими? Знал ли он ещё какие-то иностранные языки, но не работал с ними?

СЧ: Русский (А), английский (В), французский и испанский (С), немецкий он учил в школе, но никогда с ним не работал.

ФД: Когда отец работал в ООН, семья была с ним в США?

СЧ: Семья была с ним всегда, за исключением 1980-82 гг., когда я заканчивал школу в Москве (в Нью-Йорке в те времена разрешалось посещать только советскую школу, 9-10 классы в которой отсутствовали).

ФД: Какие у Г. В. были любимые темы переводов?

СЧ: Политика, международные отношения, разоружение, борьба за мир, экономика, финансы. Кроме того, он выполнял письменные технические переводы.

ФД: На каких самых крупных и известных мероприятиях Г. В. удалось поработать в рамках ООН и потом, после возвращения в Москву?

СЧ: Насколько я знаю, из наиболее крупных мероприятий были Московский фестиваль молодёжи 1957 года, съезды партии, а в рамках ООН – большое количество сессий Генеральной Ассамблеи и заседаний Совета Безопасности. Я знаю, что он переводил исторические речи в ООН Фиделя Кастро, Линдона Джонсона после убийства Кеннеди, и т. д.

ФД: Часто ли Вам приходилось работать с отцом в одной кабине / на одном мероприятии?

СЧ: Я работал с Г.В. в одной кабине всего два раза: в Алма-Ате на конгрессе «Невада-Семипалатинск» (1993 г.) и в Вене в Объединённом Венском институте на семинаре Всемирного банка (1995 г.).

ФД: Помните свой самый первый совместный перевод? Можете описать поподробнее?

СЧ: В первый момент было очень неловко, но после второго получаса стало более комфортно, а концу первого дня мероприятия было уже полное взаимопонимание (мы писали друг другу цифры, подсказывали термины).

ФД: Какие советы давал Вам Г. В. в кабине, а также до и после мероприятия? Сильно ли отличался Г. В. – педагог от Г. В. – отца?

СЧ: Он избегал давать мне советы, а я, честно говоря, не решался спрашивать. Учиться у своих родственников в принципе очень сложно, а отношения «отец-сын», откровенно говоря, способствуют этому ещё меньше. Переводу меня учили другие люди, и своим главным учителем я считаю Льва Елисеевича Ляпина, который преподавал у меня синхронный перевод на Курсах ООН.

ФД: Какую роль в Вашей жизни играет научное наследие Вашего отца? Это, должно быть, большая ответственность?

СЧ: Научное наследие Г. В. я впервые по-настоящему пропустил через себя, когда готовил к публикации в издательстве «Бенджаминс» английский вариант его книги (Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting). Перевод книги на английский язык начал ещё Г. В., а мне пришлось

заканчивать его. Сейчас я преподаю перевод в Мэрилендском университете, и эта теоретическая основа сильно помогает мне.

ФД: Насколько часто к Вам обращаются с подобными просьбами об интервью или просто за информацией о Г. В.?

СЧ: Недавно со мной связывались Робин Сеттон и Франц Пёхакер в рамках подготовки энциклопедии о переводе (Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies).

ФД: Почему Вы стали устным переводчиком? Настоял отец, или были другие причины?

СЧ: Сначала я пошёл в перевод по инерции, а когда попробовал синхронный перевод, понял, что он получался у меня без особых усилий. Мне повезло – моя профессия полностью совпадала с моим хобби (переводческая кабина до сих пор вызывает у меня самые положительные эмоции).

ФД: Какие у Вас рабочие языки?

СЧ: Русский (А), английский (В), испанский (С). Учил французский и украинский, но они не рабочие.

ФД: Не жалеете о своём выборе профессии? Если была бы возможность «вернуться в прошлое», выбрали бы другую профессию? Какую?

СЧ: О выборе профессии я не жалел никогда. Мне сильно повезло – моё становление как переводчика прошло в самый благодатный для профессии период: перестройка, распад СССР, бурные политические события начала 90х. После десятилетий изоляции в Россию и на все постсоветское пространство буквально хлынули иностранные делегации, бизнесмены, проводились конференции и семинары на самые разные темы. В конце 80х – начале 90х я объездил весь бывший СССР, переводил на нефтяных месторождениях за Полярным кругом и на переговорах МВФ в Казахстане, на международных конгрессах на самые разные темы (от сертификации авиационных двигателей до грудного вскармливания) и в кабинетах президентов России, Украины, Казахстана, Киргизии, Узбекистана, Таджикистана, Туркменистана и Грузии. Потом 7 лет работы во Всемирном банке и уже 16 лет в МВФ, где я сейчас исполняю обязанности руководителя службы переводов.

Я подтверждаю, что вышеприведённое интервью было предоставлено мной 12 марта 2017 года посредством электронной почты, и не возражаю, чтобы содержащаяся в нём информация была использована автором в рамках его дипломной работы.

Potvrzuji, že výše uvedený rozhovor jsem poskytl přes e-mail 12. března 2017 a souhlasím s využitím uvedených informací v rámci autorovy akademické práce.

I confirm that I gave the interview above via email on 12 March 2017 and that I agree with the author using the information in the interview in his academic work.

Washington, D.C.

Date: March 12, 2017

Signature:

SERGEI CHERNOV